

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

Verslo administravimo studijų programa
Kodas 62603S107

ODETA REPŠAITĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

EKONOMINIŲ KRIZIŲ POVEIKIS VERSLUI

Kaunas 2011

**VILNIAUS UNIVERSITETO
KAUNO HUMANITARINIO FAKULTETO**

VERSLO EKONOMIKOS IR VADYBOS KATEDRA

ODETA REPŠAITĖ

MAGISTRO BAIGIAMASIS DARBAS

EKONOMINIŲ KRIZIŲ POVEIKIS VERSLUI

Darbo vadovas _____
(parašas)

Doc. dr. J. Matekonienė
(darbo vadovo mokslo laipsnis,
mokslo pedagoginis vardas,
vardas ir pavardė)

Magistrantas _____
(parašas)

Darbo įteikimo data _____

Registracijos Nr. _____

Kaunas 2011

TURINYS

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS	4
PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	5
LENTELIŲ SĄRAŠAS	6
ĮVADAS	7
1. EKONOMINIŲ KRIZIŲ TEORINIAI ASPEKTAI	10
1.1. Ekonominės krizės samprata bei klasifikacija	10
1.2. Ekonominio augimo ciklo stadijos	13
1.3. Kainų „burbulo“ susiformavimo teorijos	15
1.4. Burbulo susiformavimas ir ekonominis kapitalas	16
1.5. Pristotinimas ir skolinimosi bumas	21
1.6. Didžiausios ekonominės krizės	23
1.7. Ekonomikos atsigavimo scenarijai	25
2. EKONOMINIŲ RODIKLIŲ STATISTINĖ DUOMENŲ ANALIZĖ	29
2.1. Lietuvos ekonominių rodiklių analizė	31
2.2. Finansų krizės Latvijoje	36
2.3. Ekonominė krizė Graikijoje	39
2.4. Ekonominė situacija Lenkijoje	41
2.5. Antikrizinės priemonės ir pasekmės verslui	42
3. EMPIRINIS EKONOMINIŲ KRIZIŲ BEI POVEIKIO VERSLUI TYRIMAS	46
3.1. Tyrimo metodika	46
3.2. Makroekonominių rodiklių logistinė analizė	48
3.3. Makroekonominių rodiklių ir veiksnių, įtakančių verslą analizė	51
3.4. Duomenų analizė interviu metodu	56
3.5. Tyrimų rezultatų apibendrinimas	58
IŠVADOS	61
SANTRAUKA (Anglų kalba)	64
MOKSLINĖS LITERATŪROS SĄRAŠAS	65
INFORMACINIŲ ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	66
PRIEDAI	70

SANTRUMPŲ SĄRAŠAS

BVP – Bendras vidaus produktas

GR – Graikija

ES – Europos Sąjunga

JAV – Jungtinės Amerikos valstijos

LT – Lietuva

LV - Lenkija

NT – Nekilnojamasis turtas

PL - Lenkija

PVM – Pridėtinės vertės mokestis

TVF – Tarptautinis valiutos fondas

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav. Krizių klasifikacija	11
2 pav. Faktoriai, nulemiantys krizinę situaciją bei krizės koncepcijos	12
3 pav. Ekonominio ciklo stadijos	13
4 pav. Ekonominio ciklo ir ekonominio burbulo fazės	15
5 pav. Kainų „burbulo“ susiformavimo teorijos	15
6 pav. Burbulo susiformavimo priežastys ir veiksnių seka	17
7 pav. Logistinio kapitalo modelio kintamieji elementai	18
8 pav. Ekonominio vystymosi ciklo ir bendrojo vidaus produkto nišos dinamika	19
9 pav. Rodikliai, matuojantys valstybės skolą	19
10 pav. Lemiamą įtaką rinkos talpai turintys veiksniai	20
11 pav. Pašėlęs skolininkų „vakarėlis“	22
12 pav. Didžiosios Depresijos priežastys	23
13 pav. Galimi ūkio plėtros scenarijai vidutiniu laikotarpiu	26
14 pav. „Ekonominių krizių poveikis verslui“ vertinimo modelis	27
15 pav. Valstybės skolos santykis su BVP 2009 m. (%)	30
16 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2010 m.	31
17 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2011 m.	32
18 pav. Valstybės skola nuo BVP (%)	32
19 pav. Bankrutavusių įmonių skaičius	33
20 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje	34
21 pav. Krizės įveikimo planas	35
22 pav. Galimi Lietuvos ūkio plėtros scenarijai vidutiniu laikotarpiu	36
23 pav. Latvijos BVP (%) dinamika	37
24 pav. Latvijos vyriausybės priemonės, siekiant sumažinti valstybės įsiskolinimą	38
25 pav. Valstybės skolos santykis su BVP (%)	38
26 pav. Nedarbo lygis Latvijoje	39
27 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2010 m.	40
28 pav. Graikijos skolos santykis su BVP (%)	40
29 pav. Lenkijos BVP dinamika (%)	42
30 pav. Lenkijos skolos santykis su BVP (%)	42
31 pav. Restruktūrizavimo procesų būklė	44
32 pav. Krizės užburtas ratas	45
33 pav. Lietuvos BVP pokyčiai ketvirčiais 1995 – 2010 metais logistinėje analizėje	48

34 pav. Latvijos BVP augimas 1991 – 2012 metais logistinėje analizėje	49
35 pav. Latvijos logistinė analizė	50
36 pav. Graikijos BVP augimas 1996 – 2012 metais logistinėje analizėje	50
37 pav. Lenkijos BVP augimas, % 1996 – 2012 metais logistinėje analizėje	51
38 pav. Biudžeto surenkamų pajamų ir PVM dinamika 2004 – 2010 m.....	53
39 pav. PVM tarifo ir surenkamų pajamų ryšys	55
40 pav. Pinigų srautai rinkoje	56
41 pav. Ekonomikos skatinimo modelis	60

LENTELIŲ SĄRAŠAS

1 lentelė „Krizės“ sampratos aiškinimas	10
2 lentelė Logistinio kapitalo sąvokos	17
3 lentelė Valstybės skolos ryšys su infliacija ir BVP	52
4 lentelė Bendra mokesčių reformos įtaka verslui	53

ĮVADAS

Temos aktualumas. Ekonominių krizių tema šiuo laikotarpiu yra labai aktuali ir nagrinėjama. Tam įtakos turi ir šiuo metu nestabili pasaulinė ekonomikos situacija. Tačiau krizės buvo pastebimos ir gerokai anksčiau. Ekonomistai, teoretikai ir praktikai stengėsi išsiaiškinti pagrindines krizę sukeliančias problemas, ieškoti būdų, kaip būtų galima jos išvengti. Ekonomikų nestabilumas susirūpinimą kelia valstybių vadovams ir šalies gyventojams, kurie baiminasi dėl didėjančio nedarbo. Pasaulinės ekonomikos krizei nagrinėti visame pasaulyje skiriama labai daug dėmesio, taikomos kuo efektyvesnės priemonės, galinčios užkirsti kelią finansinių rinkų griūčiai bei susijusioms pasekmėms. Reali ekonominė situacija Europoje, ypač Baltijos regione, išties nėra optimistinė. Būtinės efektyvios priemonės, kurios stabilizuotų ekonomiką. Šalys, kurdamos antikrizinius planus, ne visada atsižvelgia į pasekmes, tad priimtose priemonėse, tokios kaip mokesčių didinimas, valstybės išlaidų mažinimas, ne visuomet veiksmingos, nes įmonės veda prie produkcijos apimčių mažinimo, atlyginimų mažinimo, nedarbo didėjimo, BVP smukimo. Statistinė analizė rodo, kad Lietuvos vyriausybės priimtose priemonėse nėra veiksmingos, o planas stabdo verslo plėtrą. Taigi, svarbu surasti tinkamas priemones, kurios padėtų kuo greičiau stabilizuoti ekonomiką ir išvengti galimo didesnio šalies nuosmukio.

Problemos ištyrimo lygis. Finansinės krizės tema aktuali ne tik Lietuvai, bet ir visam pasauliui. Tema aktuali ne tik šiandien, nes rinką veikia ekonomikos ciklai, kai ekonominį augimą keičia nuosmukis. Daugelis autorių krizes aiškino kaip cikliškumo padarinį (L.S. Sismondis, K. Rodbertusas, T. Maltusas) - viskas vyksta savaime, ekonomika sukasi ratu. Kiti mokslininkai (A. Smitas, Ž. B.Sėjus, D. Rikardas, A. Maršalas) teigė, kad cikliškumas yra atsitiktinis trumpalaikis reiškinys. Buvo ir tokių nuomonių, kurie rėmėsi Sėjaus sukurtu dėsniu, kad bendroji pasiūla turi sukurti pati sau paklausą ir jokio cikliškumo visiškai neturi būti. Ekonominius ciklus, jų fazes analizavo Lietuvos ir užsienio autoriai: N. Kondratjev (1920), A. Burnsas ir W. Mitčelas (1946), O. Blanchard (2007), S. Girdzijauskas, D. Štreimikienė ir R. Mackevičius (2009) ir kt. Pastebėjus, kad tradiciniai metodai nenurodė tikslių krizių priežasčių, pradėta domėtis logistine analize (Pierre François Verhulst (1804-1849)). Dauguma klasikinių augimą nagrinėjančių teorijų neatsižvelgia į fundamentalųjį dėsni, įvardijantį augimo ribotumą. O. C. Ferreira (1998, 2002) įrodė, kad pasitelkiant logistiniu modeliu galima daug geriau aprašyti ekonomiką. Tai pastebėjo ir S. Girdzijauskas (2010b), sukūręs savą teoriją – Logistinę kapitalo valdymo teoriją. Logistinio augimo modelio taikymo galimybes nagrinėjo O. C. Ferreira (1998); R. C. Merton (2000); S. Girdzijauskas (2008, 2010); D. Štreimikienė (2007, 2008, 2009); S. Girdzijauskas, R. Mackevičius (2009); S. Girdzijauskas, D. Štreimikienė, M. Dubnikovas (2009); S. Girdzijauskas, V. Moskaliova (2009); Neringa Barakauskaitė-Jakubauskienė (2010a, 2010b, 2010c).

Plačiai nagrinėti BVP, nedarbo, verslo sektoriaus pokyčiai, teikiamos įvairios prognozės (Nausėda, 2009). Autoriai teigė, kad šiuo metu esančios ekonomikos mokslo prielaidos yra netikslios, kritikuoja esančius finansų rinkos modelius, teigdami, kad jie yra klaidingi, neteisingi ir būtinos naujos koncepcijos, siekiant išvengti dar didesnės katastrofos bei ekonomikos sužlugimo (Soros, 2009b). Daugelio autorių nuomone, esami dideli (ir vis didinami) mokesčiai šiuo metu jau neužtikrina biudžetui reikalingų surenkamų pajamų (Glinskienė, Petuškienė, 2009). Tokios nuomonės laikėsi 1962 m. prezidentas Johnas Kennedy'is, kuris teigė, kad geriausias būdas pasiekti, kad pajamos ateityje padidėtų, mažinti mokesčius jau dabar (Humes, 2006).

Darbo objektas: ekonominių krizių poveikis verslui.

Darbo tikslas: išsiaiškinti ekonominių krizių poveikį verslui.

Siekiant iškelto tikslo, yra sprendžiami tokie **uždaviniai:**

- Apibrėžti ekonominės krizės sampratą bei ekonominio augimo ciklo fazes.
- Išnagrinėti ir susisteminti ekonomikos teorijas, nagrinėjusias ekonomines krizes bei burbulų susidarymą dėl rinkų prisotinimo.
- Atlikti statistinę aprašomąją makroekonominių rodiklių analizę Lietuvoje, Latvijoje, Graikijoje, Lenkijoje.
- Atlikti logistinę analizę, parodant krizės susiformavimą bei prisotinimo ribą.
- Atlikti makroekonominių rodiklių koreliacinę regresinę analizę.
- Pateikti pasiūlymus, kaip gerinti ekonominę krizę ištikusių šalių ekonomiką.

Darbo struktūra. Darbas susideda iš trijų dalių. Pirmojoje dalyje „EKONOMINIŲ KRIZIŲ TEORINIAI ASPEKTAI“ pateikiama ekonominės krizės samprata, ekonominio ciklo stadijos, burbulo formavimasis dėl prisotintos rinkos. Antrojoje dalyje „EKONOMINIŲ RODIKLIŲ STATISTINĖ DUOMENŲ ANALIZĖ“ pateikiama pagrindinių makroekonominių rodiklių, kurie greičiausiai reaguoja į ekonominius pokyčius (BVP, valstybės skola, nedarbas bei infliacija), statistinė duomenų analizė pasirinktose šalyje: Lietuvoje, Latvijoje, Graikijoje ir Lenkijoje. Trečiojoje dalyje „EMPIRINIS EKONOMINIŲ KRIZIŲ BEI POVEIKIO VERSLUI TYRIMAS“ aprašyta tyrimo metodologija ir metodai, kuriais remiantis atliekamas ekonominių krizių bei poveikio verslui tyrimas. Atliekama logistinė analizė, siekiant parodyti burbulo susiformavimą, bei koreliacinė makroekonominių rodiklių analizė. Kaip papildomas tyrimas pateikiamas keletas įmonių vadovų interviu ir pateikiamos darbo išvados bei pasiūlymai.

Tyrimo metodai. Darbe atlikta Lietuvos ir užsienio autorių mokslinės ir informacinės literatūros šaltinių sisteminė lyginamoji analizė ir sintezė. Atliekant statistinę makroekonominių rodiklių analizę, taikoma statistinių įmonių ir rinkos duomenų analizė ir sintezė. Atliekant tyrimą, taikomi statistinės analizės metodai: logistinė analizė atliekama naudojant „Loglet Lab 2“ logistine programa bei kiekybinė duomenų analizė (matematinio, statistinio apdorojimo metodai, naudojantis

SPSS programa), kurių pagalba nustatomi koreliaciniai ryšiai tarp rodiklių. Įmonių vadovų apklausai pasirinktas interviu metodas.

Darbe naudoti literatūros šaltiniai. Teorinėje darbo dalyje daugiausia naudotasi Lietuvos ir užsienio autorių mokslinė literatūra, informaciniais šaltiniais, moksliniais, apžvalginiais straipsniais, empiriniais tyrimais. Praktiniams vertinimams ir pastebėjimams pagrįsti naudojama straipsniuose ir internete pateikiama informacija, statistiniai duomenys.

Praktinė ir teorinė darbo reikšmė. Remiantis ekonominių teorijų, nagrinėjusių ekonomines krizes, ekonominių ciklų fazes ir kainų burbulų susidarymus, teoriniais aspektais išanalizuoti ir susisteminti ekonominių krizių teoriniai aspektai.

Remiantis sukurtu uždaro rato modeliu, nustatyta, kad iš užburto rato įmonėms trukdo išeiti netinkami vyriausybės sprendimai, kurie sunkina įmonių bei šalies atsigavimą. Nustatyta, kad reikalingos prasmingos sąsajos, kurios įpareigotų ekonominių krizių problemas spręsti kartu, integruojant ir įmonių kuriamą BVP vertę.

Darbo apribojimai ir sunkumai. Praktiniu požiūriu logistinio kaupimo problema yra beveik nenagrinėta. Tai lėmė, kad ilgą laikotarpį nebuvo sukurta specialių, ekonomines krizes nagrinėjančių, modelių ir kad logistiniai modeliai yra sudėtingesni nei eksponentiniai. Taip pat jie taikomi uždaroms ekonominėms sistemoms, bet tai įgyvendinama retai. Analitinėje dalyje analizuojant statistinius duomenis, daugiausia naudotasi Eurostat ir statistikos departamento pateiktais duomenimis, siekiant išvengti skirtingų makroekonominių rodiklių skaičiavimo. Skaičiuojant ekonominių krizių bei vyriausybių priimtų antikrizinių priemonių poveikį verslui, analizuotas PVM kitimas bei jo įtaka, nes visose biudžeto pajamose, surenkamas PVM sudaro daugiau nei trečdalį visų surenkamų pajamų. Atsiribota nuo kitų mokesčių, tokių kaip pelno mokestis, nes nebuvo mokesčio tarifo pasikeitimo, kuris sąlygotų ženklų poveikį verslui.

Darbo struktūros paaiškinimas. Darbą sudaro įvadas, 3 dėstymo dalys ir išvados. Pagrindinė darbo apimtis 55 puslapiai, 4 lentelės, 41 paveikslas, 8 priedai, panaudoti 36 mokslinės literatūros šaltiniai ir 43 informaciniai šaltiniai.

1. EKONOMINIŲ KRIZIŲ TEORINIAI ASPEKTAI

Viena iš pačių aktualiausių bei daugiausiai keliančių nerimą temų šiuo metu - pasaulinė ekonominė krizė. Dėl galimų krizės padarinių susirūpino ir valstybių aukščiausioji valdžia, nes tai gali paveikti visą šalies gerovę.

Šių dienų ekonominė krizė ir įvairių sektorių smukimas skatina tirti priežastis bei ieškoti sprendimo būdų, kaip būtų galima kuo greičiau išspręsti visa tai. Visų valstybių vyriausybės kuria antikrizinius planus, kurie, anot jų, turėtų valstybę išvesti iš nuosmukio. Skirtingos šalys įvairiai reaguoja į šiuos makroekonominis pokyčius bei stengiasi išspręsti iškilusias problemas. Reali ekonominė situacija visoje Europoje, ypač Baltijos šalyse, iš tiesų nėra optimistinė. Būtinės priemonės, kurios šiandien stabilizuotų šio regiono valstybių finansus. Konkrečias detales kiekviena šalis sprendžia savaip, kuriant antikrizinius planus, kurie turi tą patį tikslą, bet skirtingas priemones. Taip pat svarbu yra įvertinti ekonominius ciklus, kurie turi įtakos ekonominių burbulų susidarymui bei sprogimui, finansų krizėms.

1.1. Ekonominės krizės samprata bei klasifikacija

Analizuojant ekonomines krizes, svarbu išsiaiškinti žodžio „krizė“ sampratą. Kai kurių autorių bei šaltinių pateikti apibrėžimai pateikti 1 lentelėje.

1 lentelė

„Krizės“ sampratos aiškinimas

Šaltinis	Metai	Sąvokos aiškinimas
Lietuvių kalbos žodynas	2000	<i>Krizė</i> - ekon. periodiškai pasikartojantis gamybos sumažinimas ar nutraukimas; prekių perprodukcija, kai nėra paklausos dėl žmonių nepajėgumo pirkti.
SUMMERS, Lawrence H.	2000	Tarptautinės finansinės krizės gali būti apibrėžtos įvairiai ir gali įgauti daugelį formų. <i>Tarptautinės finansinės krizės</i> yra situacija, kai tarptautinis matmuo iš esmės blogina situaciją ten, kur ji neįvyktų uždaroje ekonomikoje.
EUFRONIO, R. Carreno	2001	<i>Finansinė krizė</i> – situacija, kai ekonomika įeina į nuosmukį, kuris seka po produktyvios ekonominės veiklos, sąlygotos kredito ir kapitalo pritekėjimo.
BrainyQuote.com	2001	<i>Krizė</i> – tai laikas, kai turi būti nusprendžiama, ar tam tikri reikalai turi tęstis, ar būti pakeisti ar baiginti; lemiamas momentas; persilaužimas.
SAKALAS, A., SAVANEVIČIENĖ, A.	2003	<i>Krizė</i> – tai bet kuri nestandartinė įmonės situacija, kurioje kyla rizikos grėsmė.
BERŽINSKIENĖ, Daiva, VIRBICKAITĖ, Rūta	2006	Įmonės krizė pagal savo reikšmingumo lygį laiko intervale skiriasi. Išskiriamos trijų rūšių krizės: <ul style="list-style-type: none"> • <i>netikėtos krizės</i> – nepasižyminčios aiškiais požymiais, kuriuos būtų galima atpažinti ir laiku imtis atitinkamų veiksmų; • <i>iškylančios krizės</i> – dažnai netikėtos, tačiau daugiau nuspėjamos; • <i>ilgalaikės krizės</i> – požymiai aiškūs ir trunka tam tikrą laiką.
Nacionalinė verslo administratorių asociacija	2006	Krizės sąvoka siejama su laikotarpiu ar momentu, kai įmonė gali patirti ar/ir patiria sunkumų ir situacija tampa pavojinga tolesnei jos veiklai.
SIMONAVIČIENĖ, A., UŽKURYTĖ, L.	2009	Ekonominė krizė – ekonomikoje išreiškiama, kaip sumažėjęs ekonominio aktyvumo lygis, BVP smukimas kelis periodus iš eilės.
Dictionary.com, LLC.	2010	Krizė – tai nestabili situacija politiniuose, socialiniuose, ar ekonominiuose reikaluose, apimanti gresiantį staigų ar lemiamą pasikeitimą.

VĮ Vakarų Lietuvos verslo kolegija	2010	Krizė (sen. graik. - Krisis - posūkio vieta) abstrakčiu požiūriu, tai yra sistemos patekimas į būseną, gresiančią jos pačios struktūriniam stabilumui bei gyvybingumui. Krizės gali būti visuomeninės ir asmeninės, gamtinės ir techninės - socialinės, ekonominės, politinės, karinės, sukeltos sausras ar liūčių, techninio susidėvėjimo bei kūrybinės ar psichologinės.
VĮ Vakarų Lietuvos verslo kolegija	2010	Finansų krizė (Ekonominė krizė) - ekonominė situacija kai tam tikros finansinės institucijos ar turtas staigiai netenka didžiosios dalies savo vertės. XIX ir XX amžiuje dauguma finansinių krizių buvo susijusios su bankų panika, kuri sukeldavo ekonomikos recesiją. Kitos situacijos įvardijamos finansine krize apima akcijų rinkų nuopuolius, finansinius burbulus, valiutų krizes, užsienio paskolas.
LOVETT, Mahlon	2010	Krizė – tai nestabili ekstremalaus pavojaus ar sunkumo situacija.

Šaltinis: sudaryta autorės

Remiantis išskirtais autoriais bei jų pateiktais apibrėžimais galima pastebėti, kad daugelis autorių bei šaltinių *krizę* įvardija kaip nestabilią situaciją ekonominiuose, politiniuose bei socialiniuose reikaluose. Apibendrinant paminėtus autorius, sukuriamas krizės apibrėžimas: **krizė** – tai nestabilumas arba situacija, kurios pasėkoje gali įvykti esminiai pokyčiai, nulemiantys tolesnę įmonės ar net valstybės situaciją. Remiantis išanalizuota literatūra, galima pateikti tokią krizių klasifikaciją (1 pav.):

Šaltinis: sudaryta autorės

1 pav. Krizių klasifikacija

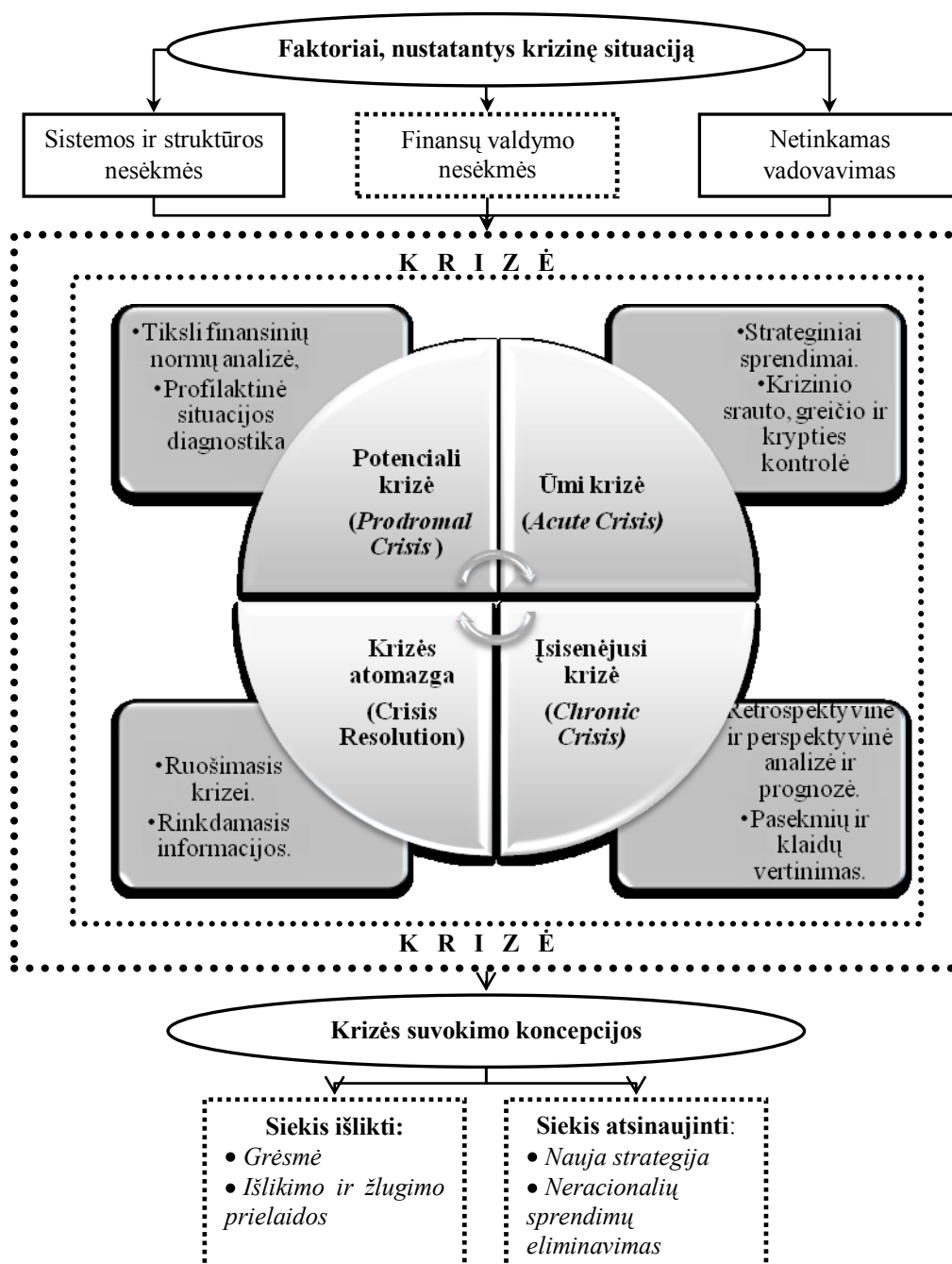
Krizės klasifikuojamos pagal:

- krizės gilumą:
 - kritinė situacija – neigiamas nežymus vietinis poveikis,
 - katastrofa – apibūdina sistemos žlugimą,
 - krizė – poveikis, pažeidžiantis normalų sistemos funkcionavimą.

Fink (2002) teigimu (cit. Beržinskienė, Virbickaitė, 2006, p. 22) krizių vystymasis turi keturis etapus (2 pav.):

- potenciali (*Prodromal Crisis*) – pokyčio atveju, reikia tinkamai įvertinti situaciją, nes kitu atveju galimi nuostoliai. Kartais krizė yra numatoma, bet nesiimama jokių veiksmų.

- ūmi krizė (*Acute Crisis*) – kai nebeįmanoma susigražinti jau patirtų nuostolių. Tinkamų veiksmų intervencija sudaro prielaidas pasirengti, leidžia kontroliuoti krizės tėkmę, greitį, kryptį ir trukmę;
- įsisenėjusi krizė (*Chronic Crisis*) – reikalingas efektyvus krizių valdymas, kompetentinga vadovų veikla, nuostoliai yra neišvengiami.
- krizės atomazga (*Crisis Resolution*) – susiduriama su krize. Reikalingi tinkami sprendimai.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Nacionalinę verslo administratorių asociaciją. Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė, 2006, p. 84; STOŠKUS, S. ir kt. Theoretical and Practical Decisions of Bankruptcy as one of Dynamic Alternatives in Company's Performance, 2007, p. 29

2 pav. Faktoriai, nulemiantys krizinę situaciją bei krizės koncepcijos

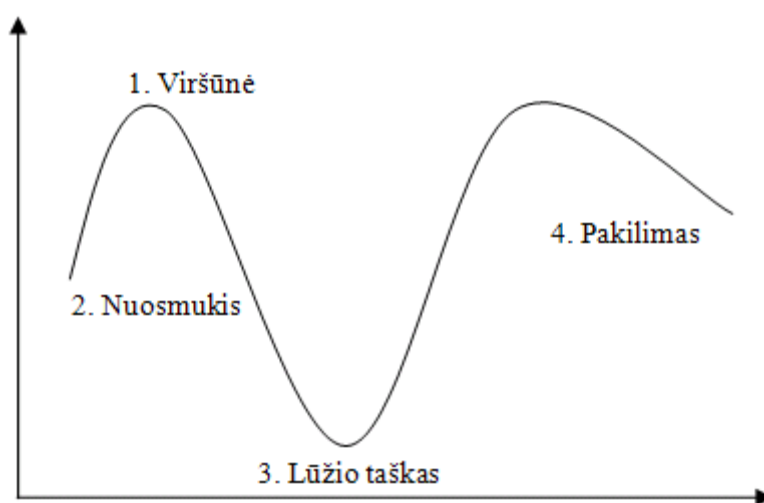
Svarbu laiku yra sugebėti atpažinti krizę ir ją sukeliančius veiksniai. Dažniausiai minimos tokios krizių priežastys: vadovų nesėkmės, finansų valdymo nesėkmės bei sistemos ir struktūros nesėkmės. Finansų valdymo nesėkmės yra vienos iš svarbiausių įmonei ir valstybei, nes iškilus finansinėms problemoms, jos gali greit nuvesti į bankrotą. Užsitęsios krizės labai greitai perauga į finansines.

1.2. Ekonominio augimo ciklo stadijos

Nemažai panašumų galima išvelgti tarp krizių vystymosi etapų bei ekonominių ciklų. Ekonominio aktyvumo svyravimai, kurie matuojami realaus bendrojo vidaus produkto pokyčio tempais, vadinami verslo ciklais. Šie svyravimai yra pasikartojantys, bet jų trukmė yra nevienoda. Pagal jų trukmę yra išskiriami:

- Trumpalaikiai ciklai (iki 1-2 metų), kuriuos lemia gamybinių atsargų pokyčiai;
- Vidutinės trukmės ciklai, kurie pasikartoja kas 5-12 metų, labiausiai priklausantys nuo piniginių – kreditinių veiksnių.
- Ilgieji ciklai (ilgosios bangos), trunkantys 50 ir daugiau metų (Paliulytė, 2004).

Ekonominio ciklo modelį sudaro 4 sudedamosios dalys: pakilimas, viršūnė, nuosmukis ir krizė (3 pav.). Toks modelis yra dažniausiai pasitaikantis, tačiau esama ir išimčių (pvz. Japonija po Azijos krizės), kai modelis šiek tiek „leidžiasi“. Visumoje ekonominis ciklo modelis yra nuspėjamas, tačiau anot Barakauskaitės-Jakubauskienės (2010c), ciklo fazės viena nuo kitos skiriasi laiko trukme, intensyvumu, įvairiapusių makroekonominių veiksnių įtaka ekonomikai, todėl jų nebūna vienodų bei reguliariai pasikartojančių.

Šaltinis: sudaryta autorės

3 pav. Ekonominio ciklo stadijos

Pasiekiamas aukščiausias ekonomikos pakilimo taškas, vadinamas *piku* arba *bumu*, kur BVP yra didžiausias, o nedarbas yra nedidelis, gali atsirasti kvalifikuotų darbuotojų trūkumas. Infliacija po truputį įgauna augimo tendenciją, nes rinkoje didėja pinigų kiekis, gamyba atsigauna, tai skatina kelti kainas bei didinti darbo užmokestį, nes riboti pajėgumai pakankamai nebepagamina. Tolesnis gamybos augimas įmanomas tik su didesnėmis investicijomis, todėl reikalingas laisvų pinigų panaudojimas investicijoms. Piko metu bedarbystė praktiškai sumažėja iki minimumo, gali net visiškai dingti, o ekonominė veikla tampa naudinga ir pradeda maksimaliai funkcionuoti (Navickas ir kt., 2006). Pagrindiniai darbe naudojami ekonominiai rodikliai ir jų apibūdinimai pateikiami 8 priede.

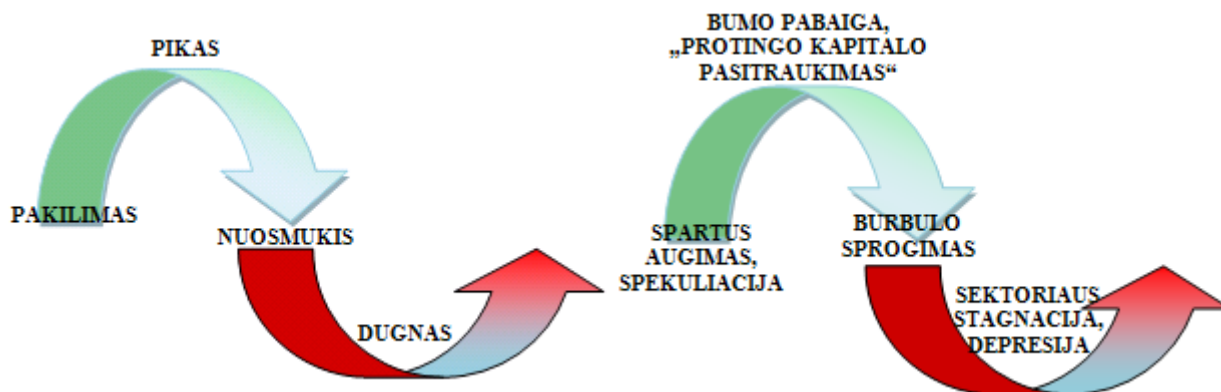
Ekonominiam aktyvumui pasiekus aukščiausią pakilimo tašką – bumą – prasideda *kritimas (nuosmukis)*, kurio metu mažėja gamybos tempai, didėja bedarbystė. Sumažėjus namų ūkių pajamoms, mažėja vartojimas, mažėja noras investuoti, smunka įmonių pajamos bei naudingumas (Elster, 1983). Mažėjantis darbo produktyvumas koreguoja verslininkų pelno lūkesčius, mažina privačias investicijas. Vartotojai vis mažiau vartoja, daugiau taupo, nes bijo prarasti pajamas dėl suvokiamos bedarbystės. Sumažėjus pajamoms, kenčia ir importo bei eksporto apimtys, mažėja vyriausybės pirkimai. Akcijų biržos dideliais tempais ritasi žemyn ir investicijos neretai nuvertėja.

Jei toks kritimas trunka ilgesnį periodą, galima laikyti globalinės depresijos pradžia. Dugno pasiekimas laikomas kritimo pabaiga, po kurio seks pakilimas, tačiau šis periodas nelaikomas ilgalaikiu. Tačiau istorijoje pastebima ir išimčių, kai Didžiosios depresijos laikais, (1930-aisiais metais) dugnas truko beveik 10 metų ir baigėsi antruoju pasauliniu karu.

Gerėjant ekonomikai, svarbus vaidmuo tenka privačioms investicijoms, kurias skatina nukritusi palūkanų norma bei žema investicinių gėrybių kaina. Ekonominio aktyvumo atsigavimą lemia ir namų ūkių lūkesčių pokyčiai: vartotojai nebetaupo taip, kaip seniau, pradeda daugiau vartoti dėl prieš tai nepatenkinto poreikio. Verslininkai siūlo naujas prekes/paslaugas, taiko rinkodaros priemones. Taip pat didinamos eksporto galimybės, mažėja importo apimtys. Pasiekiami *pagyvėjimo fazė*, kuriai yra būdingas:

- aukštas nedarbo lygis;
- žemas gamybinių pajėgumų apkrovimo laipsnis;
- didėjančios bendrosios gamybos apimtys;
- didėjantis užimtumas, kainos, palūkanų norma bei darbo užmokestis.

Girdzijauskas, Mackevičius (2009) išskiria fazes, būdingas ekonominiams burbulams: burbulo formavimąsi, kainų piką, burbulo sprogimą (kainų mažėjimą), sektoriaus stagnaciją. Lyginant ekonominius ciklus ir ekonominius burbulus, pastebima, kad jų fazės sutampa – abiejuose yra augimo, piko, kritimo bei nuosmukio etapai (4 pav.).

Šaltinis: GIRDZIJAUSKAS, S.; MACKEVIČIUS R. Kapitalo augimo modeliai ir logistinė kapitalo valdymo teorija. Naujas požiūris į ekonomines krizes, 2009, p. 761.

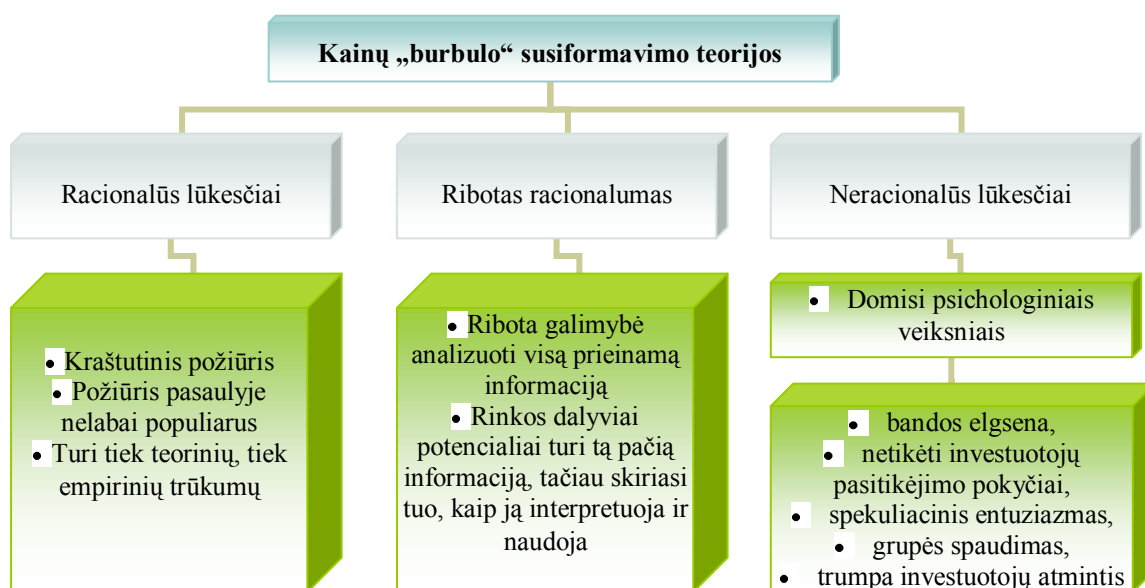
4 pav. Ekonominio ciklo ir ekonominio burbulo fazės

Iš pateikto paveikslo matoma, kad burbulai yra tapatūs ekonominiams ciklams, vertinant jų gyvavimo fazių panašumus.

Girdzijauskas ir Mackevičius (2009) pripažįsta, kad yra sunku pastebėti, kada prasideda ar baigiasi fazės. Kiekvienas ciklas eina kitame ūkinio išsivystymo lygyje ir vieno ciklo dugne žmonės gali gyventi geriau negu kito ciklo pike. Tai svarbu vertinant skirtingų šalių ciklus bei ekonomiką, jos augimą.

1.3. Kainų „burbulo“ susiformavimo teorijos

Kainų „burbulų“ susidarymas – daugelio mokslininkų tyrimų objektas. Daugelis mokslininkų atlikę išsamius tyrimus, nustatė skirtingas kainų „burbulo“ susiformavimo teorijas. Analizuojant ekonominius burbulus, jų putimąsi ir sprendimo būdus, Kuodis (2008) išskiria dvi pagrindines ekonomikos minties teorijas: racionalių ir neracionalių lūkesčių (5 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal KUODIS, R. Burbulai: kodėl jie pučiasi ir ką su jais daryti, 2008, p. 24

5 pav. Kainų „burbulo“ susiformavimo teorijos

Racionalių lūkesčių mokykla. Kaip teigiama, tai viena iš kraštutinių teorijų: burbulo formavimasis sąlygojamas psichologinių, o ne ekonominių veiksnių, todėl susidaręs burbulas, taip pat greitai ir subliukšta. Todėl racionalių lūkesčių burbulai nėra labai svarbūs, nes jie tik parodo, kaip keičiasi veiksniai, turintys įtakos kainai. Tačiau šis požiūris populiarumo nesusilaukė. Ekonomistas Olivier Blanchard'as mėgino plėtoti šią teoriją, teigdamas, kad burbulai gali formuotis netgi tada, kai rinkoje yra ir racionalių investuotojų. Tačiau ši teorija taip ir nepasitvirtino dėl teorinių bei empirinių trūkumų.

Riboto racionalumo mokykla. Daroma prielaida, kad informacija yra nevisiškai prieinama, yra ribotos galimybės informacijai pasiekti. Visi lygūs, nes visi žino tą pačią informaciją, tačiau skiriasi informacijos interpretavimas ir panaudojimas.

Neracionalių lūkesčių mokykla. Neracionalių investuotojų mokykla stengiasi suprasti žmogaus elgseną, paaiškinti fenomenus. Ši mokykla apjungia ekonomiką, psichologiją ir sociologiją. Šios mokyklos pavyzdžiu yra pagerinamas žmonių suvokimas apie esamą situaciją finansų rinkose (Kuodis, 2008).

Dauguma anksčiau aptartų požiūrių rodo, kad nėra vienos universalios teorijos, nes kiekviena pasižymi tam tikrais empiriniais ar teoriniais trūkumais. Teorijos patvirtina, kad finansų rinkos yra savaimė linkusios į burbulus, tačiau kiekviena iš šių teorijų turi neigiamų aspektų, dėl kurių teorijos nesulaukė populiarumo. Tą patvirtina ir gausybė istorinių pavyzdžių, apimant ir dabar vykstančią finansinę krizę. Visai stengiamasi išvengti ekonominių burbulų, siekiant sušvelninti jų padarinius.

1.4. Burbulo susiformavimas ir ekonominis kapitalas

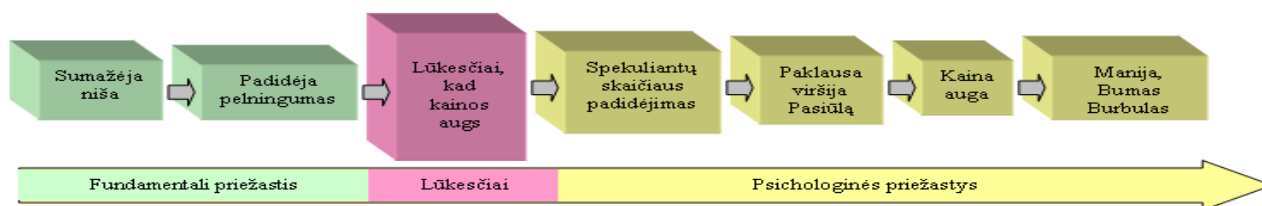
Šiandieninė pasaulio ekonominė krizė bei sumažėjęs BVP augimas daugelyje šalių, privertė daugelį ekonomistų sutelkti dėmesį ekonominės krizės ir ekonomikos burbulų atsiradimo pamatinių priežasčių ieškojimui.

Šiuolaikinės teorijos grindžiamos ekonomikos augimu, tačiau neįvertinamas augimo ribotumas (*rinkos prisotinimas – pilnumas, užpildymas iki ribos, visiškas pripildymas*)¹. Anot Girdzijausko (2010a), būtent prisotinimas yra rinkos ekonomikos anomalijų priežastis, kuri neleidžia suvokti krizių ir nuosmukių specifikos. Dažnai yra naudojami klasikiniai modeliai (paprastųjų ar sudėtinių palūkanų, eksponentiniai modeliai), kurie padeda suprasti sudėtingus ekonominius procesus. Tačiau klasikiniai modeliai nepasiūlė efektyvių sprendimų, nes jie nenagrinėja augimo ribotumo. Reikalinga kitokia teorija, kuri leistų aptikti ekonomikos krizių atsiradimo priežastis. Tai leidžia aptikti Logistinę kapitalo valdymo teorija. Ši teorija kinta nuo

¹ GIRDZIJAUSKAS, Stasys (2010a) Pabaigos pradžia.

pradinės iki maksimalios ribinės reikšmės, ties kuria logistinė kreivė ją pasiekus nustoja augusi. Šioje teorijoje didžiausias dėmesys skiriamas rinkos ribotumui, nes, anot S. Girdzijausko, tik ši teorija leidžia apibrėžti burbulų susiformavimą, galima tiksliau parodyti kapitalo augimo dinamiką. Šie modeliai naudojami vertinant senkančius išteklius (Girdzijauskas, Boguslauskas, 2005).

Anot Garber (1990) burbulas - labai reikšmingas turto kainų padidėjimas, kai kaina yra gerokai aukščiau fundamentaliosios turto vertės. Burbulo sudarymo dydis priklauso nuo pardavimo apimčių, kurios gali paveikti vartojimą, investicijas ir pagerinti darbo produktyvumą (Martin, Ventura, 2010). Tačiau yra būtinos burbulų susidarymui kelios sąlygos: fundamentalioji ir psichologinė. Fundamentalioji sietina su rinkos vystymosi erdvės išsekimu, antroji – su psichologine investuotojų motyvacija uždirbti. V. Moskaliova (2009) teigia, kad burbulo susiformavimą sudaro tokios dedamosios: fundamentalioji, kai senkant investicijos vystymosi erdvei, pradeda didėti kapitalo grąža, kuri praneša apie augantį investicijos pelningumą. Kita dedamoji – psichologinė, kai atsiranda motyvacija pelningai investuoti ir gerai uždirbti. Būtent šios dvi dedamosios formuoja burbulo atsiradimą bei jo dydį. Burbulo susiformavimo priežasčių ir veiksmų seka vaizduojama 6 paveiksle.

Šaltinis: MOSKALIOVA, V. Netvarių ekonominių situacijų logistinė analizė, 2009, p. 89

6 pav. Burbulo susiformavimo priežastys ir veiksmų seka

Ekonominio augimo svarbiausias veiksnys - šalies ekonominis kapitalas. Logistinės kapitalo valdymo teorijos pagrindinis ekonominio augimo elementas – taip pat kapitalas. Logistinėje teorijoje išskiriami tam tikri terminai, kurie pateikiami 2 lentelėje.

2 lentelė

Logistinio kapitalo sąvokos

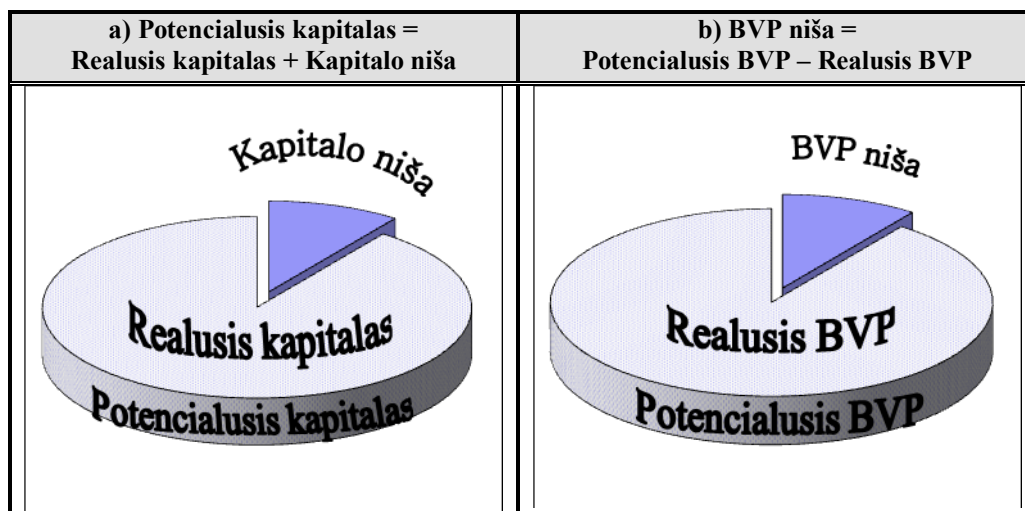
Potencialus kapitalas (investicijos ar kapitalo talpa)	Didžiausias kapitalo kiekis, kuris gali būti produktyviai įsisavintas; erdvė, kapitalui vystytis, kuri išreiškta puniginiais vienetais. Potencialus kapitalas = ribinis kapitalas (augimo “lubos”).
Faktinis kapitalas (kapitalo aprėptis)	Investuotas kapitalas, kuris dažniausiai yra mažesnis už potencialų kapitalą. užimantis dalį potencialiojo kapitalo esamos talpos.
Kapitalo niša (kapitalo augimo ištekliai)	Neišnaudota potencialaus kapitalo dalis; potencialiojo ir realiojo kapitalų skirtumas.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal GIRDZIJAUSKAS, S., ŠTREIMIKIENĖ, D., MACKEVIČIUS, R. Ekonominių svyravimų logistinė analizė, 2009, p. 79

Realiai investuotas kapitalas neužima visos talpos (rinkos), o tik jos dalį. Ta dalis vadinama *realiuoju kapitalu*. Likusi laisva dalis yra skirta kapitalo augimui ir vadinama *vystymosi erdve*

(niša) (Moskaliova, 2009). O šios dvi dedamosios sudaro visą rinkos potencialų kapitalą. Visa tai galima pavaizduoti grafiškai (7 (a) pav.)

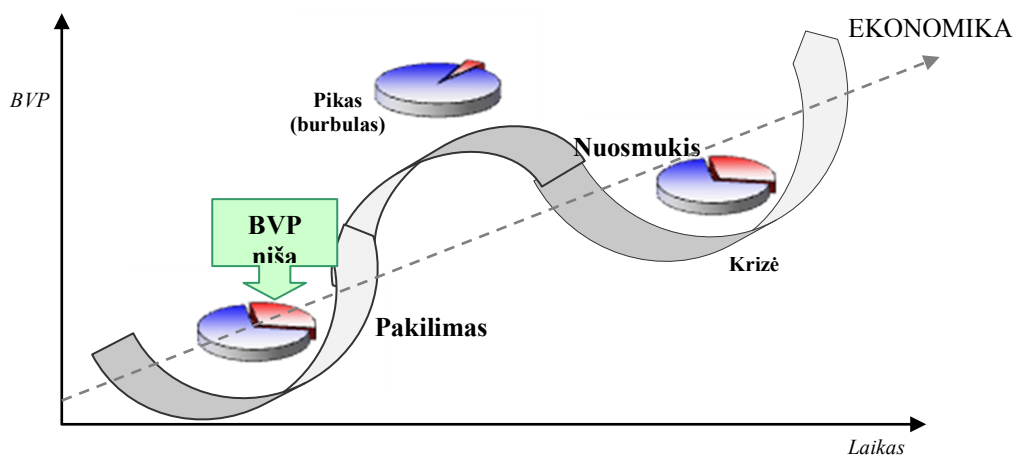
Rinkoje pagrindinis ekonominio augimo veiksnys – šalies ekonomikos kuriamas BVP. Faktinis kapitalas tokiu atveju atitinka sukuriama ekonomikoje realų BVP. Kapitalo niša prilyginama BVP nišai. (7 (b) pav.)

Šaltinis: BARAKAUSKAITĖ-JAKUBAUSKIENĖ, N. Ekonominio augimo ciklai Lietuvoje, 2010, p. 29

7 pav. Logistinio kapitalo modelio kintamieji elementai

BVP nišos bei realaus kapitalo santykis priklauso nuo ekonominio ciklo fazių (8 pav.) Esant ekonomikos krizei BVP niša yra didelė ir galima ją plėsti. Tačiau esant pikui, rinka tampa prisotinta ir BVP niša lieka labai nedidelė, nes investuojamas kapitalas ekonomiką vis labiau prisotina, mažina BVP nišos dalį, kuri riboja BVP tolesnį vystymąsi bei augimą. Tokiu atveju labai padidėja investicijos efektyvumas. O būtent tai ir lemia krizę. Bendrojo vidaus produkto nišos sumažėjimas pritraukia daugiau kapitalo investitorių, kurie siekia didėjančios investicinės grąžos, taip šiuo atveju suveikia didėjantis pelningumo paradoksas (Girdzijauskas, 2009).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal BARAKAUSKAITĖ-JAKUBAUSKIENĖ, N. Logistic Capital management theories and theoretical aspects of economic growth cycle, 2010, p. 9

8 pav. Ekonominio vystymosi ciklo ir bendrojo vidaus produkto nišos dinamika

S. Girdzijauskas (2009) išskiria pagrindines krizių atsiradimo priežastis dėl rinkos prisotinimo:

1. **Didėjančio pelningumo paradoksas** – investuojant kapitalą uždaroje ar pusiau uždaroje rinkoje (didėjant rinkos prisotinimui), investicijos pelningumas didėja. (Nors atrodo, kad turėtų pelningumas mažėti).
2. **Kredito spąstų paradoksas** – investuojant uždaroje rinkoje, skolintas kapitalas auga daug greičiau nei nuosavas kapitalas. Po tam tikro laiko, skirtumas yra žymus.

Портной (2000) taip pat pripažįsta, kad Logistinis modelis rodo, kad paskolinto kapitalo dinamika yra daug greitesnė negu savo kapitalo. Valstybinis reguliavimas leidžia sušvelninti krizių ir patirtų nuostolių rezultatus, bet jų neeliminuoja, todėl šiuolaikinės krizės įgauna naujas formas.

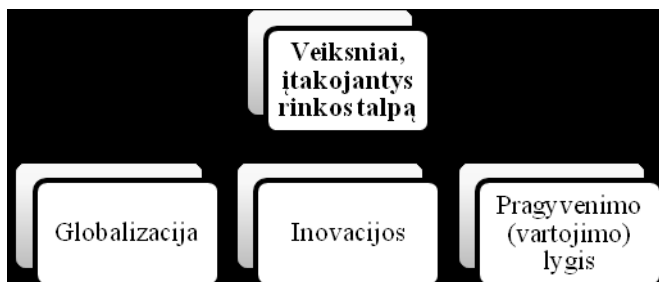
Taigi galima teigti, kad kapitalo nišos poveikyje atsirandantys kredito spąstai yra daugelio finansinių krizių pagrindinė priežastis. Būtent valstybės deficitinis biudžetas lemia valstybės skolos lygį, kuris įtakoja šalies stabilumą. Budrytė ir Tursa (2002) išskiria tam tikrus rodiklius skolai matuoti (9 pav.).

Bendra valstybės skola
Bendros valstybės skolos aptarnavimo rodiklis – skolos palūkanų išmokų ir BVP santykis, kuris parodo šalies skolinimosi sąlygas bei mokumo lygį
Bendra valstybės skola procentais nuo BVP - parodo Vyriausybės galimybes išmokėti skolą ir susikaupusias palūkanas šalies gamybos našumo atžvilgiu.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal BUDRYTĖ, A., TURSA, L. Valstybės skolos raida, rizika ir priimtumo lygis, 2002, p.

Valstybės skola – prie valdžios sektoriaus priskiriamų subjektų, turinčių teisę skolintis, prisiimtų, bet dar neįvykdytų įsipareigojimų grąžinti kreditoriams lėšas, pasiskolintas išplatinus Vyriausybės vertybinius popierius, pasirašius paskolų sutartis, lizingo (finansinės nuomos) sutartis ir kitus įsipareigojamuosius skolos dokumentus, konsoliduota suma (Finansų ministerija, 2009).

Remiantis antruoju paradoksu, galima teigti, kad tai lemia bankrotus, kurių pasekmės yra tiek skolininkams, tiek ekonomikai. Panašius procesus galima pamatyti ir kalbant apie valstybių skolas, BVP. Taigi svarbu suprasti, kas turi lemiamą įtaką rinkos talpai. Girdzijauskas (2010a) išskiria lemiamą įtaką turinčius veiksnius (10 pav.)

Šaltinis: sudaryta autorės

10 pav. Lemiamą įtaką rinkos talpai turintys veiksniai

Ekonomika visą laiką plėtėsi, siekiant rasti naujų rinkų. Tokiu būdu paieška peraugo į globalizaciją. Nors yra visur teigiama, kad globalios rinkos atviros, tačiau jos ne vienalytės, suveikia rinkos prisotinimas, nes skiriasi vartojimo lygis. Tokiu atveju reikalingos naujos rinkų inovacijos, kad būtų praplėstos esamos ar sukurtos naujos rinkos. Rinkos talpą tiesiogiai veikia ir vartojimas, o tam, kad galėtų augti ekonomika, reikia skatinti vartojimą, kelti pragyvenimo lygį. Anot Girdzijausko ir Mackevičiaus (2009) investicinio arealo plėtra garantuoja maksimalų kapitalo kiekį. Tai padaryti galima keliais būdais (Girdzijauskas, Dubnikovas, 2010):

- Išplečiant investicijos rinkas marketingo ir kitomis priemonėmis,
- Atnaujinant ar išplečiant rinkas, pasitelkiant naujas technologijas bei mokslo pasiekimus (inovacijas).

Siekiant išvengti ekonominio prisotinimo, reikalinga rinkos plėtra arba kapitalo išvedimas už rinkos ribų. Nekilnojamo turto rinkos nuoseklus vystymasis skatina kapitalo ribojimą restrikcinėmis priemonėmis – eksportuojant kapitalą į kitus ekonomikos segmentus (Girdzijauskas, Dubnikovas, 2010). Kol ekonomika nebus visiškai pripildyta, ji neperkais. Tokiu būdu nebus sąlygų susiformuoti kainų burbulams. O įvykus atvirkštinei situacijai – pasiekus potencialios rinkos ribą, rinka taps prisotinta, ir susiformuos kainų burbulas, o jam sproguš ekonomika patirs krizę. Todėl nagrinėjant krizių susidarymą turi būti išnagrinėtos rinkos bei jų charakteristikos. Tyrimuose, vyriausybės vykdomoje ekonominėje politikoje didžiausias dėmesys skiriamas taupymui, tačiau taupymas ir racionalus lėšų panaudojimas yra netapatu. Nėra atlikta tyrimų, mokslinių išvadų, kada

taupymas tampa ekonomikos vystymosi stabdžiu ir gali veikti ne kaip išėjimo iš krizės įrankis, o priešingai – gilinti ir tęsti krizinį laikotarpį.

1.5. Prisotinimas ir skolinimosi bumas

Rinkos prisotinimas dar kitaip vadinamas rinkos „perkaitimu“. Šis terminas dažniausiai reiškia rinkos pilnumą, užpildymą iki ribos, visišką pripildymą, sotį. Žinoma daugybė prisotinimo reikšmių. (Girdzijauskas, 2010a). Kad geriau suprastume prisotinimo esmę, reikalinga panagrinėti uždaras ir atviras rinkas. Taigi rinkoje veikia keli dalyviai, kurie rinkos talpoje siekia efektyviai panaudoti investicinį kapitalą. Kai sistema yra uždara, kapitalas ilgą laiką negali augti vienodu tempu. Tokioje sistemoje augdamas kapitalas išsemia jo aplinkoje esančius ribotus išteklius, pats sau sudaro konkurenciją, ir dėl to jo augimas lėtėja – sistema “prisotinama” (Girdzijauskas, Dubnikovas, 2010). Kaip teigė Girdzijauskas (2010a), visos rinkos turi savąją talpą, išskyrus tuos atvejus, kai rinka yra begalinė.

„Perkaitimas” susiformuoja, kai ekonomika auga sparčiau nei jo potencialas, kai pasiūla negali patenkinti sparčiai augančios paklausos. Pasiūla gali būti tenkinama įvežant produkciją iš užsienio ar didinant savo šalies pajėgumus. Tačiau norint tai pasiekti, rinkose klostosi tokia situacija, kai darbuotojų atlyginimas kyla dėl didėjančių pajėgumų. Tačiau jie kyla sparčiau nei sukuriamą vertę, todėl išauga gamybos sąnaudos, nulemiančios kainų augimą.

Prichockytė ir kt. (2007) išskyrė, kad „kaistančią” ekonomiką galima atpažinti iš tam tikrų rinkoje pasireiškiančių veiksnių, tokių kaip:

- optimistiniai ateities lūkesčiai,
- mažėjantis taupymas,
- nepagrįstų investicijų augimas,
- auganti infliacija,
- vartojimo bumas, kuris finansuojamas sparčiai augančiu skolinimusi.

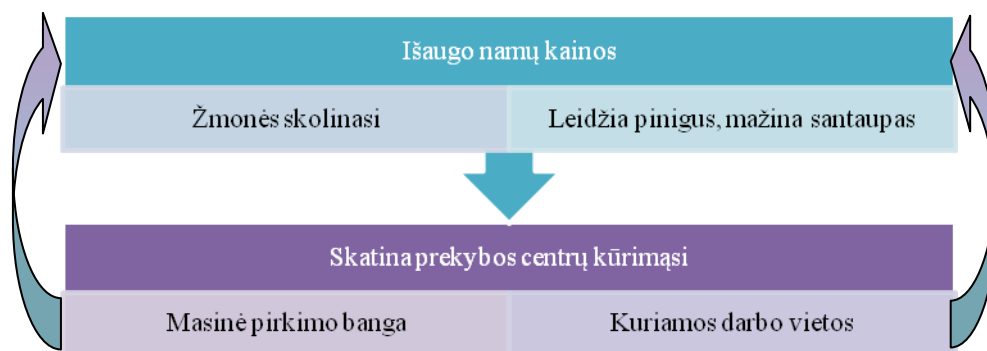
Didėjantis paskolų bumas kelia pavojų, kad nepasiteisins optimistinėms prognozėms, įmonės bei namų ūkiai nesugebės grąžinti paskolų. Tokiu atveju susvyruoja ekonominis stabilumas dėl ekonomikos perkaitimo, kai einamosios sąskaitos deficitas bei valstybės skolinimasis gali būti traktuojamas kaip neigiamos valstybės ekonomikos reiškinys. Ir būtent nereguliuojama ekonominio perkaitimo situacija gali baigtis išpūsta ekonomika.

Prisotintos sistemos elgiasi visai kitaip nei neprisotintos, tai pastebima investuojant kapitalą į skirtingas rinkas. Rinkos tampa prisotintos tokiu atveju, kai prekiaujama ateities sandoriais (*Ateities sandoriai (futures) - išvestinės finansinės priemonės, kurių pagalba galima esamu laiku*

*sutarti dėl sandorio ateityje, iš anksto sutarta kaina. Sudarant ateities sandorį, pardavėjas įsipareigoja parduoti objektą, o pirkėjas įsigyti jį iš anksto sutarta kaina ir sutartu laiku).*²

Pirmasis rinkos persotinimas įvyko 17 a. Olandijoje dėl tulpių svogūnėlių, kurie piko metu buvo pervertinti. Sprogus šiam burbului krizė apėmė ne tik Olandiją, bet ir didelę Europos dalį. Prisočinimai, kaip ir rinkos cikliškumai, kartojasi pakankamai reguliariai. Kai kuriuos rinkų burbulus lydėjo sukčiavimai arba finansinės piramidės, tačiau tai nekeitė burbulo atsiradimo pirminės priežasties – prisotinimo. Rinkos prisotinimo tyrimai leido aptikti ir iširti didįjį ekonominių paradoksą, apimantį didėjančio pelningumo (ekonomikos „kaitimo“) ir skolos spąstų paradoksus. Neįvertinus minėtų paradoksų neįmanoma suprasti, o juo labiau valdyti ekonominės situacijos, tiek ekonomikos viduje, tiek už jos ribų. Dauguma ekonominių krizių, įmonių ir net valstybių bankrotų yra betarpiška minėtų paradoksų pasekmė (Girdzijauskas, 2010b).

Dar visai neseniai visas pasaulis buvo „pašėlusiam skolininkų vakarėlyje“ (11 pav.), kuris vyko visame Vakarų pasaulyje. Žmonės skolinasi, nes buvo reklamuojamos galimybės ir net būtinybė gyventi „šiandien“ skolon, leido grynuosius pinigus ir mažino santaupas. Tai paskatino prekybos centrų kūrimąsi ir masinio pirkimo bangą. Dėl to atsirado naujų darbo vietų, ir žmonės ėmė tikėti, kad gali skolintis dar daugiau (Zucchelli, Kirsebom, 2009).

Šaltinis: sudaryta autorės

11 pav. Pašėlus skolininkų „vakarėlis“

Tačiau neįvertinus, kad gali tapti sunku gražinti pasiimtą kreditą laiku, dažnai tai tampa sunkia finansine našta, nes tiesiog nebuvo įvertintos skolinimosi galimybės. Pasaulį ištiko finansinė krizė, kurioje išryškėja kredito spąstų paradoksas, kai skolintas kapitalas auga daug sparčiau nei nuosavas kapitalas.

Ekonominio pakilimo laikotarpiu sparčiai augusios būsto kainos skatino gyventojus skubėti įsigyti nekilnojamąjį turtą galvojant, kad kainos dar išaugs, kas savo ruožtu dar labiau sunkino esamą situaciją ir kėlė kainas. Ekonomikos pakilimo laikotarpiu, bendrasis vidaus produktas gerokai augo, ko pasekoje laikinai gerėjo pragyvenimo lygis, tai skatino skolinimąsi ir nuosavo būsto įsigijimą. Tokiu atveju paklausa ėmė gerokai viršyti pasiūlą, todėl nekilnojamo turto kainos

² Ateities sandoriai (2011) Investicijos.net.

išaugo. Galimybė bet kuriuo metu parduoti neapmokėtą būstą brangiau nei buvo skolintasi, nepasitvirtino – milžiniškas skaičius bankų klientų bankrutavo.

1.6. Didžiausios ekonominės krizės

Kaip buvo aptarta anksčiau, terminas „krizė“ anot daugelio ekonomistų tai didelė ir ilgai trunkanti recesija (*recesija* - situacija, kai ne mažiau kaip du ketvirčius iš eilės fiksuojamas neigiamas BVP augimas, o tai sukelia ekonomikos susitraukimą). Žinomiausias atvejis — 1929 metų JAV Didžioji depresija, tęsusi nuo trečiojo dešimtmečio pabaigos iki Antrojo pasaulinio karo paveikiant didžiąją pasaulio dalį.

Krizės kilo ir kitose valstybėse: Lotynų Amerikos skolų krizė (1982), Japonijos turto burbulo sproginimas (1990), Azijos finansų krizė (1997-1998), Rusijos finansų krizė (1998), technologijų (2000-2002) bei nekilnojamo turto ir kredito krizė (2007-2009) (Frejus, 2009).

Didžioji ekonominė krizė (dar vadinama *Didžioji depresija*) – didžiausia kapitalistinio ūkio krizė, apėmusi visas ūkio šakas ir valstybes. Reikėjo ieškoti būdų, kaip spęsti šią pasaulinę nelaimę. JAV prezidentas *Franklinas Delano Rooseveltas*, pristatė ekonominių reformų programą „New Deal“ (Naujasis kursas), skirtą socialinės ir ekonominės krizės pažabojimui. Šios reformos esmė buvo perskirstyti turtą tarp turtingųjų ir vargšų, sustiprinti valstybinį reguliavimą ir didinti valstybės biudžeto išlaidas. Taip buvo išpopuliarinta idėja, kad valstybė turi kištis į ekonomiką. Johnas Keinsas buvo Franklino Roosevelto pasekėjas. Jis nustatė kainų ir darbo užmokesčio reguliavimą, valstybės išlaidų didinimą, atskyrė komercinę ir investicinę bankininkystę, įteisino indėlių draudimą.

Visiškai priešingą nuomonę turėjo austrų mokslininkai *Liudvikas von Misesas*, *Murrajus Rothbardas* ir *Fridrihas Hayekas*, nurodydami, kad pagrindinė Didžiosios Depresijos priežastis buvo ekonominiai ciklai ir valstybės kišimasis į ūkį, ypač į pinigų ir kreditų sritis.

Martin Kelly (2009) išskyrė penkias Didžiosios Depresijos priežastis (12 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės

12 pav. Didžiosios Depresijos priežastys

Pirmoji priežastis - vertybinių popierių biržų krizė, kuri buvo viena pagrindinių ir pradinių priežasčių sukėlusiai Didžiąja krize. Praėjus dviem mėnesiams akcininkai prarado daugiau nei 40 milijardų dolerių. Nors akcijų rinka ėmė po truputį atsigausti, tačiau galutinai atsitiesti nesugebėjo.

Antroji priežastis, kad per 1930 m. banko indėliai nebuvo drausti, bankai bankrutavo, žmonės prarado savo pinigus. Išlikę bankai, nepasitikėdami esama ekonomine situacija, koncentravosi ties savo pačių išlikimu, sustabdė paskolų išdavimą. Tai dar labiau pablogino situaciją, nes sustojo ekonomika.

Trečioji priežastis – sumažėjusi perkamoji galia. Prasidėjus vertybinių popierių biržos krizei, pradėjus kristi rinkos akcijoms, vartotojai pradėjo mažinti vartojimą. Tai privedė prie prekių paklausos ir perkamosios galios mažėjimo, automatiškai mažėjo darbo vietų skaičius. Kadangi žmonės prarado darbus, ir nebeturėjo iš ko mokėti už išsimokėtinai pasiimtas prekes, tad prekės buvo atimtos. Vis daugiau ir daugiau kaupėsi atsargų. Nedarbo lygis išaugo per 25%, kas reiškė dar mažesnę vartojimą, mažesnes išlaidas, stengiantis palengvinti ekonominę situaciją.

Įtakos turėjo ir Amerikos ekonominė politika. Žlungant verslui, 1930 metais vyriausybė įvedė Smoot-Hawley importo tarifą, kad apsaugotų amerikiečių bendroves. Buvo mokami dideli mokesčiai importuojamoms prekėms, tai sumažino prekybą tarp Amerikos ir užsienio šalių.

Įtakos Didžiąjai Depresijai turėjo ir sausra, nors ir netiesiogiai. Sausra 1930 metais apėmė Misisipės apylinkes, daugelis žmonių buvo priversti parduoti netgi be menkiausio pelno ūkius, nes nesugebėjo mokėti mokesčių.

Alexander Gusmorino (1996) išskyrė kitokias Didžiosios Depresijos priežastis. Pagrindinė priežastis buvo netolygus turto derinys, daug spekuliantų akcijų rinkose. Didelis atotrūkis tarp turtingųjų ir vidurinėsios klasės gaunamų pajamų sukėlė JAV ekonomikos nestabilumą. Žmonės vis daugiau ėmė kreditus, kad galėtų patenkinti savo poreikius, tai lėmė, kad 1925 – 1929 metais buvo neapmokėta labai daug kreditų. Taip pat autorius išskiria kaip priežastį tai, kad žmonės buvo priversti sustabdyti pirkimą išsimokėtinai, nes bijojo prarasti darbo vietas ir galimybę mokėti palūkanas. Gamybai sumažėjus daugiau kaip 9%, žmonės prarado darbus, buvo sustabdyta užsienio prekyba, įmonės bankrutavo, išaugo nedarbas.

Anot Vasiliausko, ekonomika gali būti atgaivinta tik tokiu atveju, kai yra duodami įmonėms valstybiniai užsakymai, taip stengiantis įsukti įmones į „ekonomikos mazgą“. Imtasi teisingų priemonių, tokių kaip kelių tiesimas, naujų darbo vietų sukūrimas, duota nemažai užsakymų kitoms įmonėms. Tokiu būdu ekonomika buvo išjudinta.

1933 metais nedarbas išaugo nuo 3% iki 25%. Atlyginimai tų, kurie dar turėjo darbus krito 42%. BVP krito pusiau – nuo \$103 iki \$55 milijonų. Iš dalies tai nutiko dėl šalyje buvusios defliacijos, kai kainos krito 10% per metus. Iki 1933 metų užsienio prekyba krito 65% (Amadeo, 2009).

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad Didžiąją krizę sukėlė spekuliantai akcijų biržose, didelis dalijamų paskolų skaičius bei žmonių nebesugebėjimas mokėti palūkanų už pasiimtas paskolas. Tai skatino mažėjantį namų ūkių vartojimą, o tai lėmė įmonių bankrotus, prekių paklausos sumažėjimą.

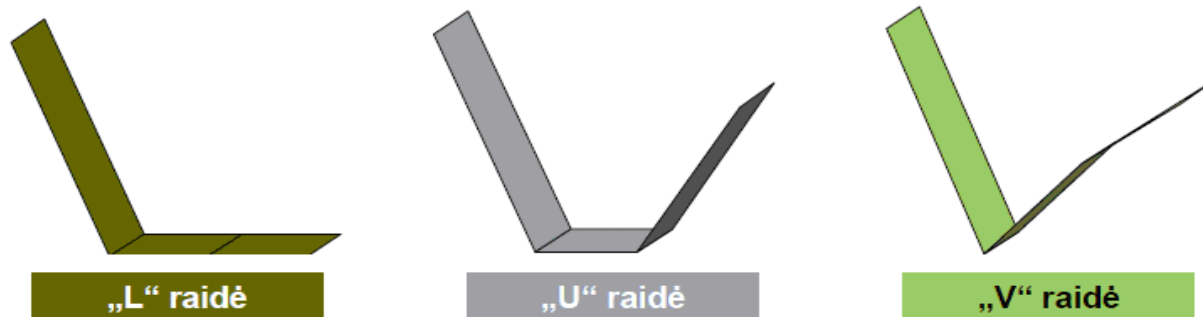
Tokios priežastys nustatomos remiantis iki šiol žinomais modeliais. Remiantis logistine analize bei prieš tai minėtomis krizių atsiradimo priežastimis dėl rinkos prisotinimo (didėjančio pelningumo ir kredito spąstų), pastebima, kad tuo metu buvo patenkinami visi vartotojų poreikiai. Tokiu atveju suveikia didėjančio pelningumo paradoksas, kai pasiūla viršija paklausą, o aktyvi vertybinių popierių rinka padeda galutinį tašką. Didėjančio pelningumo dėsnis suveikia, nes esant daug vartotojų, atsiranda daugiau ir gamintojų, rinka „užsipildo“ (Girdzijauskas, 2010a).

Žiūrint į šių dienų ekonominę situaciją, galime išvelgti nemažai panašumų tarp Didžiosios Depresijos ir esamos finansų krizės. Iš tikrųjų problemos mastas šiandien yra net didesnis negu per Didžiąją depresiją. Jungtinių Valstijų negražintų kreditų suma nuo 1929 m. iki 1932 m. išaugo nuo 160% BVP iki 250%. 2008 m. negražintų kreditų suma jau siekė 365% ir į šį skaičių dar neįėjo išvestinių priemonių naudojimas (Soros, 2009a). Pasak K. Rudd (2009) ši krizė tai daugiau nei krizė kredito rinkose, skolos rinkose, išvestinių priemonių rinkose, nekilnojamojo turto rinkose – nepaisant visų šitų krizių svarbos.

1.7. Ekonomikos atsigavimo scenarijai

Taigi, kalbant apie ekonominius nuosmukius, būtina paminėti ir galimus ūkio atsigavimo scenarijus „V“, „U“, „L“, „W“ (13 pav.):

- „V“ formos atsigavimo scenarijus pasižymi staigiu smukusiu ir vėl sparčiai augančiu ūkiu. Toks atsigavimo scenarijus buvo ir minėtame JAV technologijų burbulo sprogyje.
- „U“ formos scenarijus teigia, kad smukus ekonomikai bei pasiekus „dugną“ yra taikomos neteisingos skatinamosios priemonės, dėl kurio susidaro ūkio sąstingis, kuris pailgina laikotarpį iki galutinio atsigavimo, kuris nėra greitas ir gana skausmingas.
- „L“ formos scenarijus pasireiškia, kai įvyksta staigus nuosmukis, šalį užklumpa didelės finansinės ar kitų ūkio sektorių problemos, galima recesija. Tokiu atveju BVP gana ilgai nesugeba pakilti nuo prieš tai pasiekto „dugno“. Toks ekonomikos atsigavimas buvo po Japonijos 1990 m. krizės.

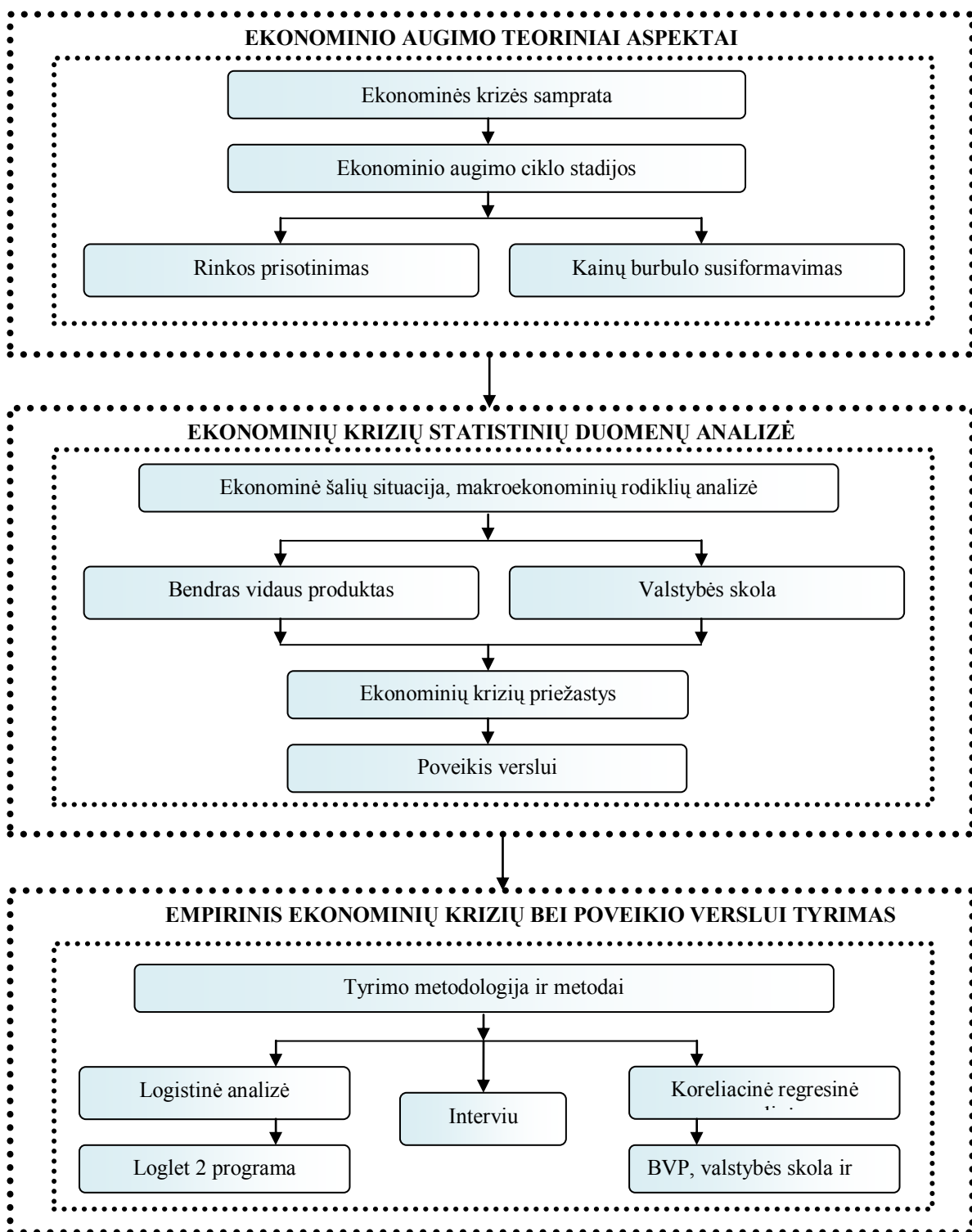

Šaltinis: NAUSĖDA, G. Lietuvos makroekonominės apžvalgos, 2008, p. 13

13 pav. Galimi ūkio plėtros scenarijai vidutiniu laikotarpiu

Taip pat išskiriamas ir „W“ formos pavidalo scenarijus, kai recesija pasireiškia labai dideliu ekonomikos nuosmikiu, kuris gana greitai vėl sugeba atsigauti, tačiau nespėjus išspręsti esminių problemų, pritaikius netinkamas skatinimo priemones, ekonomika vėl smunka žemyn. Toks atvejis buvo Didžioji depresija 1929 – 1939 m.

Toliau pateikiamas magistrinio darbo „Ekonominių krizių poveikis verslui“ vertinimo modelis, kuris leidžia teoriją susieti su nagrinėjamomis problemomis (14 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės

14 pav. „Ekonominių krizių poveikis verslui“ vertinimo modelis

Darbo vertinimo modelyje pateikiamas nagrinėjamų dalių ryšys. Pirmojoje dalyje atskleidžiamos teorinės sampratos, sisteminga literatūros analizė. Pateikiama ekonominės krizės samprata, įvardijamos ekonominio ciklo fazės bei burbulų formavimasis, atsižvelgiant į rinkos prisotinimą ir kredito spąstus pasitelkiant logistinę kapitalo augimo teoriją.

Antrojoje dalyje, atliekama ekonominių rodiklių, tokių kaip valstybės skola bei BVP, analizė, įvardijamos pagrindinės priežastys sukėlusios krizę bei nustatomas poveikis verslui. Analizei pasirenkamos šalys pagal BVP ir valstybės skolos santykį.

Trečiojoje dalyje, remiantis antroje dalyje gautais duomenimis, atliekamas tyrimas. Atliekama logistinė analizė naudojantis Loglet Lab 2 programa, siekiant parodyti, kur susidaro rinkos prisotinimas ir kur įvyksta krizė. Taip pat atliekama koreliacinė regresinė analizė, siekiant parodyti makroekonominių rodiklių ir poveikio verslui koreliaciją. Gautiems rezultatams patvirtinti, kaip papildomas tyrimas, pateikiamas keletas įmonių vadovų interviu.

2. EKONOMINIŲ RODIKLIŲ STATISTINĖ DUOMENŲ ANALIZĖ

Originalūs ekonominės logistinės analizės tyrimai Lietuvoje pradėti prieš aštuonerius metus. Šie tyrimai įrodo, kad ekonomikos ciklinė raida turi palyginti nesudėtingą fundamentalų paaiškinimą: krizės įvyksta dėl rinkų persotinimo kapitalu. Jau kelis šimtmečius prisotinimas tyrinėjamas ir taikomas fizikoje, chemijoje, biologijoje, medicinoje ir daugelyje kitų sričių, tuo tarpu ekonomikoje į tai nekreipiamas joks dėmesys (Girdzijauskas, 2010b).

Lietuvoje 2002 - 2006 m. buvo atlikti tyrimai, kurie parodė, kad prisotinimas egzistuoja ne tik finansų sferoje, bet pasireiškia paradoksaliu būdu ir dėl to yra vienas svarbiausių veiksnių, sukeliančių ekonominius kataklizmus. Netgi tie ekspertai, kurie nuspėjo dabartinę ekonominę krizę, nesugebėjo pažvelgti į ribotą rinkos talpą ir jos prisotinimą. O, kaip aiškėja, būtent prisotinimas yra rinkos ekonomikos anomalijų priežastis (Girdzijauskas, 2010a).

Mackevičius (2009) įrodė, kad sistemai artėjant prie prisotinimo ribos, vidinė grąža smarkiai išauga. Tuo aiškinamas burbulo susiformavimas. Taip pat išanalizavus pastebėta, kad Logistinę kapitalo valdymo teoriją galima pritaikyti nagrinėjant šalies ekonomikos augimą. Sistemos efektyvumas – tai šalies BVP augimo tempai, kurie labai išauga kapitalui užpildant investicinę talpą.

JAV nekilnojamo turto rinkos burbulas sprogo 2006 m. nulėmė daugelio kitų rinkų bankrotus. Esant globalizacijai, krizė tapo pasaulinė ir palietė daugelį šalių (Venclauskienė, Snieška, 2009). 2008-2009 metų krizė buvo sukelta pasaulinių makroekonominių derinių nesubalansavimo ir stiprių JAV ir Vakarų finansinių sistemų silpnų. Griūtis įvyko dėl vienos pagrindinės priežasties – dolerio perprodukcijos (Shane, Liefert, Morehart, Peters, Dillard, Torgerson, Edmondson, 2009). Dolerių išleista per daug, tai galima sakyti, kad už virtualius pinigus galima įsigyti likvidaus turto. Kad neįvyktų dolerio nuvertėjimas – doleris patalpinamas virtualiose prekėse (Grinius, 2008).

Skelbiama, kad finansinė krizė prasidėjo JAV. Pagal Randall Reinwasser yra keturios pagrindinės priežastys, nulėmusios JAV susidūrimą su krize:

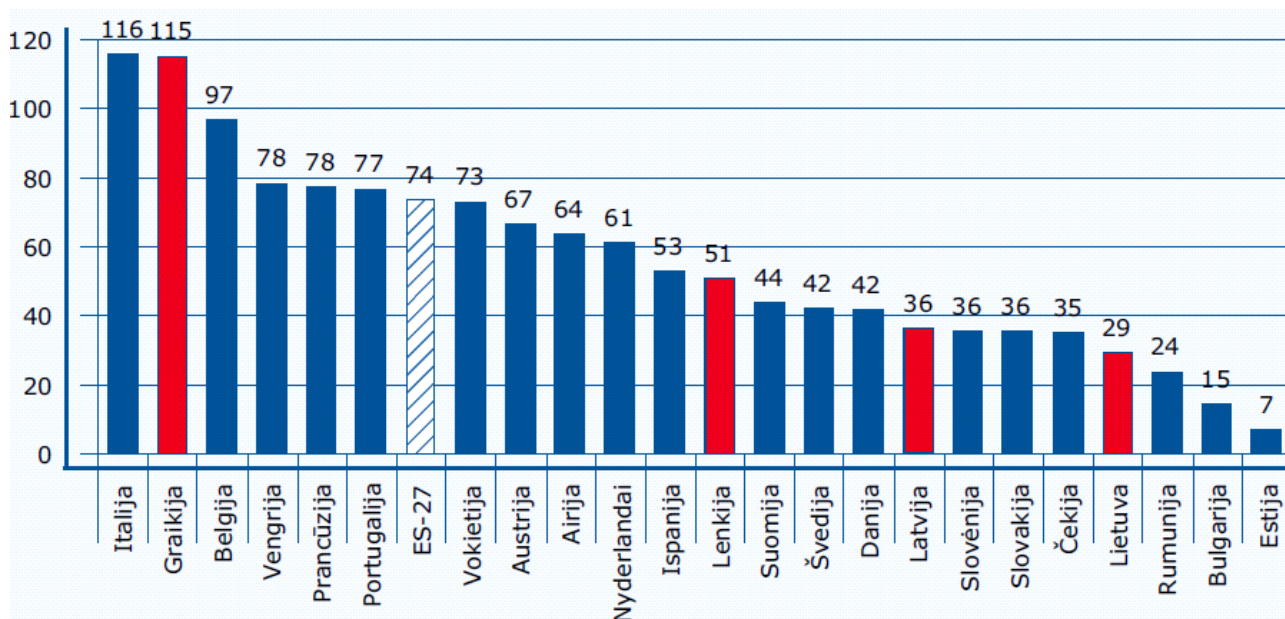
- vartotojų sustabdymas,
- komercinis nekilnojamas turtas,
- kylančios palūkanų normos,
- pagreitintoji infliacija.

Prasidėjusi bankų griūtis dėl nesugebėjimo įvykdyti priimtų išpareigojimų nuvilnijo per visą pasaulį, nes bankinė sistema yra vientisa dėl spartaus globalizacijos proceso (Gelažiūtė, 2010).

Nekilnojamojo turto kainų „burbulo“ pasekmės jaučiamos ir Lietuvoje, ir pasaulyje. JAV kreditavimo politika buvo lengvai prieinama kiekvienam: daugelis žmonių ėmė kreditus būsto

įsigijimui, taip didindami NT paklausą ir kainą. Kainoms pakilus, atsirado nemažai norinčių investuoti, tai nulėmė dar didesnę kainų augimą. Tačiau kainos, pasiekusios aukštumą, pradėjo staigiai kristi. Čia suveikė prisotinimo dėsnis, nes rinka buvo perpildyta. Kainos pradėjo kristi primindamos Didžiosios Depresijos laikus ir tapo būsto paskolų krizės priežastimi. Tačiau krizės pagrindine priežastimi tapo antrarūšės paskolos, kai kreditus ėmė žmonės, nesugebantys gražinti prieš tai pasiimtos paskolos, nors ir su dar didesnėmis palūkanomis (*Antrarūšės paskolos* - dar vadinamos „antrojo šanso“, paskolos yra skirtos tiems, kurie dėl savo kredito istorijos negali pretenduoti į rinkos kainą (palūkanomis) skolintojų išduodamas paskolas. Dažniausiai tai būna kreditų negražinę ar kitų finansinių sunkumų praeityje turėję asmenys³). 2006 m. pabaigoje prasidėjo antrarūšių paskolų teikėjų bankroto banga (Mauldin, 2008). Tokia situacija rodo, kad bankuose nebuvo valdoma rizika. O tai sukėlė ir pasaulinę finansų rinkų krizę. Tad galima teigti, kad ne tik rinkos prisotinimas, bet ir rizikos nevaldymas buvo esminės priežastys pasaulinei finansų rinkų krizei.

Siekiant parodyti, kad ekonominės krizės kilo dėl rinkos prisotinimo ir kaip tai paveikė pačias šalis, jų ekonomiką bei verslo sektorių, nagrinėjimui pasirinktos tam tikros valstybės. Šalys pasirinktos, remiantis valstybės skolos santykiu su BVP (15 pav.).

Šaltinis: DnB Nord analitika. Valstybės finansai, 2010, p. 46

15 pav. Valstybės skolos santykis su BVP 2009 m. (%)

Analizei pasirinkta *Graikija*, kaip šalis šiandieną turinti vieną didžiausių skolos santykį su BVP, *Latvija*, kaip panašaus dydžio šalis su panašia istorija, *Lenkija*, kuri būdama viena iš rytų Europos šalių, posovietinė, su krize susidorojo lengviau nei kitos Europos šalys ir *Lietuva*. Tokios

³ Kodėl Amerikoje kilo paskolų krizė? (2007)

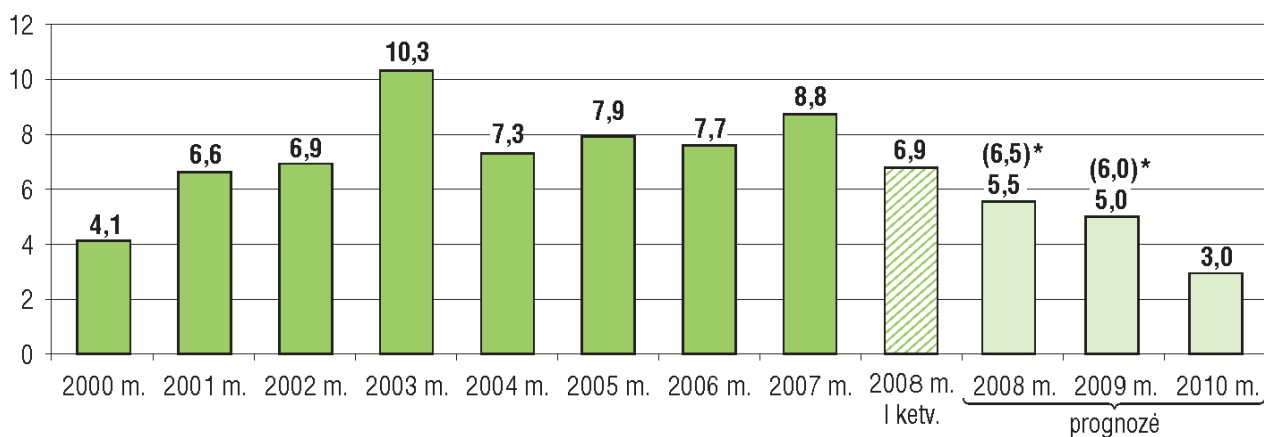
šalys pasirinktos, kad būtų galima lengviau palyginti valstybių taikomas priemones bei poveikį verslui priklausomai nuo ekonominės situacijos šalyje.

2.1. Lietuvos ekonominių rodiklių analizė

Anot G. Duboniko 2008 m. krizė pirmiausia kilo JAV paskolų rinkose, vėliau krizė persimetė į kitus regionus. Baltijos šalis krizė pasiekė kiek vėliau, nes Baltijos šalys buvo mažiau integruotos į pasaulio rinkas. Buvo tikimasi, kad stipriai krizė Baltijos šalių nepalies, jog ekonomika smuks šiek tiek, tačiau nepasieks kritinių rezultatų. Tačiau rezultatai rodė priešingą situaciją: nuosmukis užklupo netgi greičiau nei kitas ES šalis. Priimtos vyriausybės antikrizinės priemonės iš dalies turėjo sušvelninti šalies ūkio recesijos pasekmes, tačiau remiantis analitikų prognozėmis Lietuvos atsigavimas neprognozuojamas (Glinskienė, R., Petuškienė, E., 2009).

Nagrinėjant kintantį Lietuvos BVP matome SEB analitikų prognozes (16 pav.). 2008 metais šalies ekonomikos smukimą daugiausia lėmė vidinės priežastys, tokios kaip statybų ir nekilnojamo turto mažėjimas. Nemažai šalių baiminosi dėl JAV būsto rinkos krizės, pradėti skaičiuoti būsimi nuostoliai. Lietuva, nukreipusi tik 3% savo eksporto, tikėjosi likti rami, tačiau kitos šalies eksporto rinkos yra susijusios su JAV prekyba, kuri intensyviai svyruoja. Kaip matyti iš 16 paveikslėlio, pirmojo 2008 m. ketvirčio BVP augimo tempas nebuvo grėsmingas, tačiau pesimistinė Latvijos ir Estijos situacija rodė, kad ir Lietuvai artėja nuosmukis.

DnB Nord analitikų nuomone ir pastebėjimais Lietuvos ūkio plėtra buvo 2008 metais buvo žemiausia nuo 2000 metų. Kiekvieną ketvirtį BVP tik blogėjo: pirmasis ketvirtis sudarė 7 proc., o paskutinis netgi tapo neigiamas (-2,2 proc.). Tai išsklaidė abejones, kad 2009 m. ūkio plėtra augs. Jau buvo prognozuojamas gilus, greičiausiai netgi dviženklis, nuosmukis. Tokius duomenis rodo ir pirmojo ketvirčio BVP prognozės (SEB analitika, 2008).

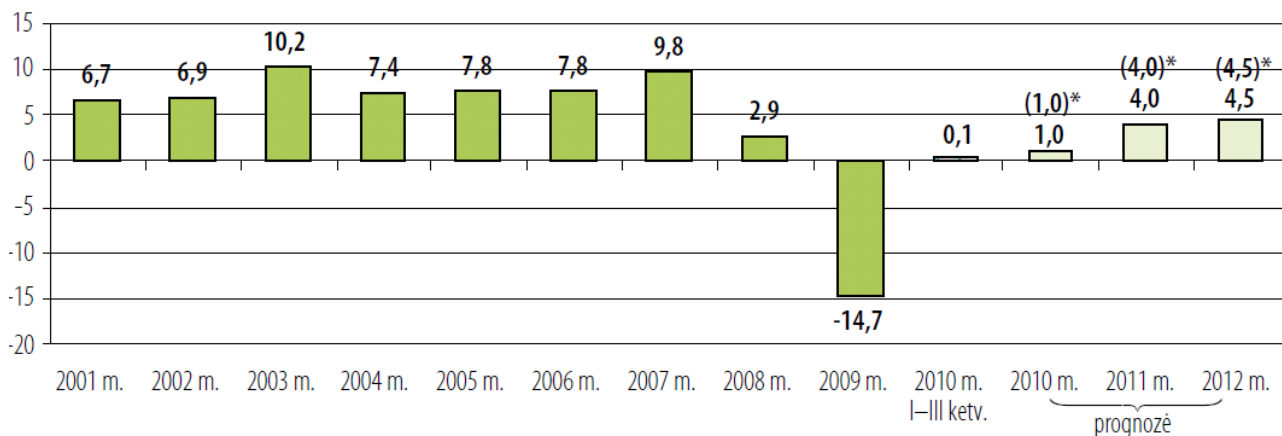

*Skiausteliuose pateikta ankstesnė SEB banko prognozė.

Šaltinis: SEB analitika, Lietuvos makroekonomikos apžvalga, 2008, p. 5

16 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2010 m.

Nors buvo prognozuotas 5% BVP, reali situacija I ketvirtyje, kaip matome iš 17 paveikslo, daug prastesnė, siekė jau – 14,7 %. Joks ūkio sektorius negalėjo džiaugtis tokiu pačiu rezultatu, kaip prieš metus, o jau ką bekalbėti apie augimą. Smuko daugelis sektorių. Taip pat krito galutinio vartojimo išlaidos, o valstybės sektoriaus išlaidos šiek tiek išaugo. Smarkiai sumažėjo vartojimas bei investicijos.

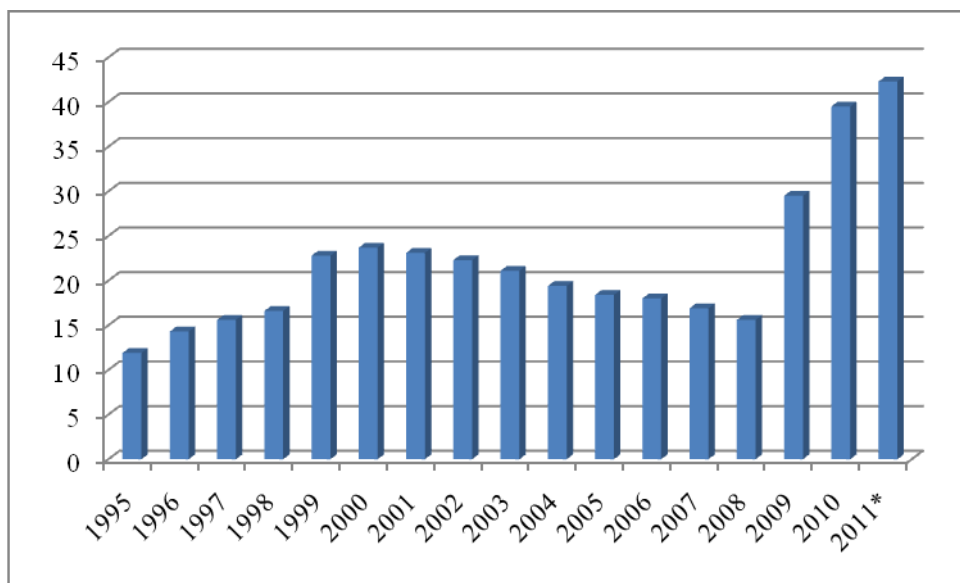

* Skliausteliuose nurodyta ankstesnė SEB banko prognozė.

Šaltinis: SEB analitika, Lietuvos makroekonomikos apžvalga, 2010, p. 5

17 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2011 m.

Lietuvos ekonomikos padėtis, kaip matome iš realaus BVP metinio pokyčio bei prognozių, nebėra tokia sudėtinga, ir po truputį galima pradėti tikėtis ekonomikos atsigavimo. Tačiau valstybės skola turi didėjimo tendenciją. 18 pav. pateikiama valstybės skola (% nuo BVP) 1995 – 2011 metais.

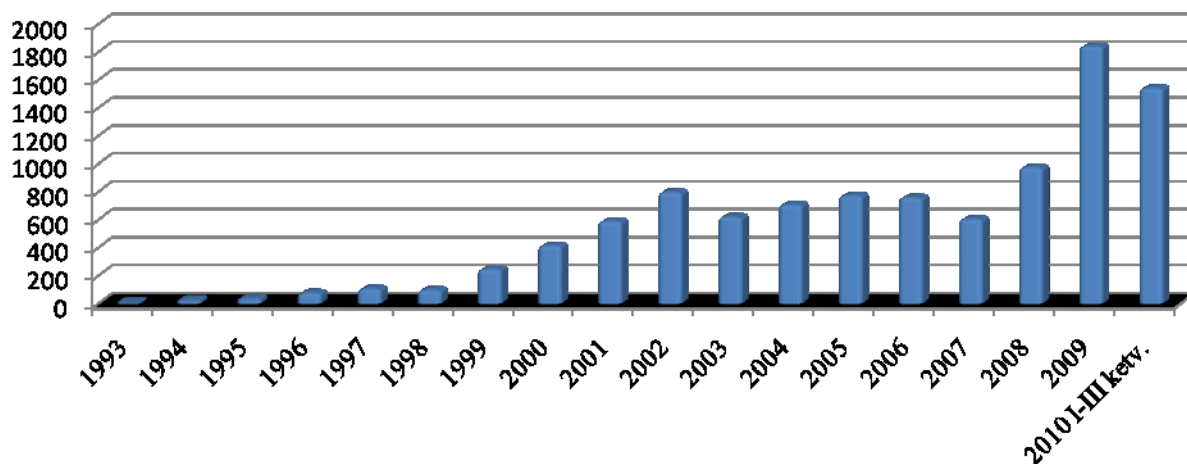
Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat. General Government Debt

18 pav. Valstybės skola nuo BVP (%)

Dėl ūkinės krizės smarkiai pablogėjo situacija viešuosiuose finansuose. Lietuvoje 2009 m.

užfiksuotas rekordiškai didelis biudžeto deficitas. Lyginant su ES valstybėmis, skola išlieka viena mažiausių, o rinkos rizika nedidelė. Tačiau, kaip matome iš 18 paveikslo valstybės skola (% nuo BVP) nuo 2000 m. po truputį mažėjo, tačiau smarkiai padidėjo 2009 metais, išaugdama beveik dvigubai. Taip atsitiko todėl, kad buvo prarastos laikinos, pigaus kredito įtakotos biudžeto pajamos (Verslo naujienos ir aktualijos, 2010). Išaugus skolai, teko skolintis dėl ankstesniais metais nesukaupto lėšų rezervo, kurį būtų galėję panaudoti esant sunkmečiui. Todėl, vis didėjanti ir brangstanti skola įpareigoja vyriausybę kuo skubiau mažinti biudžeto deficitą, kad būtų išvengta nepakeliamos išipareigojimų aptarnavimo naštos vidutiniu laikotarpiu (SEB analitika, 2010). Makroekonomistai pateikia 2012 m. prognozes, kurios rodo numanomą valstybės skolos mažėjimą. Tačiau tam, kad prognozės pasiteisintų, reikalingos tinkamos priemonės, kad Lietuvos ekonomika nepatektų į kredito spąstus, kad skolintas kapitalas neaugtų taip sparčiai.

Ekonominė krizė smarkiai paveikė ir esamas įmones. Nemažai įmonių, dėl verslą apsunkinusių mokesčių, turėjo nutraukti veiklą. Pagal pradėtų bankrotų skaičiaus augimo tempus 2009 m. Lietuva (92,5 proc.) kartu su Ispanija (97,2 proc.) yra ES lyderės. Po jų seka Nyderlandų Karalystė ir Latvija (Baležentis, Vijeikis, 2010). 19 paveiksle matomas bankrutavusių įmonių skaičius.

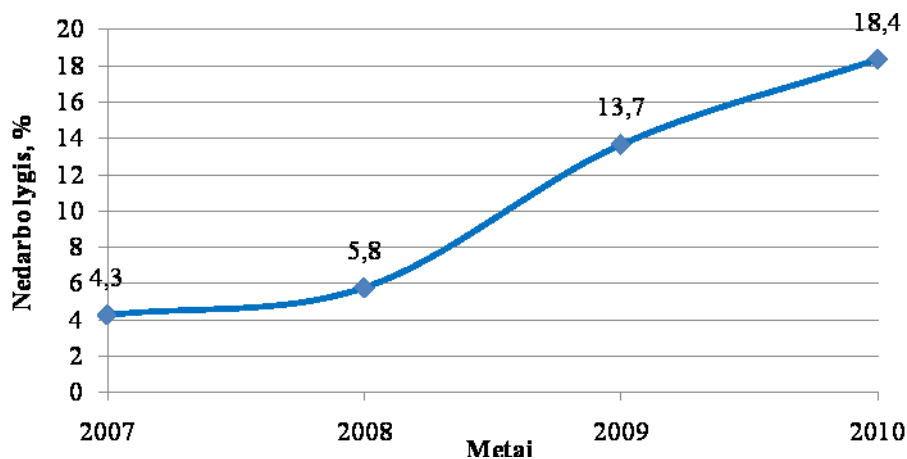

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamentas. *Įmonių bankrotas*, 2010

19 pav. Bankrutavusių įmonių skaičius

Galima pastebėti, kad daugiausia bankrutavo statybos sektoriaus įmonės bei didmeninės ir mažmeninės prekybos. Statybos įmonių bankrotui įtakos turėjo ir nekilnojamo turto burbulas. Ištikus ekonominei krizei 2009 m. bankrutavusių įmonių skaičius išaugo beveik dvigubai. Tam įtakos turėjo ir tai, kad sumažėjo užsienio investuotojų į šalį, Lietuva tapo ne tokia patraukli investuotojams. TUI sumažėjimą lėmė ir tai, kad nukrito įmonių akcijų kainos bei sumažėjo reinvesticijos. 1 priede pateikiamos bankrutavusios įmonės pagal ekonominės veiklos rūšis.

Bankrutavus nemažai įmonių, valstybėje buvo stengiamasi padidinti darbo jėgos pasiūlą, patenkinti vis didėjantį darbuotojų poreikį. Tačiau dabartiniai darbo biržos rodikliai rodo, kad situacija darbo rinkoje yra kardinaliai pasikeitusi, kad nedarbas smarkiai auga. Nedarbas per tris metus išaugo nuo 4,3 % iki 18,4 % (20 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat. Harmonised unemployment rate by gender

20 pav. Nedarbo lygis Lietuvoje

Tačiau analizuojant paskutinio ketvirčio duomenis, pastebimas nedarbo sulėtėjimas ir galima tikėtis, kad ekonomika 2011 m. ims po truputį atsigauti. Smulkios ir vidutinės įmonės turėtų būti pagrindinės darbo vietų steigėjos. Taigi būtent nuo 2009 m. smarkiai išaugus valstybės skolai, bankrutuojančių įmonių skaičiui bei nedarbui šalyje buvo stengiamasi rasti optimaliausius sprendimus šalies atstatymui. 2009 m. pr. Lietuvos Vyriausybė paskelbė 4 mlrd. litų vertės Ekonomikos skatinimo planą⁴, kuriuo siekiama suteikti tam tikrų lengvatų verslui, didesnės galimybes pasiskolinti, sukurti kuo daugiau darbo vietų bei sumažinti socialinę įtampą visuomenėje. Bet nepaisant to, kad priimtas planas sulaukė nemažai kritikos ir jau abejojama jo veiksmingumu, nes lyginant su kitomis šalimis krizės poveikiui mažinti skiriamos ne itin didelės sumos, tačiau tai stengiamasi įgyvendinti įvertinant savo šalies galimybes - Lietuvoje konstatuojama, kad valstybės skola neišaugo taip greitai kaip kitų valstybių. 21 paveiksle pateikiamas šalies krizės įveikimo planas.

⁴ KREIVYS, Dainius (2009) *Ekonomikos skatinimo planas*.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal SEB analitika, Lietuvos makroekonominės apžvalgos, 2008

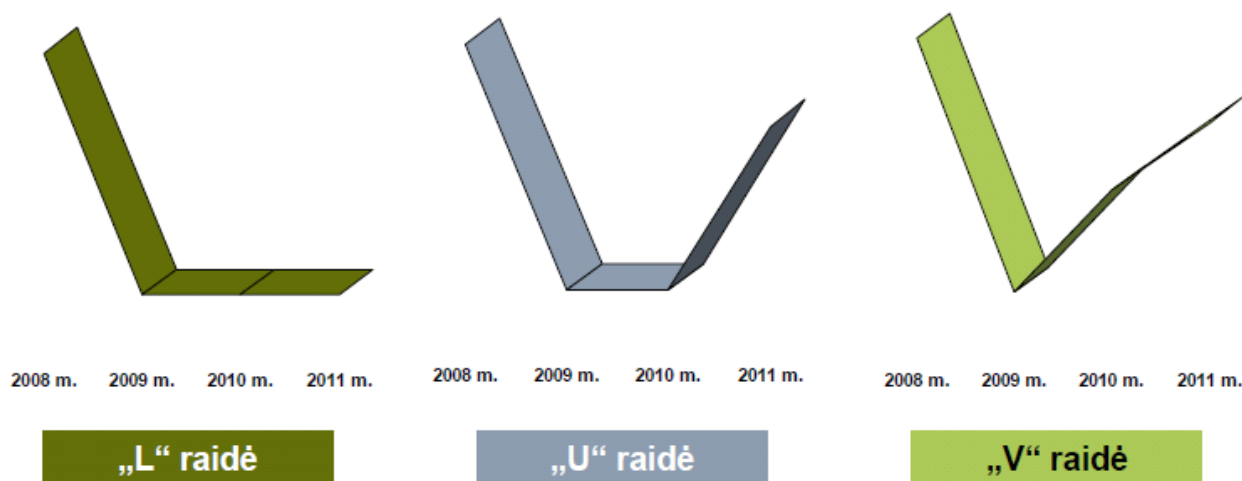
21 pav. Krizės įveikimo planas

Krizės įveikimo planas nebuvo pripažintas itin veiksmingu. Nemažai kritikų neigiamai vertino priimtus mokesčius, pataisas, lengvatų panaikinimus. Išskiriami pagrindiniai neigiami aspektai veikiantys verslą:

- Atsirado paskatos didinti sąnaudas ir mažinti apmokestinamąjį pelną, tam kad *išvengtume padidėjusio pelno mokesčio*;
- Padidintas PVM mažina įmonių pelningumą;
- Įmonės dėl pablogėjusių finansinių rezultatų yra priverstos trauktis iš *potencialių pelno mokesčio mokėtojų* rato;
- *Vartojimo sumažėjimas*, sąlygotas PVM lengvatų panaikinimo ir PVM tarifo didinimo;
- *Galima atlyginimų „vokeliuose“ praktika*;
- Padidinti akcizai alkoholiui, tabakui ir benzinui skatina vis didėjančią *šešėlinę ekonomiką* (Paulauskas, 2009).

Tačiau pradėta smarkiai abejoti, ar bus įstengiama surinkti daugiau pajamų iš didesnių mokesčių. Glinskienė, R. ir Petuškienė, E. (2009) teigia, kad esami dideli mokesčiai šiuo metu jau neužtikrina didelių biudžeto surenkamų pajamų. Taip pat 1962 metais prezidentas John Kennedy pasakė: „Paradoksalu, kad šiandien mokesčiai per dideli, o pajamos iš mokesčių per mažos. Todėl geriausias būdas pasiekti, kad tos pajamos ateityje padidėtų – sumažinti mokesčius jau dabar“ (Humes, 2006).

Yra pateikiama nemažai prognozių, kad metinio realaus BVP didėjimas nenumatomas anksčiau nei 2011 metais. Lietuvoje dar vis abejojama, koks atsigavimo scenarijus bus Lietuvoje. Galimi scenarijai pateikti 22 paveiksle.

Šaltinis: NAUSĖDA, G. Lietuvos makroekonominės apžvalgos, 2008, p. 13

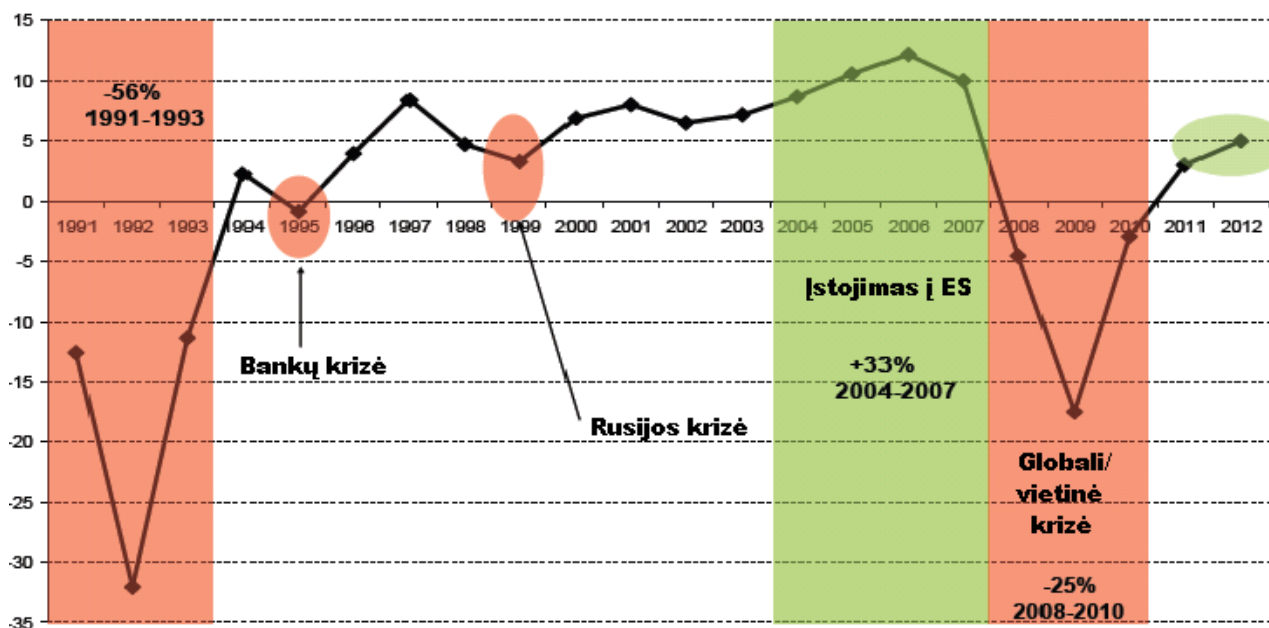
22 pav. Galimi Lietuvos ūkio plėtros scenarijai vidutiniu laikotarpiu

G. Nausėda (2008) apibūdina kiekvieną plėtros scenarijų Lietuvos atžvilgiu. Anot Nausėdos, „L“ formos scenarijus galimas Lietuvoje dėl pastarųjų įvykių: dėl 2010 m. Ignalinos atominės elektrinės uždarymo. „V“ raidės scenarijus Lietuvai būtų gana optimistiškas, bet visgi nepasiteisinęs variantas – Lietuva 2010 metais nesugebėjo atsitiesti. Tam įtakos turėjo vėlgi Ignalinos atominės elektrinės uždarymas ir elektros kainos padidėjimas, bei smarkiai išaugęs nedarbas. Labiausiai tikėtinas bei galima sakyti palankus scenarijus „U“ (Nausėda, 2008).

Sutinkama nemažai ekonomistų nuomonių, prognozių, kokį atsigavimo scenarijų patirs Lietuva. Anot, „Swedbank Markets“ Lietuvoje vadovo Tomo Andrejausko Lietuvoje 2010 m. galimas tik „L“ formos scenarijus dėl mažo vidaus vartojimo, didelio nedarbo bei mažų pajamų, o 2011 metais galimas ir „U“ raidės formos scenarijus (Swedbank analitika, 2010).

2.2. Finansų krizės Latvijoje

Latviją buvo ištikusios kelios krizės. 1995 m. bankų krizė, bet ekonomika labai nesmuko. Po to ekonomika vystėsi, BVP palaipsniui augo. Įvykusi 1999 m. Rusijos krizė taip pat nestipriai atsiliepė Latvijos valstybei. Toliau sekė įstojimas į ES, kuris padėjo šaliai atsigausti, šalies BVP per 2004 – 2007 m išaugo 33 %. Tačiau šiame periode ekonomika pasiekė prisotinimą, kuris yra vienas pagrindinių veiksnių, sukeliančių ekonominius kataklizmus. Remiantis BVP, matome, kad 2006 m. susiformavęs rinkos prisotinimas, paskatino burbulų susiformavimą. Dėl jo labai išauga kapitalas, kuris kuria BVP, taip priartėjant prie didžiausio kapitalo, kuris šalyje gali būti efektyviai panaudotas. Kapitalo kiekį galima praplėsti vystant technologijas, tačiau ištikus pasaulinei finansų krizei to padaryti neišėjo, kas lėmė Latvijos BVP didžiulį kritimą.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. Economic Development of Latvia 2000 - 2009, 2009, p. 3

23 pav. Latvijos BVP (%) dinamika

Kalbant apie Pabaltijo šalis, Estija buvo mažiausiai paliesta ekonominės krizės, nes esant pakilimui turėjo specialų fondą, į kurį kaupė lėšas. Ištikus krizei turėjo sukaupusi rezervų, o Latvija kenčia labiausiai, jos padėtis yra pati blogiausia. Latvijos privataus sektoriaus įsiskolinimas buvo gana nemažas, o ir fiskalinių rezervų valstybė nebuvo sukaupusi. Galima teigti, kad Latvijai iš dalies ir „nepasisekė“, nes šalis turėjo skolintis turėjo būtent tada, kai rinkoje situacija buvo pati nepalankiausia (Kuokštis, 2010).

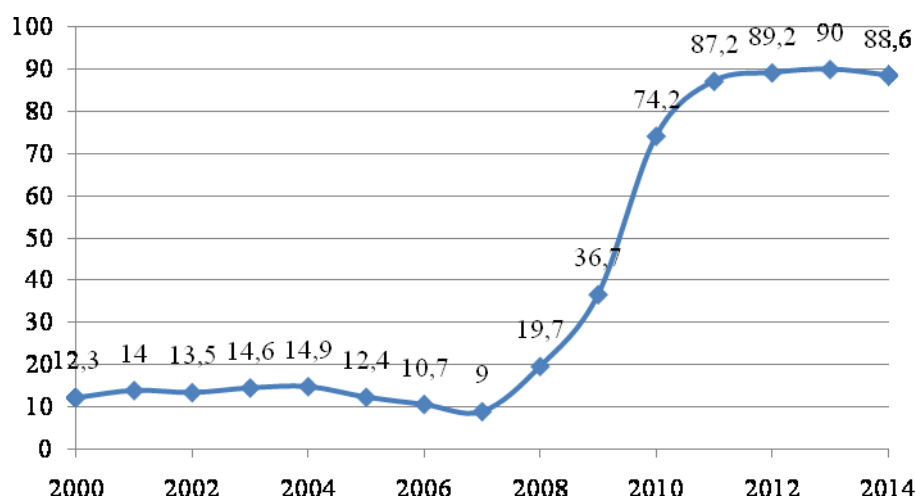
G. Soros (2009a) teigia, kad ES nepadeda Latvijai įveikti šios ekonominės krizės, nesiima jokių tinkamų priemonių. Latvijoje buvo priimtas pagrindinis sprendimo būdas – mažinti vyriausybės išlaidas. Tačiau tai nėra teisinga politika, nes problema daugiau slypi privačiame sektoriuje. Latviją dėl paskolų spaudžia ES, Švedija ir Tarptautinis valiutos fondas (TVF). Latvijai reikalingas kitų valstybių, ES supratingumas ir geranoriškumas dėl pasiimtų paskolų. Tam, kad valstybė galėtų grąžinti prisiimtus kreditorinius įsiskolinimus, Latvija stengiasi mažinti šalies išlaidas (Kvieskienė, 2009). 2001 m. fiskalinio konsolidavimo suma 290 mln. latų. 1/3 konsolidavimo sumos garantuoja viešųjų išlaidų mažinimas, 2/3 – mokesčių didinimas (SEB analitika, 2010). Dombrovskio vyriausybė imasi sekančių priemonių (24 pav.).

PVM tarifo didijimas nuo 21 proc. iki 22 proc.
Mažinamas gyventojų pajamų mokesčio tarifas nuo 26 proc. iki 25 proc.
Didinamas darbdavio socialinio draudimo įnašas nuo 9 proc. iki 11 proc.
Įmonių automobilių apmokestinimas
Didinamas neapmokestinamojo pajamų minimumas nuo 35 iki 45 latų, kuris turėtų užtikrinti lengvesnį mažiau uždirbančių apmokestinimą

Šaltinis: sudaryta autorės pagal SEB analitika. Lietuvos makroekonominės apžvalgos, 2010

24 pav. Latvijos vyriausybės priemonės, siekiant sumažinti valstybės įsiskolinimą

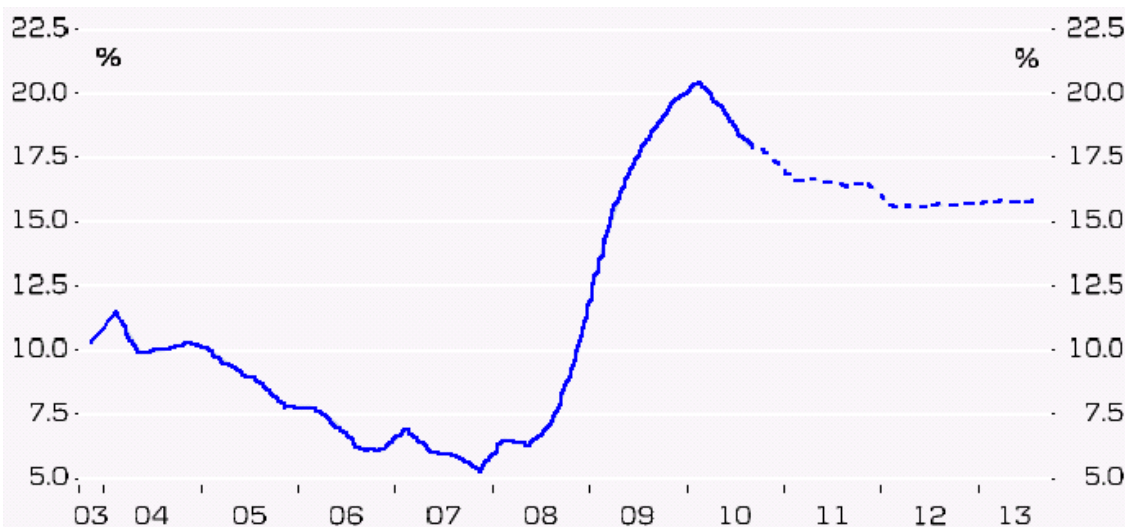
Kaip teigė Latvijos ekonomikos ministras, vėliau vartojimo mokesčių kėlimas nenumatomas, numatomas mokesčių mažinimas darbo jėgai. Tuo siekiama sulygtinti mokestinę struktūrą su kitomis išsivysčiusiomis šalimis. Didžiulė Latvijos problema yra greitai auganti valstybės skola (25 pav.). 25 paveiksle pateikiama skola kaip procentinis dydis nuo bendros vidaus produkto, su Tarptautinio valiutos fondo finansavimu nuo 2009 iki 2014 m. Skola nuo 2009 m. užaugo nuo 7.9 procentų iki 74.2 procentų. Tai lėmė tai, jog sparčiai kylant ekonomikai, toliau lengvai buvo teikiamos paskolos, vyko spekuliacija nekilnojamu turtu bei nebuvo imtasi reikiamų priemonių, kad sumažintų infliaciją. Tikimasi, kad skola gali stabilizuotis ties 89 procentais 2014 m.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal WEISBROT, M.; RAY, R. Latvia's Recession: The cost of adjustment with an „internal devaluation“, 2010, p. 12

25 pav. Valstybės skolos santykis su BVP (%)

Latvija yra pasiskolinusi 1,7 milijardo latų paramos iš Tarptautinio valiutų fondo (TVF), o visa parama 2009 – 2011 m. jau siekia 7,5 mlrd. eurų. Šios lėšos paimtos su tikslu, kad galėtų užtikrinti finansų sektoriaus ir valstybės biudžeto stabilumą. Ekonomikai atsitiesti trukdo sumažėjęs vartojimas, išaugęs nedarbas (26 pav.).

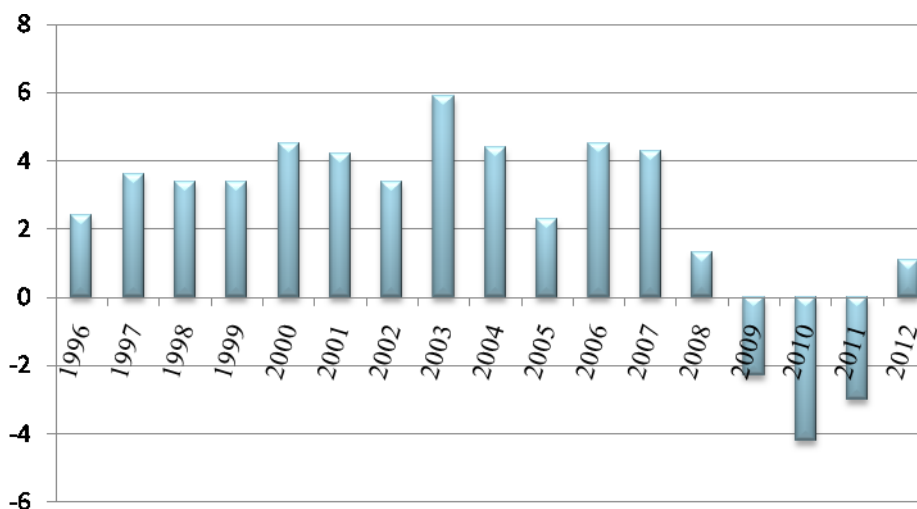
Šaltinis: Investment Research & General Market Conditions. Danske Market, 2011, p. 5

26 pav. Nedarbo lygis Latvijoje

Šalyje jau pastebimas nedarbo mažėjimas, spartesnis nei tikėtasi BVP augimas, kurią lėmė veržlus eksporto apimčių didėjimas bei ženklus vidaus vartojimo atsigavimas. Tačiau nedarbas anot Danske Market analitikų ir toliau išliks aukštas. Analitikai nemato jokių galimybių, kaip sumažinti bedarbių skaičių, tad išlieka prognozės, kad didesnis nei 15% nedarbas išliks iki 2012-ųjų metų pabaigos (Investment Research & General Market Conditions, 2011).

2.3. Ekonominė krizė Graikijoje

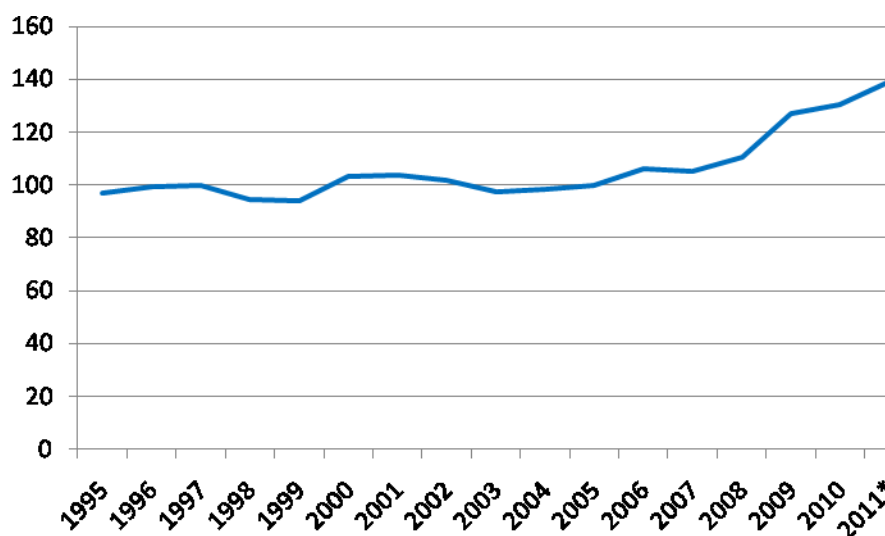
Graikijai įstojus į Europos Sąjungą, valstybė gavo paramą, kad pasivytų kitas Europos valstybes, tačiau pinigai buvo leidžiami pertekliniam vartojimui, o ne gamybai skatinti ir remti. Graikai per metus mokėdavo 14 atlyginimų, tačiau bet kokių mokesčių vengė. Tai paskatino šešėlinės ekonomikos augimą. Į biudžetą nebuvo surenkami pinigai, tačiau valstybės išlaidos augo labai smarkiai, o tai lėmė valstybės skolinimąsi. Įsivedus eurą, prekių ir paslaugų kainos išaugo kelis kartus, tai lėmė eksporto sumažėjimą. Tokiu atveju biudžeto deficitas vis augo, skolintis reikėjo vis daugiau, o pastarųjų metų krizė įrodė, kad Graikija pakliuvo į skolos spąstus, nes valstybei skolintas kapitalas tapo labai brangus, ir už jį mokėti nebeturi iš ko. Nuo 2006 m. mažėjantis BVP rodo, kad valstybėje taikomos netinkamos priemonės, kad nesurenkama visai pajamų į biudžetą (27 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal EUROSTAT, Real GDP growth rate.

27 pav. Realiojo BVP metinis pokytis (proc.) 2000 – 2010 m.

Graikijos ekonomika nėra palanki: vyriausybės obligacijų pajamingumas išaugo, o šalies bankai reikalauja dar papildomų injekcijų iš valstybės biudžeto. Didieji Graikijos bankai paprašė 15 mlrd. eurų iš biudžeto. Taip pat pinga euras JAV dolerio ir svaro sterlingo atžvilgiu (BCC, 2010).

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat. General Government Debt

28 pav. Graikijos skolos santykis su BVP (%)

Graikijos skola augo nuolat visus metus iš eilės. Kadangi padidėjo palūkanos investuotojams, kurie skolina pinigais investuotojams, būtent skolinimosi kaina sunkina šalies galimybes Graikijai priimti teisingus sprendimus tvarkantis su didžiuoju deficitu. Siekiant įgyvendinti Graikijos ekonomikos gaivinimo programą, buvo kreiptasi į TVF, kad išsaugotų visos euro zonos finansinį stabilumą bei išspręstų pagrindines Graikijos problemas. Pastebimas šalies makroekonominis ir finansinis stabilumas, kuris užtikrina didesnę ir proporcingesnę ūkio augimą.

Europos Komisija pateikė nemažai pasiūlymų, kaip sustiprinti ūkio valdymą: siūloma griežtinti prevencinę fiskalinę priežiūrą, sukurti makroekonominio disbalanso mažinimo sistemą.

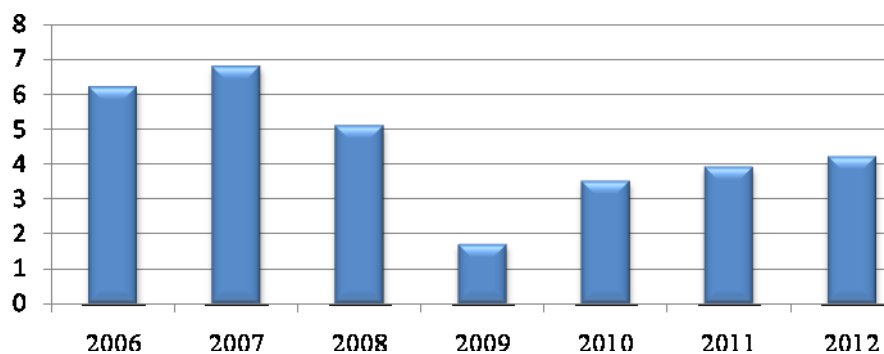
Graikijoje priimta stabilumo ir augimo programa, siekiant atstatyti pasitikėjimą, taip pat paliečia ir verslo sektorių: priimta, kad viešajame sektoriuje yra mažinami atlyginimai, uždraudžiamos premijos (nes iki šiol buvo mokama 14 atlyginimų per metus), mažinamos pensininkų priemokos. Taip pat atsiranda atlyginimų lubos. Šie sprendimai teikia teigiamų rezultatų. Taip Graikijos vyriausybė mažina sveikatos ir apsaugos išlaidas. Priimta ir verslui nepalankių sprendimų: didinami pardavimo mokesčiai daugeliui mažmeninių produktų nuo 11 iki 14 proc. – viršutinė mokesčio riba gali siekti 23%. Taip pat didinami degalų, tabako bei alkoholio mokesčiai maždaug 10%, didinamas pridėtinės vertės mokestis iki 23% (nuo 19%). Tačiau priimti mokesčiai nesužlugdė visai verslo, bankrutavusių įmonių skaičius yra nedidelis, o nedarbas neišaugo taip sparčiai kaip kitose valstybėse.

Graikijoje sukelta prasiskolinimo krizė turi įtakos visai euro zonai. Įtakos jau turėjo Portugalijai, Ispanijai ir iš dalies Italijai bei Airijai. Taip atsitiko todėl, kad visos šalys naudojasi tam tikromis privilegijomis - tvirtas euras suteikia galimybes leisti pinigus, ko nebūtų galėjusios daryti, jei šalys turėtų savo valiutą.

2.4. Ekonominė situacija Lenkijoje

Ekonominei krizei palietus viso pasaulio šalis, Lenkija buvo laikoma stabilumo sala. Vienintelės iš ES šalių, 2009 metais ekonomika augo. Tam įtakos turėjo keletas veiksnių: ūkyje nedominavo statybų sektorius ir automobilių gamyba, kurie kitose šalyje labai smuko prasidėjus ekonominei krizei ir sproguos nekilnojamo turto burbului. Prie Lenkijos augimo prisidėjo ir eksporto didėjimas bei užsienio investicijos. Įmonės daug mažiau ėmė kreditų lyginant su kitomis šalimis, labiau disponavo savomis lėšomis. Lenkija nesišvaistė ir pigiais kreditais, tačiau šitaip buvo ribojamas privatus sektorius. Tačiau pusė įmonių, netgi mažų ir vidutinių, nepajuto ekonominės krizės: daugelis įmonių nieko nedarė, kad išsilaikytų esamame lygyje, dalis įmonių sumažino gamybos išlaidas.⁵ Taip pat prie įmonių sėkmės prisidėjo ir tai, kad buvo susitelkta į naujas rinkas, kas leido išlaikyti panašų nedarbo lygį. Kadangi bedarbystė nepadidėjo, o buvo sumažinti pajamų mokesčiai bei padidintos pensijos, Lenkijoje vartojimas liko palyginti stabilus. Žemas vartotojų ir įsiskolinimo lygis sukūrė palankias prielaidas vidaus vartojimo didėjimui. Tokie veiksmai prasidėjus ekonominei krizei išėjo tik į gerą.

⁵ Lietuvos žinios (2010) Kas išgelbėjo Lenkiją nuo krizės

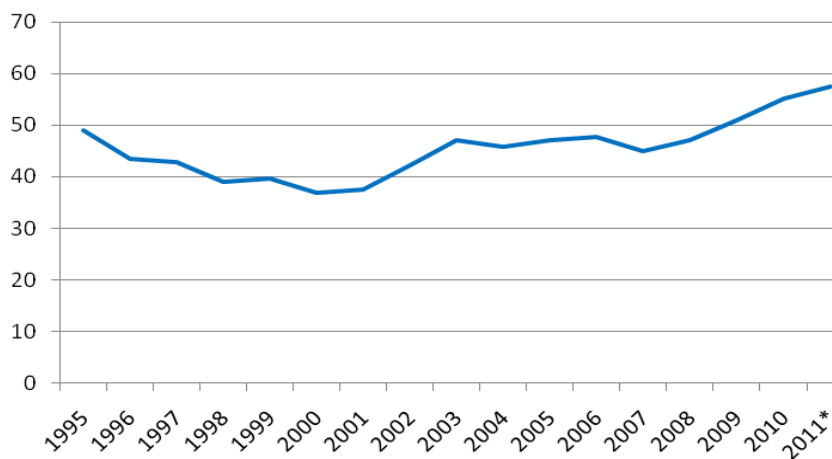

Šaltinis: sudaryta autorės pagal EUROSTAT, Real GDP growth rate

29 pav. Lenkijos BVP dinamika (%)

Kaip matome iš grafiko, nors BVP ir sumažėjo 2009 metais dėl finansinės krizės visame pasaulyje, tačiau kitais metais sugebėjo atsigaivinti. Planuojamas ir tolesnis BVP augimas, verslo plėtra.

Valstybės skola yra kontroliuojama, ir nėra iš tolo neprimena Graikijos situacijos. Valstybės skola sudaro tik apie 55 % šalies BVP, tuo tarpu kai Graikijos yra dvigubai didesnė.

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Eurostat. General Government Debt

30 pav. Lenkijos skolos santykis su BVP (%)

Lenkijos skolos santykis su BVP rodo, kad Lenkija yra patraukli investavimui. O ir pati valstybė ėmėsi priemonių, kad stabilizuotų ekonomiką, pasiruoštų finansinei krizei. Kadangi rinka nėra vis dar prisotinta, investuotojai palankiai žiūri į šią šalį. Šalyje stengiantis mažinti nedarbą, įgyvendinami didžiuliai statybos ir kelių tiesimo projektai.

2.5. Antikrizinės priemonės ir pasekmės verslui

Daugelio šalių tikslas – sumažinti valstybės biudžeto išlaidas. Išlieka vyraujantis požiūris, kad šiam procesui alternatyvų nėra. Tačiau mažinant išlaidas, ekonomika įsisuka į žemyn vedančią

spirale, kai mažinant išlaidas (darbo užmokestį ar administracines išlaidas), mažėja BVP. Taip automatiškai surenkama mažiau pajamų į biudžetą, kas vėl skatina mažinti išlaidas. Tokio proceso realus pavyzdys – Latvijos ekonominė raida.

Priimant tokius sprendimus, valstybė rodo neigiamą pavyzdį ir verslui, nes mažinami darbuotojų atlyginimai, ir verslininkai naudojami bendra tendencija ir juos mažina ir savo įmonėje. O augant nedarbiui, darbuotojai privalo sutikti su tokiais pasiūlymais. Mažinamos valstybės investicijos taip pat spartina ekonomikos smukimo tendencijas, juolab, kad eksporto paklausa ir taip yra smukusi. Tokiu atveju, apie finansinį stabilumą nėra net kalbos, nes didelis nedarbas ir įmonių bankrotai tik didina galimybes, kad bus negražintos paimtos paskolos, sutriks atsiskaitymai tarp verslo subjektų, žlugs socialinė sfera (Starkevičiūtė, 2009).

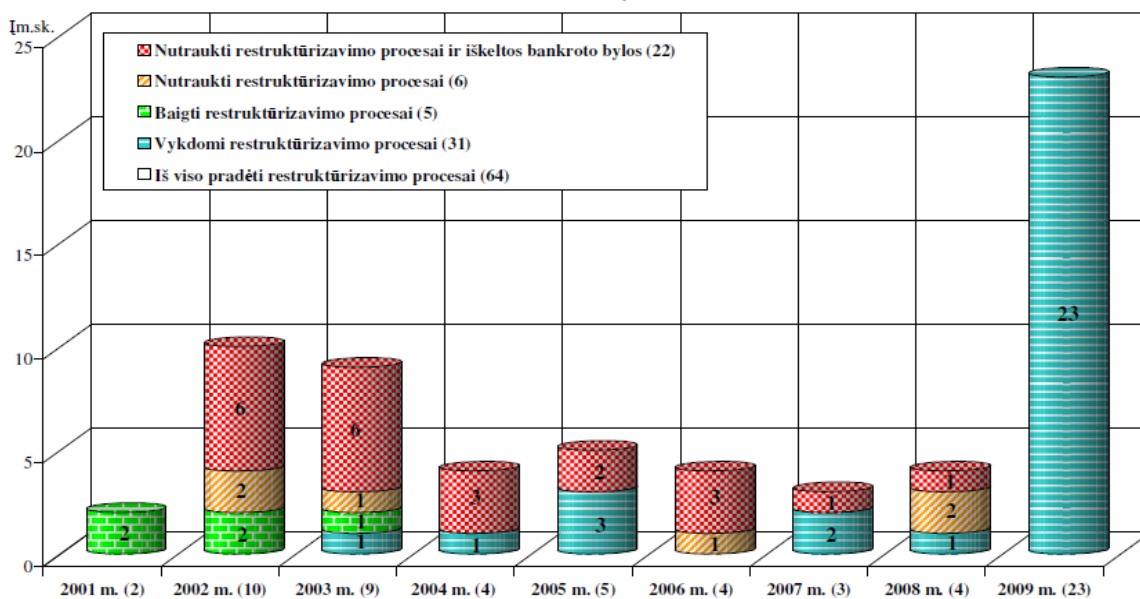
Mokslininkas I. Hamiltonas teigia, kad per metus rinkos ekonomikos sąlygomis bankrutuoja nuo 2 iki 6 proc. visų įmonių. Tai įvardijama kaip makroekonominė problema, kaip neišvengiamas ekonomikos reiškiny, netgi kaip priimtinas būdas atgauti skolą. Todėl reikalinga įmonių vadovams nustatyti finansinės būklės blogėjimo priežastis, veiksnius, kurie rodo įmonių veiklos sutrikimus (Lebedžinskaitė, 2007).

Ekonomistas Nausėda (2009) taip pat pritaria, kad atlyginių mažinimas valstybės tarnautojams yra pavojingas, nes gali sukelti tiesioginius neigiamus padarinius vidaus rinkai bei socialinius padarinius.

Ekonomika papuola į užburta ratą (2 priedas), kai švelnios skolinimo sąlygos ir spartus kredito didėjimas sutampa su ekonomikos plėtra, skatindama ją augti dar sparčiau. Mažėjantis kreditavimas dažnai sutampa su ekonomikos augimo lėtėjimu, kas skatina ekonomikos aktyvumo mažėjimą (Finansinio stabilumo apžvalga, 2010).

Pažymima, kad ekonominis šokas veikia visus proceso elementus: ekonominį aktyvumą, visuminę paklausą, turto kainas ir skolinimosi prieinamumą. Pavyzdžiui, nekilnojamojo turto kainų burbulo sprogymas mažina turto savininkų, bankų turimo užstato vertę. Tokiu atveju, pradedamos griežtinti skolinimosi sąlygos ir mažinamos kreditavimo apimtys. Taip mažėja ūkio aktyvumas, kuris neigiamai veikia nekilnojamo turto kainas. Tačiau šioje vietoje yra be galo svarbu išsiaiškinti, iki kurios ribos paskolų davimas yra ekonomiką skatinantys veiksnys, o ties kuria riba prasideda ekonomikos stabdymas, lėtėjimas, sprogyta susiformavęs burbulas.

Stengiantis atstatyti šalių ekonomiką, buvo didinami mokesčiai, ir kaip matome, padidintas PVM, atimtos lengvatos, pakelti mokesčiai didelių rezultatų neduoda: įmonės priverstos bankrutuoti, didėja šešėlinis verslas. Tai galima pagrįsti tyrimo rezultatais, kurie parodė, kad taikydamosi įmonės prie ekonominio sunkmečio dažniausiai atsisakė nepagrindinių veiklos sričių, restruktūrizavo įmones taip išvengiant bankroto ar likvidavimo (31 pav.).

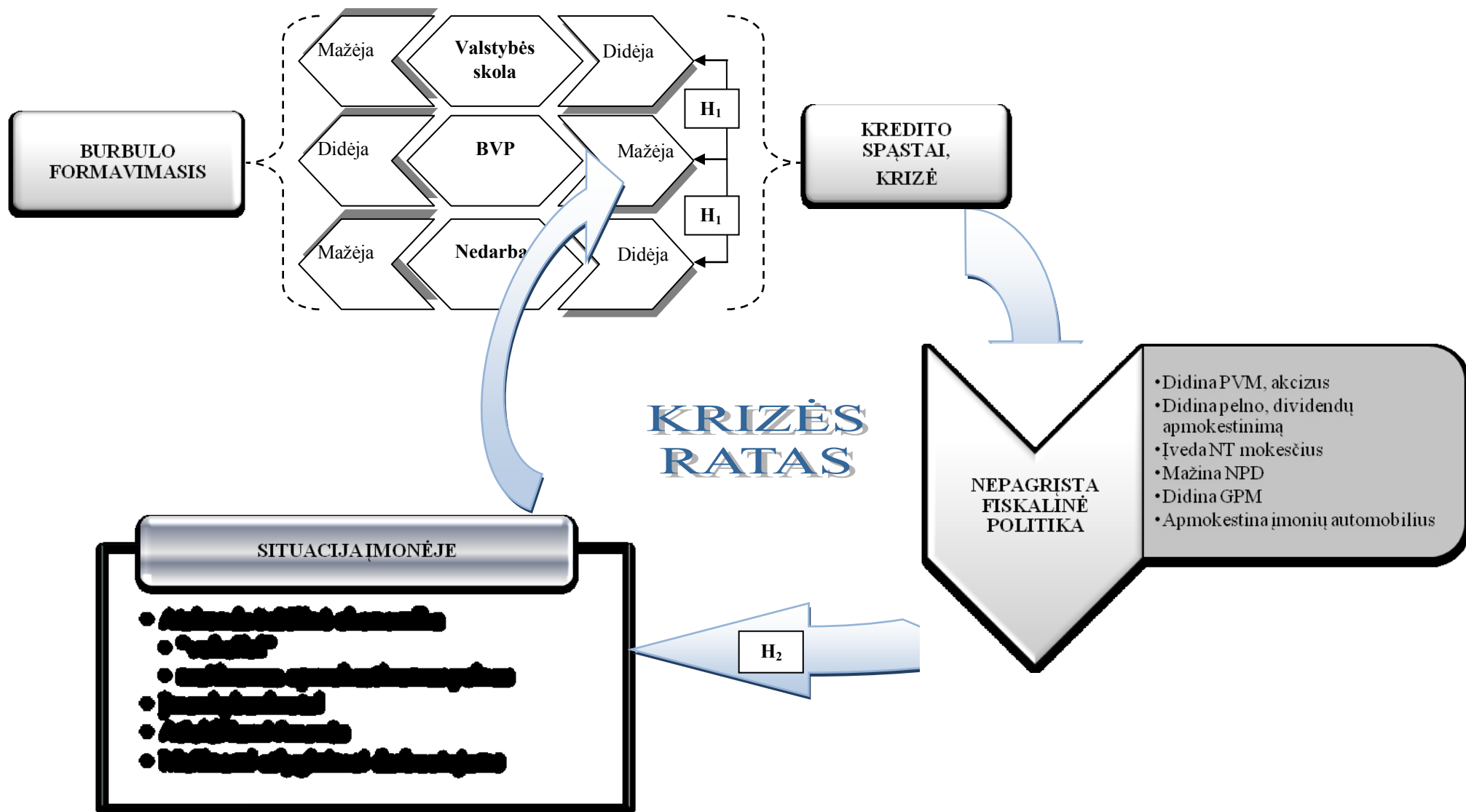
Šaltinis: Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2009

31 pav. Restruktūrizavimo procesų būklė

Ir net priimant sudėtingus sprendimus, bendrovių vadovai stengiasi neprarasti optimizmo, tikisi, kad ekonominis sunkmetis neprives įmonių prie bankroto.

Tolesniam tyrimui pasitelkiamas sukurtas modelis (32 pav.), kurio pagalba bus išspręstos išsikeltos hipotezės. Įvertinti šalies ekonomikai pasirenkami tam tikri makroekonominiai rodikliai. Makroekonominių rodiklių pokyčiai turi didelės įtakos kuriamam šalies BVP, ekonominei šalies situacijai, verslui. Manoma, kad makroekonominiai rodikliai turi įtakos vienas kitam. Tokiu atveju iškeliamą hipotezę: H_1 – tarp makroekonominių rodiklių yra koreliacinė priklausomybė.

Ištikus ekonominei krizei, šaliai patekus į kredito spąstus, vyriausybė dažnai imasi staigių priemonių, kurios pakeistų susiklosčiusią situaciją, siekiant sumažinti didžiulę valstybės skolą ir padidinti BVP. Tačiau dažnai šios priemonės būna greitos ir nepagrįstos. Tad iškeliamą hipotezę: H_2 – Ištikus krizei priimami greiti ir nepamatuoti vyriausybiniai mokestiniai, skaičiavimais nepagrįsti, sprendimai sąlygoja blogėjančią situaciją įmonėse. Remiantis išsikeltomis hipotezėmis bei sukurtu modeliu toliau atliekamas tyrimas.

32 pav. Krizės užburto ratas

3. EMPIRINIS EKONOMINIŲ KRIZIŲ BEI POVEIKIO VERSLUI TYRIMAS

Šioje darbo dalyje pateikiama tyrimo metodika, metodai, tyrimo instrumentai bei tyrimo organizavimas, kuriuos taikant atliekamas empirinis ekonominių krizių bei poveikio verslui tyrimas. Pateikiama atliktų tyrimų duomenų analizė, rezultatų aptarimas bei įvertinami gauti tyrimo rezultatai. Trečiosios dalies pabaigoje pateikiamos gautos išvados ir pasiūlymai.

3.1. Tyrimo metodika

Tyrimais siekiama atskleisti ekonominių krizių bei antikrizinių priemonių poveikį verslui. Atliekant tyrimus stengiamasi patvirtinti ar paneigti išsikeltas hipotezes:

H_1 – tarp makroekonominių rodiklių yra koreliacinė priklausomybė; H_2 – Ištikus krizei priimami greiti ir nepamatuoti vyriausybiniai mokestiniai, skaičiavimai nepagrįsti, sprendimai sąlygoja blogėjančią situaciją įmonėse. Joms pagrįsti atliekami tokie tyrimai:

1. Makroekonominių rodiklių (BVP, valstybės skolos, infliacijos, nedarbo) logistinė analizė.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Remiantis logistine analize nustatyti rinkos burbulo susidarymą ir jo santykį su rinkos prisotinimo riba.

Tyrimo objektas. Rinkos burbulo formavimasis.

Tyrimo imtis. 1995 – 2011 m. statistiniai duomenys.

Tyrimo aprašymas. Surenkami duomenys, jų suvedimas, modeliavimas su Loglet Lab 2 programa, prisotinimo lygio nustatymas, gautų rezultatų aprašymas.

Atliekant pirmąjį tyrimą naudojama S. Girdzijauskio sukurta logistinė augimo teorija. Šios teorijos pagrindas – „S“ formos kreivė. Šios formos pagalba galima prognozuoti ekonominius burbulus ir ekonominius ciklus. Analizė, naudojant logistinius kapitalo valdymo modelius ir kompiuterinę Loglet Lab2 sistemą, leidžia išryškinti burbulą ir parodyti rinkų prisotinimą, kai rinkoje pasiekiamas ribinis taškas, kurį viršijus prasideda burbulo formavimasis bei seka tolesnis jo sprogdimas. Pasirenkama Loglet Lab 2 programa, kuri analizei bei prognozėms leidžia naudoti įvairius ekonominius duomenis, pvz.: BVP, prekių kainas, nekilnojamo turto augimą ir t.t. (Wang, 2010). Ši programa leidžia parodyti BVP nišos prisotinimą bei burbulų susiformavimą, prognozuoti maksimalias populiacijos augimo reikšmes, Naudojantis šia programa skaičiuojami pagrindiniai rodikliai (Barakauskaitė-Jakubauskienė, 2010a):

- **Prisisotinimas** (Saturation K), kuris parodo maksimalią prisisotinimo talpą logistikos kreivėje, t. y. iki kokio maksimalaus prisisotinimo lygio laikui bėgant gali pakilti logistinė S kreivė.

- **Augimo laikas** (Time dt): laikas, per kurį pereina logistikos kreivė, prognozuodama prisotinimo laipsnį. Augimo laikas yra vertinamas kaip trukmė, per kurią pasiekiamas prisotinimo maksimalus intervalas.
- **Lūžio taškas** (Midpoint tm): atsiranda toje vietoje, kur logistikos kreivė pradeda stabilizuotis – S kreivės taškas. Šis taškas žymi metus, kuriais augimo tempas padidėja iki 50 procentų, t. y. pasiekiamas logistinio modelio pusiausvyra (lūžio taškas).

2. Makroekonominių rodiklių bei poveikio verslui koreliacinė regresinė analizė.

Tyrimo tikslas ir uždaviniai. Nustatyti ryšį tarp ekonominių rodiklių ir verslo smukimo.

Tyrimo objektas. Makroekonominių rodiklių statistinis ryšys.

Tyrimo imtis. 1995 – 2010 m. statistiniai duomenys.

Tyrimo aprašymas. Koreliacinės matricos sudarymas, koreliacinio regresinio modelio parinkimas, rezultatų sudarymas bei analizė, naudojantis MS Excel ir SPSS programomis.

Tyrimas atliekamas naudojant koreliacinę regresinę analizę, analizuojant statistinius ekonominių rodiklių duomenis. Šiuo tyrimu siekiama parodyti BVP ryšį bei stiprumą su kitais rodikliais, išryškinant, kas turėjo neigiamos įtakos ekonominių krizių susidarymui bei verslui. Tyrimui naudojamas ekonometrinės analizės metodas, pasitelkiant kompiuterinį SPSS programinį paketą. Šios programos pagalba nustatomi koreliacijos bei determinacijos koeficientai, sudaryto modelio statistinis reikšmingumas bei paklaida.

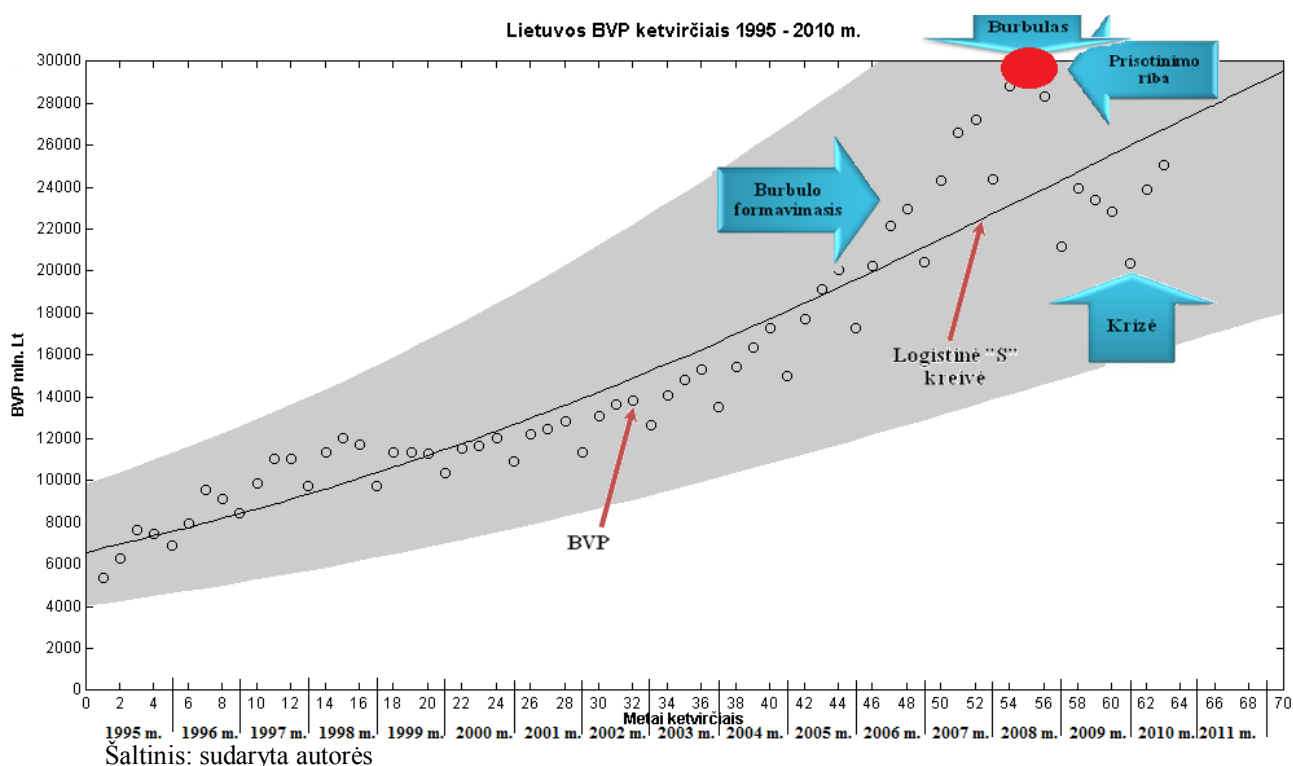
Koreliacinė regresinė analizė apibūdinama kaip kiekybinio tyrimo metodas, kuriuo galima nustatyti, ar tarp tiriamųjų kintamųjų yra ryšys, priklausomybė (Barakauskaitė-Jakubauskienė, 2010a). Pasak V. Boguslausko (2004), **koreliacijos koeficientas (R)** – tai ryšio stiprumo rodiklis, vertinantis nagrinėjamų požymių ryšį jų tiesinėje priklausomybėje. Rodikliui artėjant prie absoliutinės vieneto reikšmės, didėja ryšio stiprumas ir nagrinėjamų požymių priklausomybė. Jei modeliai yra netiesiniai, tai jie transformuojami/suvedami į tiesinius. Netiesiniai modeliai, naudojami ir tyrime: tai logaritminis, atvirkštinis, laipsnio, rodiklinis, S modelis, logistinis, augimo ir eksponentinis. **Determinacijos koeficientas (R²)** naudojamas tiesinės funkcijos parinkimo kokybei įvertinti. Šis rodiklis charakterizuoja rezultuojančio požymio y dispersijos dalį, paaiškinamą regresija, bendroje rezultuojančio požymio y dispersijoje (kuo didesnė paaiškinamosios variacijos dalis, artėjanti į 1, tuo atitinkamai mažesnė kitų faktorių įtaka. Modelio reikšmingumui, regresijos lygties kokybei nustatyti naudojamas Fišerio kriterijus, kuriuo priimama arba atmetama hipotezė apie modelio reikšmingumą. Jei modelis statistiškai reikšmingas ir patikimas, tai p-reikšmė $p < \alpha$, kur α yra pasirinktasis reikšmingumo lygmuo (pvz., 0,01 – 1 % ar 0,05 – 5 %), o p – tikimybė nepriimti hipotezės apie modelio reikšmingumą.

Tolimesnei duomenų analizei pasirinktas **interview metodas**, siekiant iliustratyviai patvirtinti

skaičiavimais gautus duomenis. Buvo pasirinktos įvairių sektorių įmonės, apklausiami jų įmonių vadovai. Interviu metodui būdinga tai, kad respondentas gali laisvai išreikšti savo mintis, tokiu būdu galima gauti daug tikslesnę informaciją norima tema.

3.2. Makroekonominių rodiklių logistinė analizė

Logistinė funkcija „S“ pasižymi tuo, kad ji turi savo ribas, ir keičiasi tam tikrame apibrėžtame diapazone: nuo nulio iki maksimalios prisotinamos ribos. Ekonomika vystosi cikliškai. Pasiekusi prisotinimą, ekonomika griūva, tokiu atveju mažėja kapitalo įdėjimo efektyvumas. 33 paveiksle pateikiama Lietuvos BVP ketvirčiais 1995 – 2011 m. analizė, pasitelkiant Loglet Lab 2 programą, kuri parodo rinkos prisotinimą bei burbulo susiformavimą.

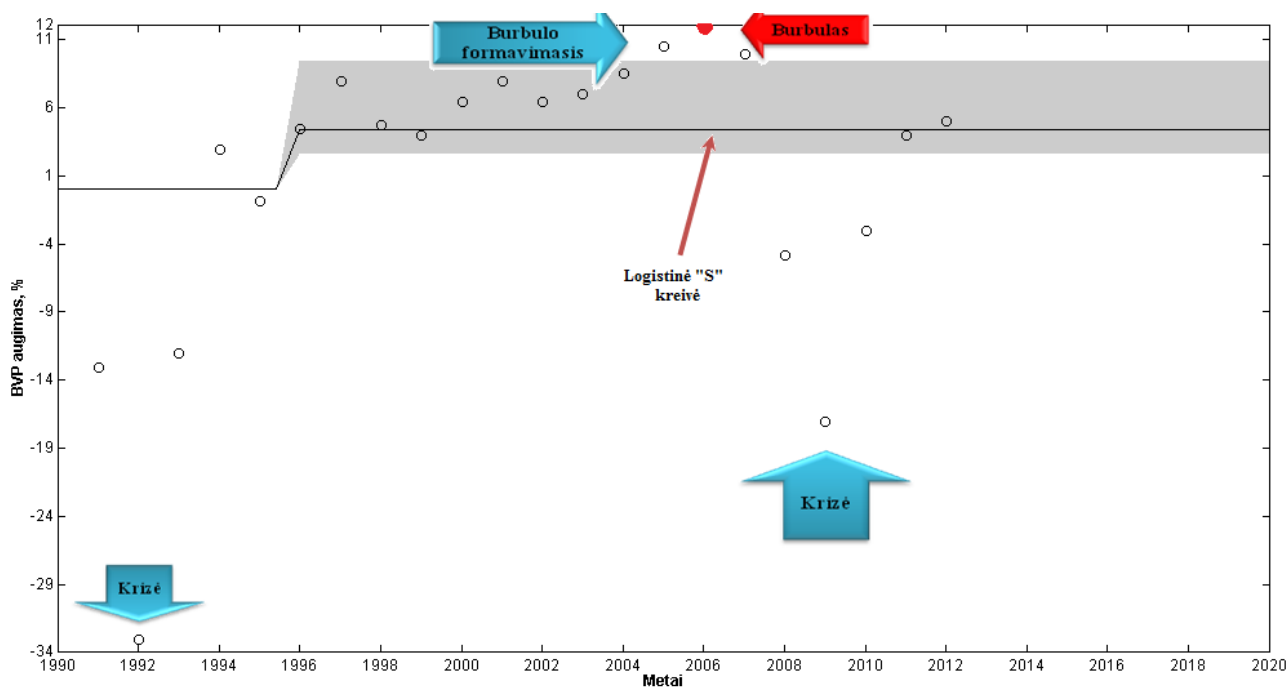
33 pav. Lietuvos BVP pokyčiai ketvirčiais 1995 – 2010 metais logistinėje analizėje

1996 – 1998 m. BVP rodiklis pasiekia S kreivę ir ją viršija, taip parodydamas, jog rinkoje formuojasi burbulas, vedant BVP prie prisotinimo rinkos, kai investuojamas kapitalas nebepajėgia būti įsisavintas. Tokiu atveju yra reikalingas rinkos nišos išplėtimas, pvz. kuriamos naujos inovacijos. 1998 m. III ketv. (55 ketv.) BVP pasiekė aukščiausią tašką, po kurio sekė nedidelis ekonomikos smukimas. Toliau ekonomika sparčiai vystėsi, BVP kilo. Tam įtakos turėjo tai, kad Lietuva įstojo į Europos Sąjungą, prasidėjo rinkų liberalizavimas, struktūrinės reformos, gauta

finansinė pagalba iš ES. Šis periodas laikomas naujų inovacijų, technologijų, banko paskolų su itin mažomis palūkanų normomis teikimu bei dideliu vartojimu.

2008 m. III ketv. Lietuvos BVP pasiekė maksimalų BVP (55 ketv.). Kaip matome iš logistinės kreivės, realus BVP gerokai viršija logistinę kreivę. Šis tarpas tarp S kreivės yra reikšmingas, nes iš čia galima spręsti, kad Lietuvos ekonomika pasiekė prisotinimo ribą, ekonominis vystymasis sustojo ir susiformavo burbulas. Tačiau ištikus pasaulinei finansų krizei, 2009 m. BVP smarkiai krito ir ekonomiką ištiko krizė, BVP krito žemiau logistinės „S“ kreivės. Tam įtakos turėjo gerokai sumažėjęs vartojimas bei investicijos, auganti bedarbystė, didėjantis žmonių išsiskolinimas bankams. 2008 prasidėjusi ir gilėjanti finansinė krizė pakenkė ir verslui, ir vartotojų pasitikėjimui.

Kalbant apie Latviją, nuo 1990 metų Latviją buvo ištikusios kelios krizės, po kurių ekonomikai buvo vis sunkiau atsigauti. Iki 1994 metų BVP augimas yra žemiau nei logistinė „S“ kreivė (34 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės

34 pav. Latvijos BVP augimas 1991 – 2012 metais logistinėje analizėje

Tačiau nuo 1996 metų BVP augimas proc. viršija S kreivę, kas liudija apie rinkoje nuolat besiformuojantį burbulą. Iki 2006 metų burbulas besiformuodamas pasiekė prisotinimo ribą, kai esamas investuotas kapitalas nebesugebėjo būti įsisavintas rinkoje.

Atlikus logistinę analizę su Loglet Lab 2 programa galime pastebėti, kad burbulo susiformavimas (prisotinimas) pasireiškė ties 1995 metų pabaiga (1995,76). Maksimalus prisotinimo lygis gali pakilti iki 4,38 punkto (35 pav.).

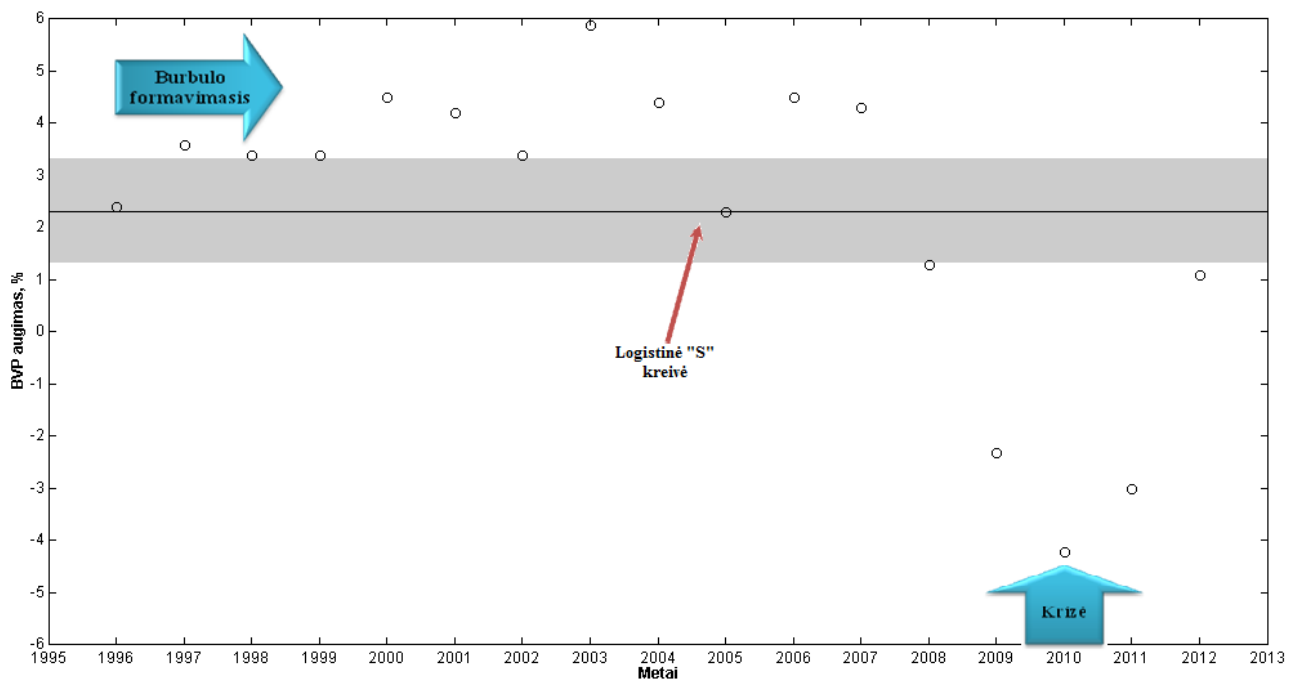
Saturation (K)	4,38
Midpoint (tm)	1 995,76
Time (dT)	0,09
Displace	0
Fit	

Šaltinis: sudaryta autorės

35 pav. Latvijos logistinė analizė

Tačiau nuo 2007 m. Latvijos ekonomiką ištiko krizė, kai BVP ėmė smarkiai mažėti. Tam įtakos turėjo pasaulinė finansų krizė. 2009 metais Latvijos ekonomika pasiekė žemiausią tašką, kai šalį ištiko krizė. Tačiau Latvija imdamasi teisingų antikrizinių priemonių po truputį atsigauja.

Graikijos ekonomika visą laiką buvo pakankamai stabili (36 pav.). BVP augimas svyravo nuo 2 iki 4,5. BVP reikšmės, esančios aukščiau už logistinę „S“ kreivę, rodo, kad Graikijos ekonomikoje nuo 1996 metų formavosi burbulas, kuris tai subliukšdavo, tai vėl formuodavosi, kol galiausiai ekonomiką pasiekė krizė. Įveikti krizę nėra lengva, kai šalis yra smarkiai įsiskolinusi, ir gresia net šalies bankrotas.

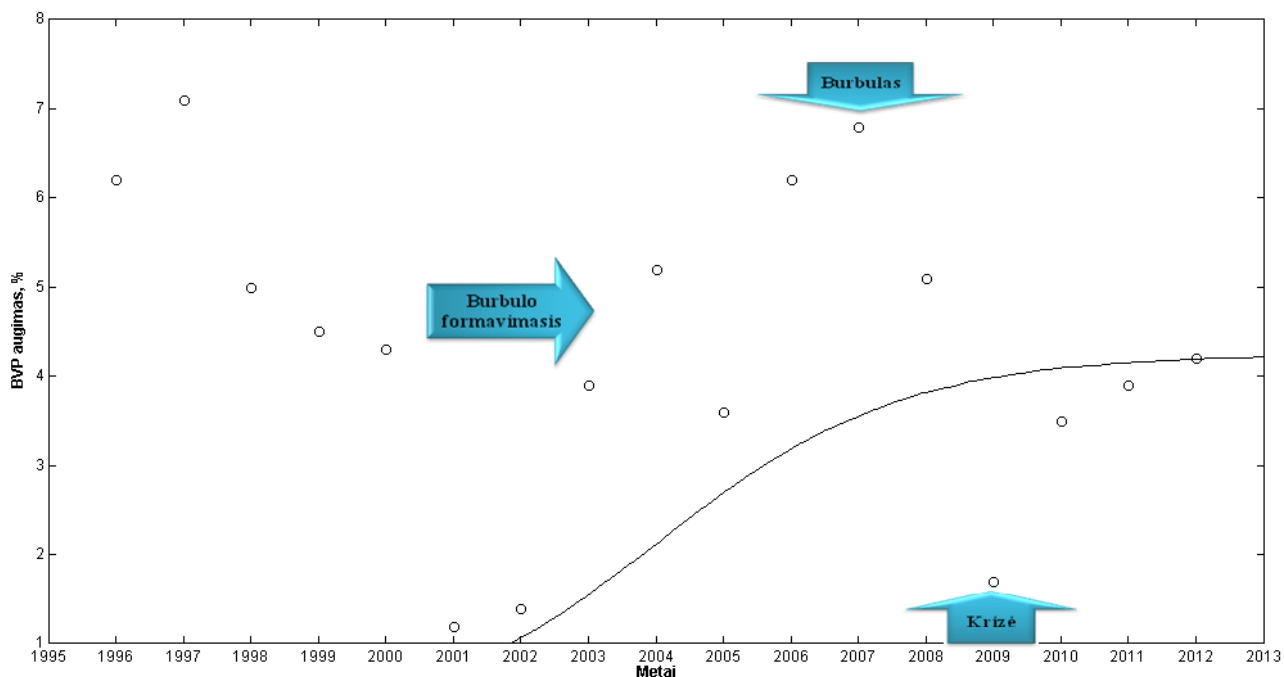
Šaltinis: sudaryta autorės

36 pav. Graikijos BVP augimas 1996 – 2012 metais logistinėje analizėje

Grafike pateikiamos 2011 ir 2012 metų prognozės, kurios yra optimistinės, tačiau šaliai atsigausti yra reikalingos tinkamos antikrizinės priemonės ir kitoks finansų valdymas.

Lenkijos situacija iš visų nagrinėjamų šalių yra pati geriausia ekonominiu atžvilgiu. BVP augimas nuo 1995 m. nebuvo labai didelis ar tuo labiau krentantis. Kitų šalių augimas siekė buvo

neigiamas, o Lenkija visą krizinį periodą puikiai laikėsi, ir buvo net fiksuojamas nedidelis BVP augimas.

Šaltinis: sudaryta autorės

37 pav. Lenkijos BVP augimas, % 1996 – 2012 metais logistinėje analizėje

Remiantis atlikta logistine analize, apibendrinant galima teigti, kad visose šalyje remiantis BVP rodikliais bei jų dinamika ekonominis burbulas formavosi tuo pačiu laikotarpiu, rinkos prisotinimas vis artėjo prie maksimalios ribos. Tokiu atveju šalyse BVP niša buvo labai nedidelė, nes investuotas kapitalas ekonomiką dar labiau prisotina, o tai riboja BVP tolesnį augimą. Čia itin padidėja investicijų efektyvumas, kai suveikia didėjančio pelningumo dėsnis, nes BVP sumažėjimas pritraukia daugiau kapitalo investicijų, kurių siekis – didėjančios investicijos grąža. Ištikus pasaulinei finansų krizei rodikliai buvo ženkliai mažesni nei logistinė „S“ kreivė, kas rodo, kad valstybės ištiko krizė ir kad reikalingos tinkamos priemonės finansų krizei suvaldyti.

3.3. Makroekonominių rodiklių ir veiksnių, įtakančių verslą analizė

Siekiant išsiaiškinti koreliaciją tarp makroekonominių rodiklių buvo naudojama SPSS programa. Buvo siekiama parodyti, ar makroekonominiai rodikliai turi įtakos vienas kitam, ar tarp jų egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys. Gauti duomenys, nagrinėjant valstybės skolas, BVP bei infliacijos rodiklius, pateikiami 3 lentelėje. Koeficientas R, pagal Pearson koreliaciją, parodo stiprumo ryšį.

Valstybės skolos ryšys su infliacija ir BVP

Rodikliai					
Šalys	R	R ²	F	Sig. (p-reikšmė)	B (Skola=a+BVP*y+Infl*c)
Lietuva	0,961 ^a	0,924	66,703	0,000 ^a	24,988-0,479-0,654
Latvija	0,936 ^a	0,876	38,905	0,000 ^a	19,321-0,817-0,126
Graikija	0,801 ^a	0,641	9,816	0,004	118,366-2,950-1,653
Lenkija	0,548 ^a	0,301	2,365	0,140	43,42-0,455-0,713

Šaltinis: sudaryta autorės

Iš lentelės matyti, kad Lietuvos ir Latvijos atveju R netoli 1, o tai rodo stiprų ryšį ir didelę priklausomybę tarp nagrinėjamų rodiklių. Graikijoje tarp nagrinėjamų rodiklių yra mažesnė priklausomybė, o Lenkijoje yra visai nedidelė priklausomybė. Sig reikšmės rodo, kad Lietuvos, Latvijos ir Graikijos rodikliai yra patikimi ir statistiškai reikšmingi. B rodiklyje reikšmės yra neigiamos, tai rodo, kad tarp skolos ir kitų rodiklių yra atvirkštinė priklausomybė: jai didėjant kiti rodikliai mažėja ir atvirkščiai. Taigi, galima teigti, kad tarp pasirinktų kintamųjų, išskyrus Lenkiją, egzistuoja statistiškai reikšmingas ryšys – pirmoji hipotezė, kad tarp makroekonominių rodiklių yra koreliacinė priklausomybė, pasitvirtina. Kalbant apie Lenkiją, galima daryti išvadą, kad neegzistuoja koreliacija tarp rodiklių, nes esant ekonominei krizei, šalyje labai nežymiai keitėsi makroekonominiai rodikliai, ir išliko beveik pastovūs, buvo pastebimas netgi BVP augimas.

Remiantis gautais duomenimis, galima sudaryti valstybės skolos lygtį kiekvienai šaliai naudojant nagrinėjamus rodiklius. Tokiu atveju lygtys būtų tokios:

$$\text{Valstybės skola}_{LT} = 24,988 - 0,479 * BVP - 0,654 * \text{infliacija}$$

$$\text{Valstybės skola}_{LV} = 19,321 - 0,817 * BVP - 0,126 * \text{infliacija}$$

$$\text{Valstybės skola}_{GR} = 118,366 - 2,950 * BVP - 1,653 * \text{infliacija}$$

$$\text{Valstybės skola}_{PL} = 43,42 - 0,455 * BVP - 0,713 * \text{infliacija}$$

Žinant BVP dydį bei infliaciją, galima preliminariai apskaičiuoti, kokio dydžio bus valstybės skola.

Nagrinėjant pasirinktas šalis, jų rodiklius galima koreliacija ir tarp pasirinktų šalių. Nagrinėjant BVP rodiklius pastebima (3 PRIEDAS), kad tarp Lietuvos ir Latvijos koreliacija yra labai stipri (0,912). Koreliacija labai stipri dėl to, kad Latvija ir Lietuva yra kaimyninės šalys, su panašia ekonomine padėtimi bei istorija. Lyginant su Graikija koreliacija yra mažesnė – siekia tik 0,648. Koreliacija išlieka, nes lyginant pasirinktas šalis BVP augimas/kritimas šalyse svyravo pakankamai vienodai. Su Lenkija visų šalių koreliacija yra itin maža – tam įtakos turi ir tai, kad Lenkija vienintelė iš visų šalių finansinės krizės metu turėjo nors ir nežymiai, bet augantį BVP, krizė šalies nebuvo taip stipriai palietusi. Kalbant apie valstybės skolą, tai Lietuva stipriai koreliuoja su Latvija, panaši situacija ir su Graikija (3 PRIEDAS). Lenkija vėlgi išlieka tolėliau nuo visų kitų

valstybių, nes būtent Lenkijos skola neišaugo, šalis liko ir toliau patraukli investavimui dėl tinkamai pasirinktų priemonių ekonomikos stabilizavimui. Pagal infliacijos rodiklio duomenis pastebima panaši situacija kaip ir nagrinėjant BVP bei valstybės skolą (3 PRIEDAS). Didelis skirtumas pastebimas su Lenkijos valstybe, tačiau Lenkija visų lengviausiai perėjo krizinį laikotarpį. Tam įtakos turėjo ir tai, kad šalyje buvo atidžiau žiūrima į paskolų davimą tiek namų ūkiams, tiek įmonėms. Taip pat įtakos turėjo ir tai, kad Lenkijoje buvo mažiau statybų verslo, pramonės, kuri prasidėjus krizei smuko pirmiausia. Tačiau kitų šalių ekonomika nebuvo tokia stipri ir ekonominė krizė paveikė šalis daug labiau. Tam įtakos turėjo ir netinkami vyriausybės sprendimai.

Vyriausybė priimtais sprendimais, mokesčių pakeitimais padidino mokesčių našta įmonėms (4 lentelė).

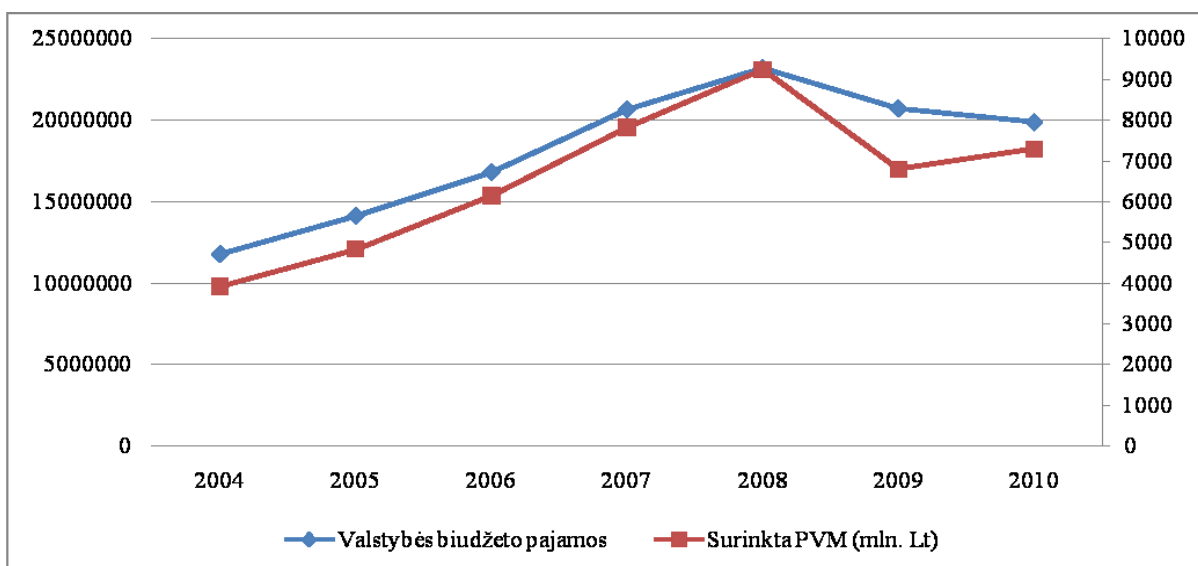
4 lentelė

Bendra mokesčių reformos įtaka verslui

- Didėja PVM ir akcizų našta	-515 mln. Lt
- Didėja pelno, dividendų mokesčio tarifai	-470 mln. Lt
+ Mažėja GPM tarifas nuo 24% iki 21%, keičiasi NPD tvarka	+150 mln. Lt
- Kiti mokesčiai	-380 mln. Lt
Rezultatas:	-1215 mln. Lt

Šaltinis: sudaryta autorės pagal NAUSĖDA, Lietuvos makroekonominės apžvalgos, 2008

Iš lentelės matyti, kad nemažą našta turės priimti verslas – apie 1215 mln. Lt. Taip pat galima šalutinė rizika surenkant mokesčius į biudžetą, nes visa tai skatins dirbtiną sąnaudų didinimą mažinant neapmokestinamąjį pelną. Pastebima tendencija, kad mokesčių surenkama mažiau (4 PRIEDAS), nei kad buvo planuota ir kad padidintas PVM procentas negarantavo tokio paties surenkamo PVM procento (38 pav.).

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Finansų ministerijos duomenimis

38 pav. Biudžeto surenkamų pajamų ir PVM dinamika 2004 – 2010 m.

Visose biudžeto pajamose, surenkamas PVM sudaro daugiau nei trečdalį visų pajamų, tad galima teigti, kad surenkamas PVM turi įtakos visoms gaunamoms pajamoms, kad jo kitimas gali turėti reikšmingos įtakos bendram valstybės biudžeto pajamų rodikliui. Taip pat šis mokestis yra lengviausiai surenkamas, nes jį sumokame iš karto pirkdami.

Naudojantis SPSS programa buvo apskaičiuoti tarpusavio priklausomybės rodikliai. Remiantis gautais rezultatais pagal koreliacijos (0,982) ir determinacijos koeficientą (0,964), kurie parodo tarpusavio ryšius, galima teigti, kad tarp surenkamo PVM ir valstybės pajamų yra tiesioginis ir labai stiprus ryšys. PVM mokesčio kitimas valstybės surenkamas pajamas įtakoja 96,4%.

Atlikus ekonometrinę regresinę analizę tarp PVM ir surenkamų biudžeto pajamų, rezultatai parodė, kad visi analizuoti modeliai yra statistiškai reikšmingi (5 PRIEDAS). Be to, analizuojant įvairius modelius, didžiausias koreliacijos ir determinacijos koeficientas yra esant laipsniniam modeliui ($R=0,982$, $R^2=0,964$). Tai parodo, kad regresijos lygtimi paaiškinama 95,4% dispersijos, o kitiems lygtyje nesantiems veiksniams lieka 4,6% dispersijos (liekamoji dispersija). Mažesnė liekamoji dispersija garantuoja didesnę patikimumą, kad kiti veiksniai gali įtakoti lygtį.

Vyriausybės padidinti PVM tarifai (iki 19 ir 21 proc.) turėjo surinkti į biudžetą daugiau pajamų, tačiau ši sąlyga galėjo pasiteisinti tik esant stabiliam BVP augimui. Padidėjęs PVM tarifas neigiamos įtakos turėjo įmonių konkurencingumui, taip buvo sumažinta vidaus paklausa prekėms ir paslaugoms, nemažai įmonių sustabdė savo veiklą. Padidinti mokesčiai, pvz. PVM, nors ir nedideliu procentu, tačiau turi įtakos visiems, ypač verslui. Padidėjus kainoms, vartotojai vartoja vis mažiau, nes prekės išbrangta.

Kuodis, (2009) vartotojų paklausos vartojimo prekėms funkciją apibrėžia taip:

$$c = \frac{Y_c}{(p_b + \tau_e + \tau_c)^\varepsilon}, \text{ kur:}$$

c - perkamas vartojimo prekių kiekis;

Y_c - vartojimui skiriamos pajamos (po mokesčių sumokėjimo, transferų ir taupymo);

p_b – vartojimo prekių bazinė kaina (galime laikyti vienetu, tada nominalus vartojimas bazinėmis kainomis gali būti laikomas perkamų vartojimo prekių kiekiu);

τ_e – efektyvusis akcizo tarifas;

τ_c – efektyvusis PVM tarifas;

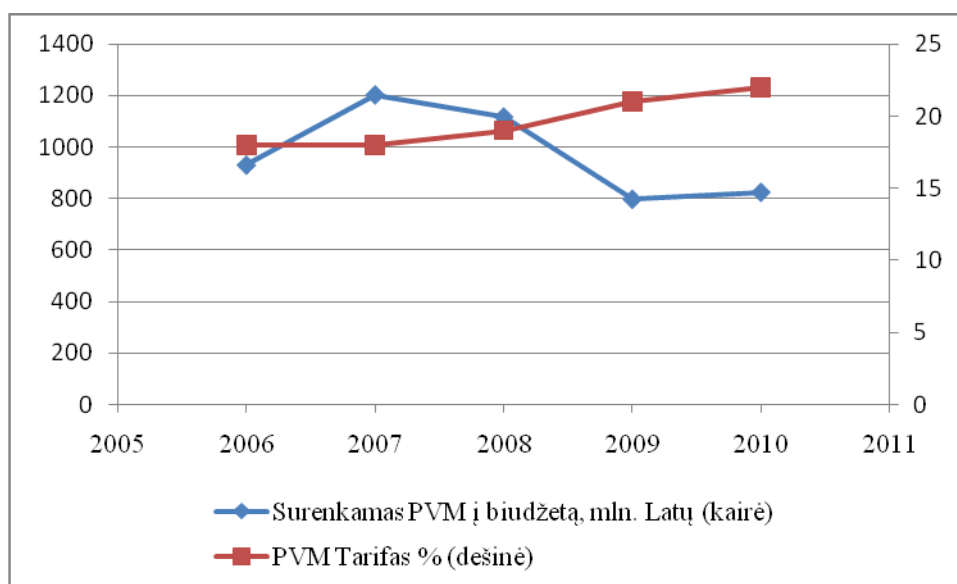
ε – paklausos vartojimo prekėms elastingumas vartojimo kainai.

PVM tarifo padidinimas buvo skirtas biudžeto deficitui mažinti. Tad galiausiai padidinimas paveikė galutinę vartojimo kainą ($p_b + \tau_e + \tau_c$). Remiantis formule, PVM tarifo pakėlimas *x* proc. punktu, panašiu mastu sumažina perkamus kiekius (Kuodis, 2009).

Sumažėjus prekių apyvartai, tai neigiamai paveikė gamybą, nes įmonėms trūko apyvartinių lėšų, daug lėšų liko įšaldyta prekių likučiuose. Kol vartotojai nenupirko, kitos grandys (pardavėjai) prekių neparduoda, sulėtėjo atsiskaitymai tarp verslininkų, atsirado kritimas šioje grandyje,

pasekmės ekstrapolijuojamos, nes kiekviena grandis siekia pati apsisaugoti, tokiu atveju yra mažiau užsakinėjama iš tiekėjų. Tai lemia tai, kad verslas, kuris visoje grandyje yra labiausiai nutolęs, nukenčia labiausiai.

Kalbant apie Latviją, padidintas PVM taip pat negarantuoja didesnių pajamų į valstybės biudžetą, nes įmonės nėra pajėgios mokėti didesnio PVM mokesčio. Nors ir nežymus PVM padidinimas surenkamas biudžeto pajamas ne padidino, bet jos kaip tik dar labiau sumažėjo (39 pav.). Mokestinių pajamų priklausomybė nuo mokesčio tarifo apibrėžiama Lafero kreive. Didėjant mokesčiams, traukiasi ekonominė veikla taip mažinant tiek privataus, tiek viešojo sektoriaus pajamas.

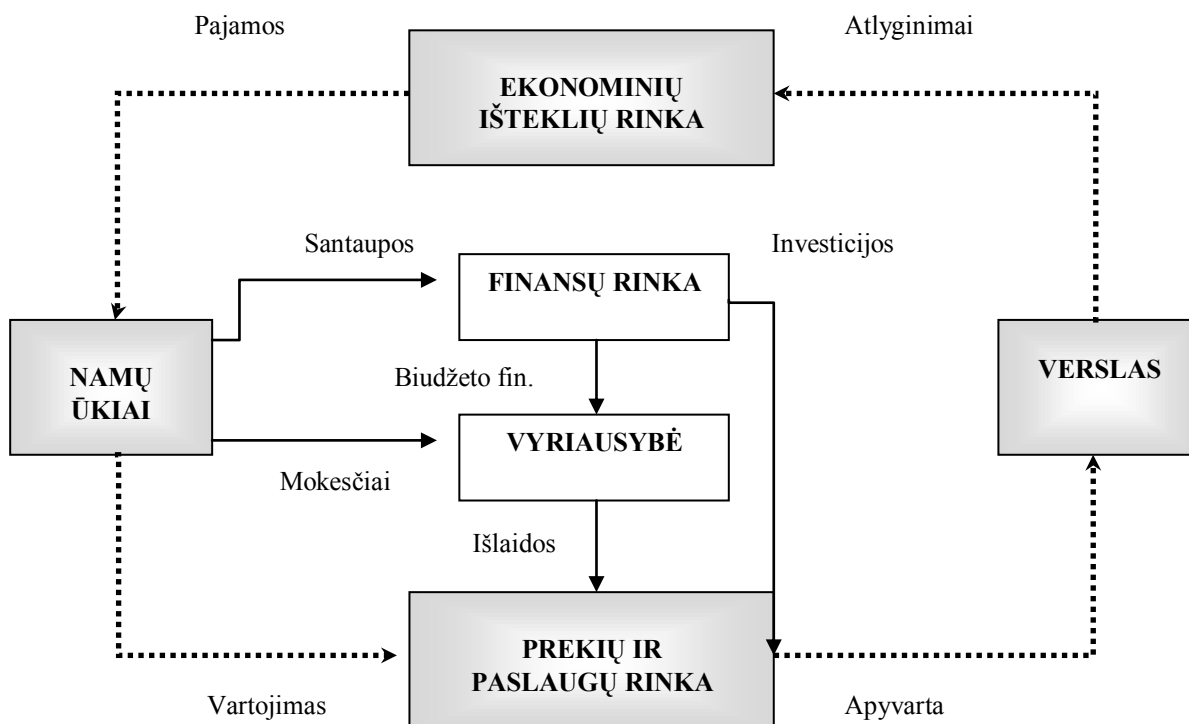

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Macroeconomic and budgetary review, 2006-2010

39 pav. PVM tarifo ir surenkamų pajamų ryšys

PVM padidinimas turi įtakos namų ūkių vartojimui. Didžiausias namų ūkių suvartojimas yra iš mažmeninės prekybos. Taigi, galima teigti, kad PVM pajamos tarpusavyje koreliuoja su mažmenininkų apyvarta. Siekiant įvertinti ryšį tarp PVM pajamų (x) ir mažmenininkų apyvartos (y) skaičiuojama koreliacija (6 PRIEDAS). Pasinaudojus SPSS programa, gauta kad: $R = 0,743$, $R^2 = 0,552$. Remiantis gautais skaičiavimus paaiškėjo, kad tarp PVM pajamų ir mažmenininkų apyvartos yra stipri koreliacija. Tai rodo, kad sumažėjus mažmenininkų apyvartai, surenkama į biudžetą daug mažiau pinigų, nes įmonės tiesiog nėra pajėgios mokėti išaugusio PVM mokesčio.

Tai galima pavaizduoti grafiškai (40 pav.). Pastebima, kad ekonominių išteklių rinka patenka į ratą, kuris įtakoja tiek namų ūkius, tiek prekių bei paslaugų rinkas.

Šaltinis: sukurta autorės

40 pav. Pinigų srautai rinkoje

Namų ūkiai gaunamos pajamos skiriamos taupymui, mokesčių mokėjimui bei vartojimui. Kuo didesni sumokami namų ūkių mokesčiai į valstybės biudžetą, tuo mažesnis vartojimas. Mažėjant pajamoms, vartotojai linkę pinigų taupyti, tad tokiu atveju sumažėja ir vartojimas, kuris neigiamai veikia prekių ir paslaugų rinką. Sumažėjusi apyvarta neigiamai veikia verslą, o įmonių vadovai dėl nesurenkamų mokesčių yra priversti mažinti darbo užmokestį. Esant mažesniems mokesčiams žmonės yra suinteresuoti daugiau dirbti, investuoti ar gaminti, o tai skatina ekonomikos augimą. Didėjant namų ūkių pajamoms, didėja ir įmonių pelnai, sumažėja šešėlinė ekonomika, neslepiami mokesčiai, nes mokami mokesčiai ne tokie dideli. Užsienio investuotojams tokios valstybės yra daug patrauklesnės, taip pritraukiamos investicijos kuriant naujas darbo vietas, kurių dėka surenkama daugiau mokesčių į valstybės biudžetą. Tokiu atveju galima patvirtinti antrąją hipotezę, kad ištikus krizei priimami greiti ir nepamatuoti vyriausybiniai mokesstiniai sprendimai (mokesčių didinimas ir išlaidų mažinimas) sąlygoja blogėjančią situaciją įmonėse bei visoje rinkoje.

3.4. Duomenų analizė interviu metodu

Tolimesnei duomenų analizei pasirinktas interviu metodas, siekiant iliustratyviai patvirtinti skaičiavimais gautus duomenis. Buvo pasirinktos įvairių sektorių įmonės.

Apklausti vadovai tokių įmonių kaip: UAB „Stumbras“ (alkoholinių gėrimų gamyba), UAB „Jakuta“ (baldų gamybos ir prekybos įmonė), UAB Betono Mozaika (betono gamybos įmonė), keletas įmonių užsiimančių logistika bei keletas smulkių mažmenine prekyba užsiimančių įmonių. Dėl duomenų konfidencialumo kai kurie gauti rezultatai nėra įvardijami minint įmonių pavadinimus.

Apžvelgus gautą informaciją, pastebima, kad ekonominė krizė paveikė visas įmones. Daugumos įmonių veiklos pablogėjimas pasireiškė 2008 pb. – 2009 pr. Logistikos paslaugomis užsiimančios įmonės blogėjančią situaciją pastebėjo gerokai anksčiau – 2007 m. pb.

Apklausti smulkių ir vidutinių įmonių vadovai teigė, kad pagrindiniai veiksniai, kurie stabdo įmonės plėtrą yra per dideli ir nuolat besikeičiantys mokesčiai bei klientų nemokumas, kuris atsiliepia įmonės apyvartinėms lėšoms, pinigų srautams. Didžioji dauguma apklaustų įmonių vadovų teigia, kad pastebimas klientų atsiskaitymų vėlavimas.

Didesnės įmonės krizės nepajuto, tačiau pastebima, kad vartotojai vis mažiau įsigyja jų prekių, to pasekoje sumažėjo pardavimo ir užsakymo apimtys, gamyba bei žaliavų importo apimtys. Įmonės buvo priverstos optimizuoti darbuotojų skaičių, siekiant neprarasti kvalifikuotų darbuotojų. Siekiant sumažinti įmonės išlaidas daugelis įmonių ėmėsi atlygimų mažinimo politikos bei priedų atsisakymo, buvo stengiamasi pakeisti pačią darbo specifiką.

Kalbant apie krizės priežastis vadovai vienareikšmiškai atmeta tokias krizių priežastis, kaip vadovų, finansų valdymo bei sistemos nesėkmes, papildydami, kad vienintelė galima priežastis galėjo būti neįvertinta ir tinkamai nepaskaičiuota rizika. Vienintelė įmonė, užsiimanti transporto paslaugomis įvardino, kad nesėkmės priežastimi galėjo būti noras aprėpti kuo daugiau veiklų, tačiau tų veiklų neracionalumas tapo įmonei didžiule našta. Įmonėje pastebimas klientų neatsiskaitymas, kuris sąlygojo pačios įmonės išskolinimų didėjimą tiekėjams, dėl apyvartinių lėšų trūkumo.

Pajutus, kad įmones ištiko krizė, didesnių įmonių (pvz. UAB Stumbras, UAB Betono mozaika) tikslas buvo atsinaujinti: kuriant bei atnaujinant produktus, esamas žaliavas keičiant pigesnėmis, gaminant daugiau ekonominio lygio produktus, o ne premium.

Mažų įmonių tikslas buvo ir atsinaujinti, ir stengtis išlikti rinkoje mažinant išlaidas. Pvz. UAB „Jakuta“ atnaujino kai kurių prekių asortimentą, siekė rasti optimalų sprendimą su tiekėjais dėl palankesnių furnitūros kainų ir pan. Logistikos įmonės tikslas buvo pakeisti įmonės veiklos šaką, siekiant surasti pelningesnių veiklų.

Alkoholinių gėrimų gamintojai neigiamai vertina vis didėjančią akcizų našta, kurie per pastaruosius metus buvo keliami net tris kartus: nuo 2007 m. jis pakilo 35 proc. Akcizo mokestis vietiniams stipraus alkoholio gamintojams yra aukštesnis negu importo mokestis, taikomas gamintojams įvežantiems savo produkciją į Lietuvą iš NVS šalių. Akcizų padidinimą vertina kaip paskatą didėti šalyje šešėlinei ekonomikai, nes jų gaminamos prekės dėl mokesčių tampa daug

brangesnės. Brangstant degalams transporto įmonėms tapo labai dideli transportavimo kaštai, ypač vykdant vietinius pervežimus.

Įmonės, kurios nebuvo PVM mokėtojos, didžiausią neigiamą poveikį pastebėjo dėl PVM padidėjimo, nes tai tiesiogiai pabrangino jų gaminamą produkciją.

Apibendrinant galima teigti, kad ekonominė krizė palietė visas įmones. Tai parodė pardavimų mažėjimas, pelno neturėjimas, mažėjančios apyvartinės lėšos. Siekiant išvengti susidariusios situacijos, įmonės koncentravosi ties savo veiklomis, siekė atnaujinti savo produkciją, žaliavas pakeičiant pigesnėmis. Mažinant įmonės išlaidas, imtasi atlyginimų mažinimo. Mokesčių kėlimas (PVM, akcizai) sąlygojo išaugusią įmonės produkcijos savikainą. Įmonių klientų nemokumas mažino apyvartinės lėšas, to pasekoje logistika užsiimanti įmonė, buvo nebepajėgi pati mokėti tiekėjams, tad įmonei netgi teko nutraukti savo veiklą – įmonei paskelbta bankroto byla. Kitos apklaustos įmonės ekonominę krizę įveikė ir jau pastebimas verslo šakų atsigavimas.

3.5. Tyrimų rezultatų apibendrinimas

Logistinė analizė parodė, kad visose šalyje remiantis BVP rodikliais bei jų dinamika ekonominis burbulas formavosi tuo pačiu laikotarpiu, rinkos prisotinimas vis artėjo prie maksimalios ribos. Tai patvirtina, kad ekonomikos augimas yra ribotas. Sumažėjus BVP nišai, išauga investicijų efektyvumas, todėl investuotojai yra suinteresuoti užimti esamą neužimtą rinkos dalį. Taip suveikia didėjančio pelningumo dėsnis. Ištikus pasaulinei finansų krizei rodikliai buvo ženkliai mažesni nei logistinė „S“ kreivė, kas rodo, kad valstybės ištiko krizę ir kad reikalingos tinkamos priemonės finansų krizei suvaldyti.

Skaičiuojant koreliaciją tarp makroekonominių rodiklių gauta, kad tarp Lietuvos, Latvijos ir Graikijos yra stiprus koreliacinis ryšys. Koreliacinis ryšys nepasitvirtina Lenkijoje, nes Lenkijoje buvo imtasi tinkamų priemonių prieš prasidedant krizei, o ne jai išibėgėjus.

Atlikus ekonometrinę regresinę analizę tarp PVM ir surenkamų biudžeto pajamų, rezultatai parodė, kad visi analizuoti modeliai yra statistiškai reikšmingi: didžiausias koreliacijos ir determinacijos koeficientas yra esant laipsniniam modeliui ($R=0,982$, $R^2=0,964$). Tai parodo, kad regresijos lygtimi paaiškinama 95,4% dispersijos, o kitiems lygtyje nesantiems veiksniams lieka 4,6% dispersijos (liekamoji dispersija).

PVM pajamų ir mažmenininkų apyvartos koreliacija ($R = 0,743$) parodė, kad koreliacija yra stipri: sumažėjus mažmenininkų apyvartai, surenkama į biudžetą daug mažiau pinigų, nes įmonės tiesiog nėra pajėgios mokėti išaugusio PVM mokesčio.

Kalbant apie ekonominių krizių bei netinkamų vyriausybinių sprendimų poveikį verslui, pastebima, kad ekonominių išteklių rinka patenka į užburimą ratą, kur vieni su kitais yra susiję namų

ūkiai, kurie padidėjus mokesčiams yra priversti mažinti vartojimą. Tai neigiamai veikia prekių ir paslaugų rinką. Sumažėjusi apyvarta neigiamai veikia verslą, o įmonių vadovai dėl nesurenkamų mokesčių yra priversti mažinti darbo užmokestį. Patvirtinama antra hipotezė, kad ištikus krizei priimami greiti ir nepamatuoti vyriausybiniai mokestiniai sprendimai (mokesčių didinimas ir išlaidų mažinimas) sąlygoja blogėjančią situaciją įmonėse bei visoje rinkoje.

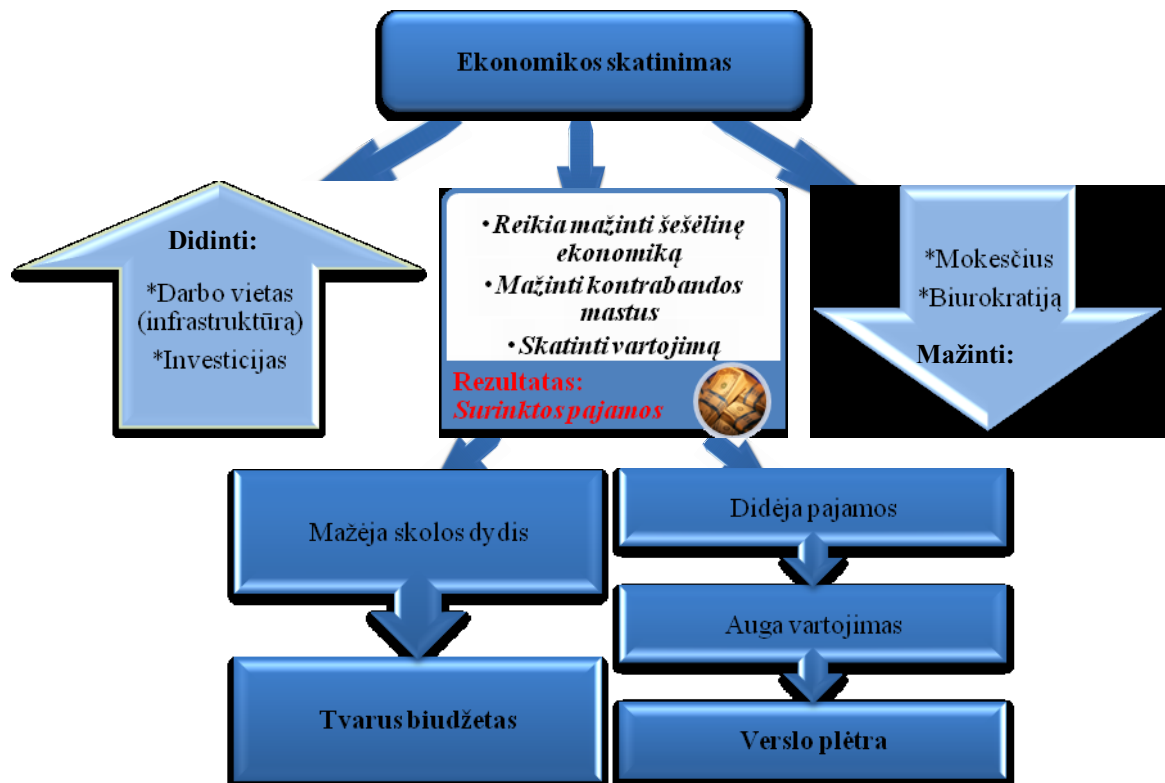
Interviu metodu, patvirtinta, kad ekonominė krizė Lietuvos versle pirmiausia pasireiškė gamybos apimčių, pardavimų ir užsakymų apimčių sumažėjimu. Kaip ekonominių krizių pasekmes įmonių vadovai įvardina klientų neatsiskaitymą, pinigų srautų sutrikimus, užšaldytą gamybą. Savaimė sumažėja įmonėse investicijos bei išauga pačių įmonių įsiskolinimai tiekėjams.

Apklausti smulkių ir vidutinių įmonių vadovai teigė, kad pagrindiniai veiksniai, kurie stabdo įmonės plėtrą yra per dideli mokesčiai, nuolat besikeičiantys mokesčiai bei klientų nemokumas, kuris atsiliepia apyvartinėms įmonės lėšoms, pinigų srautams.

Krizėi įveikti reikalingos tinkamos priemonės, kurios skatintų ekonomiką bei įmonių plėtrą. Teisingų priemonių ėmėsi Lenkija, kuri suvokė, kad į antikrizinių priemonių paketą turi įeiti darbuotojų ir darbdavių palaikymas bei skatinimas. Svarbiausias tikslas tapo darbo vietų išlaikymas šiek tiek sumažinant darbuotojų dirbamų valandų skaičių. Vyriausybė prieš tai kaupė pinigus, kuriuos ištikus krizei panaudojo, kad darbuotojai neprarastų darbo vietų. Pagrindinė vyriausybės mintis yra paprasta – geriau išgyventi sudėtingą periodą kartu, net su žemesniu darbo užmokesčiu, negu turėti grupės priverstinį nedarbą ir atsikratyti darbuotojų, kurie yra pagrindinė daugelio firmų vertybė. Taip siekiama skatinti verslą, jo vystymąsi bei visos ekonomikos atsigavimą. Didžiosios krizės (1930 m.) metu, ekonomika atsigavo dėl duodamų įmonėms valstybinių užsakymų: kelių tiesimas, kas leido sukurti naujas darbo vietas, buvo duota nemažai užsakymų kitoms įmonėms. Tokiu būdu ekonomika buvo išjudinta. Lenkija ėmėsi panašios politikos: investavo į infrastruktūrą bei atsinaujinančius energijos šaltinius. Taip yra sukuriamos darbo vietos, žmonės nepraranda pajamų, tokiu atveju nekrenta ir perkamoji galia, kuri įtakoja visos šalies gerovę. Norint, kad šalyse atsigautų statybų verslas, reiktų panaikinti PVM namų renovacijai ar naujiems pastatytiems būstams. Investicijos turi duoti naudą valstybei.

Taigi galima teigti, kad tolesnė verslo plėtra priklauso nuo ekonominės politikos šalyje. Tad pirmiausia reiktų atstatyti ekonomiką, skatinti plėtrą – tada automatiškai atsigautų verslas, ypatingai smulkiosios įmonės, nes smulkios ir vidutinės įmonės yra itin reikšminga šalies socialinė - ekonominė grupė, kurios dėka šalyje sukuriama naujų darbo vietų, pridėtinė vertė, pritraukiamos investicijos, žmonėms atsiranda galimybių save įvairiapusiškai realizuoti, palaikomas kainų stabilumas, mokami mokesčiai valstybės ir savivaldybės biudžetams. Smulkus ir vidutinis verslas, nors ir stokoja finansinių išteklių, mokslinio potencialo, techninių galimybių, įgyvendina

nepaprastai daug naujų idėjų. Nedidelės įmonės yra pagrindinės inovaciniame procese ir plečiant tinklus (Bartkus, 2010). 41 pav. pateikiamas ekonomikos skatinimo modelis.

Šaltinis: sudaryta autorės

41 pav. Ekonomikos skatinimo modelis

Iš pateikto modelio matome, kad *ekonomiką skatinti reiktų mažinant mokesčius, biurokratiją bei didinant darbo vietų kūrimą bei pritraukiant naujas investicijas. Priešinga situacija yra dabar, kai mokesčiai yra tik keliami, tačiau yra ir kitų būdų, kaip gauti pajamų. Pirmiausia reiktų pradėti mažinti šešėlinę ekonomiką (kuri dar labiau išaugo dėl padidėjusių mokesčių), mažinti kontrabandos mastus. Taip būtų galima surinkti į biudžetą pinigų, kas savaime sumažintų deficitinę skolą bei padidintų vartotojų pajamas, kas sąlygotų augantį vartojimą. Tik tokiomis priemonėmis įmanoma atstatyti verslą, bei kurti naujas darbo vietas.*

IŠVADOS

1. Išanalizavus ekonomines teorijas, galima teigti, kad ekonominė krizė – tai nestabili situacija socialiniuose, ekonominiuose bei politiniuose reikaluose, dėl kurios gali įvykti esminiai pokyčiai, nulemiantys tolesnę įmonės ar net valstybės situaciją. Nemažai panašumų yra tarp krizių vystymosi etapų bei ekonominių ciklų. Lyginant ekonominius ciklus ir ekonominius burbulus, pastebima, kad jų fazės sutampa – abiejuose yra augimo, piko, kritimo bei nuosmukio etapai.
2. Tradiciniai metodai nenurodo krizių tikslų priežasčių, dauguma klasikinių augimą nagrinėjančių teorijų neatsižvelgia į fundamentalųjį dėsnį, įvardijantį augimo ribotumą. Logistinis augimo modelis vertina kapitalo aprėpties kitimą laike. Logistinė kapitalo valdymo teorija patvirtina tai, kad ekonominis augimas negali būti begalinis – jis yra ribotas ir anksčiau ar vėliau baigiasi. Kai investicijos užima beveik visą rinkos talpą, ekonomikoje išryškėja perkaitimo požymiai, dėl kurių gali formuotis ekonominiai burbulai. Burbulo susidarymas sąlygotas nuolat didėjančių investicijų bei mažėjant augimo erdvei. Tai sukelia krizinius ekonominius reiškinius rinkoje: didėjančio pelningumo paradoksas, kai didėjant rinkos prisotinimui, investicijos pelningumas didėja bei kredito spąstų paradoksas, kai skolintas kapitalas auga daug greičiau nei nuosavas kapitalas.
3. Lyginant pasirinktų šalių ekonominius rodiklius, galima pastebėti, kad Lietuvos ir Latvijos ekonomika bei rodiklių dinamika yra labai panaši. Tai galima spręsti iš mažėjančio BVP, didėjančios skolos ir didėjančio nedarbo ištikus finansinei ekonominei krizei. Graikijos situacija yra šiek tiek geresnė, tačiau didelis išskolinimas veda šalį link bankroto, tačiau nuo Graikijos priklauso visa Euro zona, todėl valstybę stengiamasi išgelbėti nuo bankroto. Lenkijos situacija iš lyginamų šalių yra pati geriausia – fiksuojamas ekonominio nuosmukio metu BVP nedidelis augimas, kurį lėmė tinkamai pasirinktos antikrizinės priemonės ir požiūris. Tačiau ekonominė krizė paveikė verslo sektorių, tad šalys ėmė mažinti valstybės biudžeto išlaidas. Išlieka vyraujantis požiūris, kad šiam procesui alternatyvų nėra. Tačiau mažinant išlaidas, ekonomika įsisuka į žemyn vedančią spiralę, kai mažinant išlaidas (darbo užmokestį ar administracines išlaidas), mažėja BVP, sukuriama mažiau darbo vietų, mažėja pajamos, vartojimas. Taip automatiškai surenkama mažiau pajamų į biudžetą, kas vėl skatina mažinti išlaidas. Mažinamos valstybės investicijos taip pat spartina ekonomikos smukimo tendencijas. Ir tokia situacija pastebima visose šalyse.
4. Atlikus logistinę analizę gauta, kad visose šalyje remiantis BVP rodikliais bei jų dinamika ekonominis burbulas formavosi visu laikotarpiu, rinkos prisotinimas vis artėjo prie maksimalios ribos. Tokiu atveju šalyse BVP niša buvo labai nedidelė, nes investuotas

kapitalas ekonomiką dar labiau prisotina, o tai riboja BVP tolesnį vystymąsi bei augimą. Čia itin padidėja investicijų efektyvumas, kai suveikia didėjančio pelningumo dėsnis, nes BVP sumažėjimas pritraukia daugiau kapitalo investitorius, kurių siekis – didėjančios investicijos grąža. Ištikus pasaulinei finansų krizei rodikliai buvo ženkliai mažesni nei logistinė „S“ kreivė, kas rodo, kad valstybes ištiko krizė ir kad reikalingos tinkamos priemonės finansų krizei suvaldyti.

5. Atlikus koreliacinę analizę gauta, kad tarp Lietuvos, Latvijos ir Graikijos makroekonominių rodiklių yra stiprus koreliacinis ryšys (R svyruoja nuo 0,961 iki 0,801), kas patvirtina išsikeltą hipotezę. Koreliacinis ryšys nepasitvirtina Lenkijoje, nes Lenkijoje buvo imtasi tinkamų priemonių prieš prasidedant krizei, o ne jai išibėgėjus. Tarp surenkamo PVM ir valstybės pajamų yra tiesioginis ir labai stiprus ryšys. PVM mokesčio kitimas valstybės surenkamas pajamas įtakoja 96,4% ($R = 0,964$), o PVM mokestis valstybės biudžete sudaro didžiąją dalį visų surenkamų pajamų. PVM padidinimas paveikia galutinę vartojimo kainą, kas mažina įmonių apyvartas dėl neparduotų prekių bei sutrikusių atsiskaitymų tarp verslininkų. PVM pajamos tarpusavyje koreliuoja su mažmenininkų apyvarta ($R = 0,743$). Tai rodo, kad sumažėjus mažmenininkų apyvartai, surenkama į biudžetą daug mažiau pinigų, nes įmonės tiesiog nėra pajėgios mokėti išaugusio PVM mokesčio. Pastebima, kad ekonominių išteklių rinka patenka į ratą, kuris įtakoja tiek namų ūkius, tiek prekių bei paslaugų rinkas. Išaugus mokesčiams, sumažėja namų ūkių vartojimas, kuris neigiamai veikia prekių ir paslaugų rinką. Sumažėjusi apyvarta neigiamai veikia verslą. Tokiu atveju galima patvirtinti antrąją hipotezę, kad ištikus krizei priimami greiti ir nepamatuoti vyriausybinių mokestinių sprendimų (mokesčių didinimas ir išlaidų mažinimas) sąlygoja blogėjančią situaciją įmonėse bei visoje rinkoje.

Pasiūlymai

Siekiant verslo plėtros, naujų darbo vietų kūrimosi, reikia eiti verslo sąlygų ir žmonių gyvenimo kokybės gerinimo keliu. Reikia įtikinti vyriausybę, kad mokesčių mažinimas yra neišvengiamas. Priešinga situacija yra dabar, kai mokesčiai yra tik keliami, tačiau yra ir kitų būdų, kaip gauti pajamų. Mokesčių padidinimas nėra blogas reiškinys tik iki tol, kol įmonės yra pajėgios mokėti mokesčius. Tad visų pirmausia reikėtų:

- a) pradėti mažinti šešėlinę ekonomiką (kuri dar labiau išaugo dėl padidėjusių mokesčių), mažinti kontrabandos mastus. Taip būtų galima surinkti į biudžetą pinigų, kas savaime sumažintų deficitinę skolą bei padidintų vartotojų pajamas, kas sąlygotų augantį

vartojimą. Tik tokiomis priemonėmis įmanoma atstatyti verslą, bei kurti naujas darbo vietas.

- b) Skubiai pagerinti smulkiojo ir vidutinio verslo sąlygas, pašalinant įvairias biurokratinės kliūtis;
- c) Efektyviai naudoti ir paskirstyti biudžeto lėšas bei įvykdyti viešojo sektoriaus reformą;
- d) Skatinti investicijas į ilgalaikes ir perspektyvias konkurencingas veiklas.

SANTRAUKA (Anglų kalba)

REPŠAITĖ, Odeta. (2011) *The impact of economic crisis on business*. MBA Graduation Paper. Kaunas: Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University. 55 p.

S U M M A R Y

Now world financial crisis become one the most important and most matter of great concern themes. Many analytics, macroeconomists and scientists try to find the main causes of financial crisis. They find some similarity to Big Depression in 1930. This MBA Graduation paper aim is to reveal the impact of economic crisis on business. World economy system is created and processing using classical growth theories, but most of them do not identify growth limitations. So only Logistic capital management theory, it's main statements, concepts are growth limitation and satiety. Innovation fluctuation shows that innovation create a market and for market's closure fill it. It was done macroeconomic analysis of Lithuania, Latvia, Greece and Poland. Logistic analysis revealed that all indicators in the country based on GDP and the economic dynamics of bubble formation throughout the period, market saturation is getting closer to the ceiling. Calculated correlation between macro-economic indicators: received that between Lithuania, Latvia and Greece are the macroeconomic indicators strong correlation, which confirms the mentioned hypothesis. Among the collected VAT revenues and the state is very strong and direct correlation (0,964). VAT increase in final consumer price, which decreased turnovers of unsold goods and payments between businesses confused. VAT receipts are correlated with each other retailers turnover ($r = 0.743$). This suggests that the decline in retail turnover is collected in the budget for much less money, because companies just are not able to pay the increase in VAT. Interviewed for small and medium-sized business leaders said that the main factors holding back development of the company is too high taxes, fees and constantly changing customer insolvency, which affects the company's working funds, the money flows. Nowadays economical situation shows that the impact of financial crisis on business is negative: many companies stood off personnel, cut the wages, so that's why unemployment is growing. MBA Graduation paper consists of 55 pages, 41 picture and 4 tables.

Keywords: financial crisis, business, government debt, logistic analysis

MOKSLINĖS LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. BALEŽENTIS, Alvydas, VIJEIKIS, Juozas (2010) Management theory and studies for rural business and infrastructure development. Nr. 23 (4). *Research papers*. ISSN 1822-6760.
2. BARAKAUSKAITĖ-JAKUBAUSKIENĖ, Neringa (2010a) Ekonominio augimo ciklai Lietuvoje. *Magistro baigiamasis darbas*. VU, KHF. [Žiūrėta: 2010-11-23] <[doc](#)>
3. BARAKAUSKAITĖ-JAKUBAUSKIENĖ, Neringa (2010b) *Logistic Capital management theories and theoretical aspects of economic growth cycle*. 7-oji mokslinė konferencija "Ūkio plėtra: teorija ir praktika". ISBN 978-9955-33-619-8
4. BARAKAUSKAITĖ-JAKUBAUSKIENĖ, Neringa (2010c) *Lietuvos ekonominio augimo ciklas 1991 – 2009 metų laikotarpyje. Palyginamoji Baltijos šalių ekonominių rodiklių ir įtaką dariusių veiksnių analizė*. 7-oji mokslinė konferencija "Ūkio plėtra: teorija ir praktika". ISBN 978-9955-33-619-8
5. BARTKUS, Edverdas Vaclovas (2010) Smulkaus ir vidutinio verslo plėtros prognozės Lietuvoje ekonominės krizės pradžioje. *Ekonomika ir vadyba*. p. 7. ISSN 1822-6515.
6. BERŽINSKIENĖ, Daiva; VIRBICKAITĖ, Rūta (2006) Dinaminės įmonių krizių vystymosi alternatyvos. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos: mokslo straipsnių rinkinys*. Nr. 2 (7). Šiaulių universitetas. p. 21-24. ISSN 1648-9098.
7. BOGULAUSKAS, Vytautas (2004). *Ekonometrikos pagrindai*. Kaunas: Technologija. ISBN 9955-09-747-7
8. BUDRYTĖ, Algė., TURSA, Lukas. (2002) Valstybės skolos raida, rizika ir priimtimumo lygis. *Pinigų studijos*. Nr. 4. p. 37-62. ISSN 1392-2637.
9. ELSTER, Jon (1983) *The crisis in economic theory*. Harvard University Press, 437 p. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.reocities.com/hmelberg/elster/ar83ciet.htm>>
10. GARBER, Peter (1990) *Famous first bubbles*. The Journal of Economic Perspectives, Vol.4, No.2. p. 35-54. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/ps/1942889>>
11. GELAŽIŪTĖ, Vesta (2010) *Finansinės krizės ir jų pasekmės ekonomikai*. 7-oji tarptautinė mokslinė konferencija „Ūkio plėtra: teorija ir praktika“, Kaunas: VU KHF. ISBN 978-9955-33-619-8
12. GIRDZIJAUSKAS, Stasys (2010a) Pabaigos pradžia. *Naujoji Romuva*. Nr.4 (573), p. 80-87. ISSN 1392-043X
13. GIRDZIJAUSKAS, Stasys, BOGUSLAUSKAS, Vytautas (2005) The Possibilities for the Application of the Logistic; *Engineering economics*. Nr.1 (41). ISSN 1392-2785.
14. GIRDZIJAUSKAS, Stasys, DUBNIKOVAS, Marius (2010) *Logistic analysis of price bubble and current situation in USA real estate*. Business information systems workshops: BIS 2010 international workshops. Vol. 57, Part 1. ISSN: 1865-1348. p. 13-18.
15. GIRDZIJAUSKAS, Stasys, MACKEVIČIUS, Ramūnas. (2009) Kapitalo augimo modeliai ir logistinė kapitalo valdymo teorija. Naujas požiūris į ekonomines krizes. *Ekonomika ir vadyba*. ISSN 1822-6515. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. sausio 5 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.ktu.lt/lt/mokslas/zurnalai/ekovad/14/1822-6515-2009-757.pdf>>
16. GIRDZIJAUSKAS, Stasys, ŠTREIMIKIENĖ, Dalia, MACKEVIČIUS, Ramūnas (2009) Ekonominių svyravimų logistinė analizė. VU, Kaunas. *Journal of Management*. Nr. 2 (14). p. 75 – 81. ISSN 1648-7974.
17. GLINSKIENĖ, Rasa, PETUŠKIENĖ, Edita, (2009) Pasaulinės ekonominės krizės poveikis lietuvių reemigracijos ir protų nutekėjimo procesams. *Ekonomika ir vadyba*. Nr. 14. Kaunas. p. 763-771. ISSN 1822-6515
18. HUMES, James C. (2006) *Čerčilio iškalba, Linkolno tvirtybė: geriausių oratorių sėkmės paslaptys*. Vaga. p. 230. ISBN 5-415-01865-4
19. KUODIS, Raimondas (2008) Burbulai: kodėl jie pučiasi ir ką su jais daryti. *Žurnalas Valstybė*. Nr. 20. ISSN 1822-6574.

20. KUOKŠTIS, Vytautas (2010) Politika ir investuotojų pasitikėjimas: Baltijos šalys per krizę. *Politologija*. Nr. 3 (59). ISSN 1392–1681.
21. LEBEDŽINSKAITĖ, Renata (2007) Bankroto diagnozavimo modelių analizė. Lietuvos žemės ūkio universitetas. *Magistro baigiamasis darbas*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 m. kovo 28 d.]. Prieiga per internetą: <http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2007~D_20070816_153211-47644/DS.005.0.01.ETD>
22. MARTIN, Alberto; VENTURA, Jaume (2010) Economic Growth with Bubbles. *C.E.P.R. Discussion Papers. REPEC:NBR:NBERWO:15870*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.nber.org/papers/w15870>>
23. MOSKALIOVA, Vera. (2009) *Netvarių ekonominių situacijų logistinė analizė*. Mokslo daktaro disertacija. VU, KHF. Kaunas. 156 p. [Žiūrėta: 2011-01-08] <[Pdf](#)>
24. NAVICKAS, V., BAGDONAITĖ, R., JUSČIUS, V. (2006) *Business cycle and small business*. Kaunas, University of Technology. 2006, Nr. 3 (48). p. 36-42. ISSN 1392-2785
25. PRICHOCKYTĖ, Fausta; VAITKEVIČIUS, Tomas; RUPLIENĖ, Dovilė (2007) *Lietuvos, Latvijos ir Estijos perkaitimo galimybių vertinimas*. Ekonomikos ir vadybos aktualijos. Šiaulių universitetas. p. 199 – 205. Prieiga per internetą: <<http://www.smf.su.lt/documents/konferencijos/SMD%20konferencija/2007/Ekonomikos%20ir%20vadybos%20aktualijos07.pdf>>
26. SAKALAS, A., SAVANEVIČIENĖ, A. (2003) *Įmonės krizių vadyba*. Kaunas: Technologija. 208 p. ISBN: 9955094583.
27. SIMONAVIČIENĖ, A., UŽKURYTĖ, L. (2009). Pokyčiai darbo rinkoje ekonominio nuosmukio metu: Lietuvos atvejis. *Ekonomika ir vadyba*. Nr. 14. ISSN 1822-6515.
28. SOROS, George (2009b) *Naujoji finansų paradigma: šių dienų finansų krizė...* Obuolys. 152 p. ISBN 9786094030178
29. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (2010) *Įmonių bankrotas*. 40 p. ISSN 2029-3771
30. STOŠKUS, Stasys; BERŽINSKIENĖ, Daiva; VIRBICKAITĖ, Rūta. (2007) Theoretical and Practical Decisions of Bankruptcy as one of Dynamic Alternatives in Company's Performance. *Engineering economics*. Nr. 2(52), p. 26-33. ISSN 1392-2785
31. SUMMERS, Lawrence H. (2000) International Financial Crises: Causes, Prevention, and Cures. *The American Economic Review*. Nr. 2 (90). p. 1-16. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.jstor.org/pss/117183>>
32. VAINIENĖ, R. (2005) *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba. p. 327. ISBN 9986-16-422-2.
33. VENCLAUSKIENĖ, D., SNIEŠKA, V. (2009), *Real estate market and slowdown interaction in countries with transition economy*. *Ekonomika ir vadyba*. Nr. 14. ISSN 1822-6515
34. VĮ Vakarų Lietuvos verslo kolegija (2010) Akademinio jaunimo siekiai: ekonomikos, vadybos ir technologijų išvalgos. *Vakarų Lietuvos verslo kolegija*. Šiauliai. p. 271. ISSN 2029-0217
35. WANG, Jue; WANG, Shouyang (2010) *Business Intelligence in Economic Forecasting: Technologies and Techniques*. Information Science Reference. ISBN 978-1-61520-630-8).
36. ПОРТНОЙ, М. (2000) *Кризисные циклы экономики стран Запада и попытки преодолеть*. Междун журнал „Проблемы теории и практики управления“ Но.4. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/11_4_00.htm>

INFORMACINIŲ ŠALTINIŲ SARAŠAS

37. AMADEO, Kimberly (2009) The Great Depression of 1929 - Causes of the Great Depression of 1929 - Unemployment During the Great Depression. *US Economy and Business - US Economic Indicators - US Economic News*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m.

- sausio 10 d.] Prieiga per internetą:
 <http://useconomy.about.com/od/grossdomesticproduct/p/1929_Depression.htm>
38. Ateities sandoriai (2011) Investicijos.net. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. balandžio 30 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.investicijos.net/ateities-sandoriai>>
 39. BCC (2010) *Graikijos skolinimosi kaina muša rekordus*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.pinigukarta.lt/naujienos-nuomones/es-naujienos/graikijos-skolinimosi-kaina-musa-rekordus>>
 40. BrainyQuote.com [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.] Prieiga per internetą: <<http://www.brainyquote.com/words/cr/crisis149683.html>>
 41. Dictionary.com, LLC. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.] Prieiga per internetą: <<http://dictionary.reference.com/browse/crisis>>
 42. DnB Nord analitika (2009) *Lietuvos ekonomikos perspektyvos*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. sausio 10 d.] Prieiga per internetą: <http://www.dnb nord.lt/files/Apzvalgos/lep/LEP2009_LT/1sk.pdf>
 43. DnB Nord analitika (2010) Valstybės finansai. Prieiga per internetą: <http://www.dnb nord.lt/files/Apzvalgos/lep/LEP2010_LT/valstybes%20finansai.pdf>
 44. EUFRONIO, R. Carreno (2001) Comparison of 1980s Latin American and 1990s East Asian Financial Crises. *MACLAS Latin American Essays*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.] Prieiga per internetą: <http://kulkarnibooks.com/assets/downloads/kishore_papers/paper_with_Annie_dullum_on_financial_crisis_comparison.pdf>
 45. EUROSTAT. General Government Debt. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 9 d.] Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsieb090>>
 46. EUROSTAT. Harmonised unemployment rate by gender. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 13 d.] Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=eilm020>>
 47. EUROSTAT. Real GDP growth rate. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 15 d.] Prieiga per internetą: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tsieb020>>
 48. Finansinio stabilumo apžvalga (2010) *Lietuvos bankas*. Vilnius. ISSN 1822-5063. Prieiga per internetą: <http://www.lbank.lt/lt/leidiniai/fin_stabilumas/fsa_2010.pdf>
 49. Finansų ministerija (2009) *Valstybės skola*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. rugpjūčio 21 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.finmin.lt/finmin.lt/failai/leidiniai/failai/fm_valstybes_skola_2009m.pdf>
 50. FREJUS, Donatas (2009) *Istorinis žvilgsnis į pasaulines finansų krizes*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. balandžio 29 d.]. Prieiga per internetą: <www.vpk.lt/new/documents/1_Donatas_Frejus_Istorinis_zvilgsnis.ppt>
 51. GIRDZIJAUSKAS, Stasys (2010b) *Ekonominių krizių anatomija (pranešimo tezės)*. [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. gruodžio 21 d.]. Prieiga per internetą: <www.khf.vu.lt/attachments/article/175/Girdzijausko_tezes_2010-11-11.doc>
 52. GIRDZIJAUSKAS, Stasys. (2009) „Aš Lietuva“ *Lietuviškosios ekonominės teorijos. Kaip suvaldyti ekonomines krizes*. VU, KHF. (2009) <pdf>
 53. GUSMORINO, Paul A. (1996) Main Causes of the Great Depression. *Gusmorino World*. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.gusmorino.com/pag3/greatdepression/>>
 54. Investment Research & General Market Conditions (2011) Danske Market. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <[http://www.marketnews.lt/catalog/110105042901_MacroMonitor_Latvia_050111\[1\].pdf](http://www.marketnews.lt/catalog/110105042901_MacroMonitor_Latvia_050111[1].pdf)>

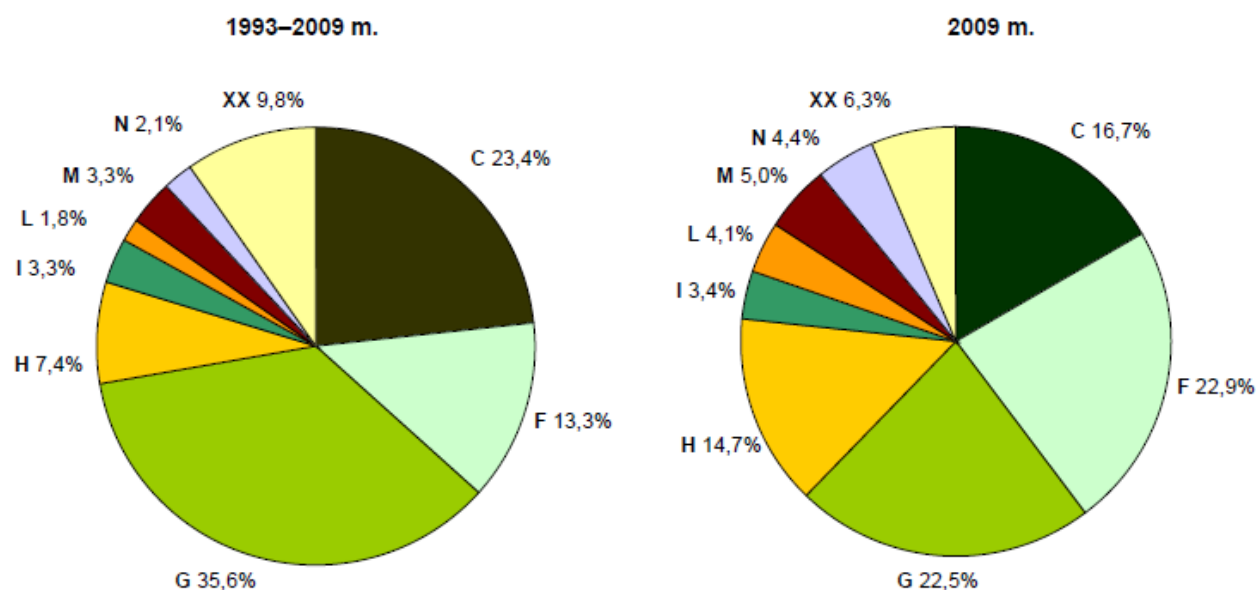
55. KELLY, Martin (2009) *Great Depression - Top Five Causes of the Great Depression. American History From About*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: <http://americanhistory.about.com/od/greatdepression/tp/greatdepression.htm>
56. Kodėl Amerikoje kilo paskolų krizė? (2007) [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. balandžio 30 d.]. Prieiga per internetą: http://www.straipsniai.lt/ekonomika/informacija/Ekonomine_krize/puslapis/12374
57. KUODIS, Raimondas (2009) Dėl mokesčių tarifų didinimo ir viešojo sektoriaus atlyginimų mažinimo pasekmių vertinimo. [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. kovo 31 d.]. Prieiga per internetą: http://neris.mii.lt/~ekonomika/Econlib/Kuodis_2009n.pdf
58. KREIVYS, Dainius (2009) *Ekonomikos skatinimo planas*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: www.tsajunga.lt/uploads/files/dir75/dir3/2_0.php
59. KVIESKIENĖ, Giedrė (2009) *Europos Sąjungos valstybių ekonomika, antikrizinės priemonės*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 12 d.]. Prieiga per internetą: <http://projects.Sci.lt/socpedagogika/index.asp?TopicID=3&DL=L&ArticleID=5348&SearchTXT>
60. Lietuvių kalbos žodynas. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://lkz.mch.mii.lt/Zodynas/Visas.asp>
61. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija (2009) *2009 m. I pusmečio Lietuvos Respublikos ūkio ekonominės ir socialinės būklės apžvalga*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 6 d.]. Prieiga per internetą: http://www.ukmin.lt/lt/veiklos_kryptys/ukio_apzvalga/ketvirtine/Doc/2009mIpusmecioapzvalga.pdf
62. Lietuvos žinios (2010) Kas išgelbėjo Lenkiją nuo krizės. Nr. 112 (12641). [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lzinios.lt/lt/2010-05-19/lietuva_ir_europa/kas_igelbejo_lenkija_nuo_krizes.html
63. LOVETT, Mahlon. (2010) Princeton University, Office of Communications. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. liepos 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://wordnet.princeton.edu/>
64. MINISTRY OF FINANCE REPUBLIC OF LATVIA (2006-2010) Macroeconomic and budgetary review [interaktyvus], [žiūrėta 2011 m. balandžio 6 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.fm.gov.lv/?eng/macroeconomics>
65. MAULDIN, John. (2008) *The Mean Season* [interaktyvus]. [žiūrėta 2010 m. spalio 9 d.]. Prieiga per internetą: http://www.investorsinsight.com/blogs/john_mauldins_outside_the_box/archive/2008/06/02/the-mean-season.aspx
66. Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia (2009) *Economic Development of Latvia 2000 – 2009*. Second Japan – Baltic Seminar. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.mofa.go.jp/mofaj/area/europe/baltics_sem/pdfs/1-2.pdf
67. Nacionalinė verslo administratorių asociacija (2006) *Nemokumo samprata ir jo teisinio reglamentavimo analizė*. p. 84 [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. lapkričio 13 d.]. Prieiga per internetą: www.ukmin.lt/lt/svv/doc/Nemokumo%20studija.doc
68. NAUSĖDA, Gitanas (2008) *Lietuvos makroekonominės apžvalgos. Ar nepamiršome, kaip gyventi ekonomikos nuosmukio sąlygomis?* [interaktyvus]. Nr. 34 prezentacija. p. 13. [žiūrėta 2010 m. balandžio 29 d.]. Prieiga per internetą: http://www.seb.lt/Archyvas/makro_nr_34.pdf
69. NAUSĖDA, Gitanas (2009) *Tolesnis išlaidų mažinimas kelia pavojų* [interaktyvus]. Balsas.lt, [žiūrėta 2010 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/naujiena/246803>
70. PALIULYTĖ, Regina (2004) *Verslo ciklai*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 8 d.]. Prieiga per internetą: http://www.lb.lt/lt/leidiniai/pinigu_studijos2004_4/paliulyte.pdf

71. RUDD, Kevin (2009) *The Global Financial Crisis*. The Monthly. [interaktyvus], Nr. 42. [žiūrėta 2010 m. sausio 15 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.themonthly.com.au/monthly-essays-kevin-rudd-global-financial-crisis--1421>>
72. SEB analitika (2008) *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*. Nr. 32. ISSN 1648-1542. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.seb.lt/Archyvas/LMA32.pdf>>
73. SEB analitika (2009) *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*. Nr. 37. [interaktyvus] [žiūrėta 2010 m. sausio 10 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.seb.lt/Archyvas/LMA37.pdf>>
74. SEB analitika (2010) *Lietuvos makroekonomikos apžvalga*. Nr. 42. [interaktyvus] [žiūrėta 2011 m. sausio 19 d.]. Prieiga per internetą: <www.ntspekuliantai.lt/tyrimas.php?id=205717>
75. SOROS, George (2009a) GEORGE'AS SOROSAS: Mūsų dvigubo nuosmukio ateitis. *Verslo žinios*. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <http://vz.lt/straipsnis/2009/12/07/GEORGEAS_SOROSAS_Musu_dvigubo_nuosmukio_at_eitis>
76. STARKEVIČIŪTĖ, Margarita (2009) Tik mažindami išlaidas varome Lietuvos ūkį į gilią duobę [interaktyvus]. *Lrytas.lt*, balandžio mėn. 24d. [žiūrėta 2010 m. sausio 13 d.]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12405881441239506278-tik-ma%C5%BEindami-%C5%A1laidas-varome-lietuvos-%C5%ABk%C4%AF-%C4%AF-gili%C4%85-duob%C4%99.htm>>
77. Swedbank analitika (2010) *Lietuvos ekonomika: „U“ scenarijus ar „L“ scenarijus?* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 m. balandžio 30 d.]. Prieiga per internetą: <<https://ib.swedbank.lt/private>>
78. Verslo naujienos ir aktualijos (2010) „Valstybės skola – beveik 30 proc. BVP“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.visasverslas.lt/portal/block/37/article/7426>>
79. WEISBROT, Mark; RAY, Rebecca (2010) Latvia's Recession: The cost of adjustment with an „internal devaluation“. *Center for economic and policy research*. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.cepr.net/documents/publications/latvia-recession-2010-02.pdf>>

PRIEDAI

1 PRIEDAS Bankrutuojančios ir bankrutavusios įmonės pagal ekonominės veiklos rūšis	71
2 PRIEDAS Ekonominio šoko elementai	72
3 PRIEDAS Šalių koreliacija pagal Pearson	73
4 PRIEDAS Valstybės biudžeto pajamas ir sunktas PVM 2004 – 2010 metais	74
5 PRIEDAS Biudžeto surenkamų pajamų ir PVM priklausomybė	75
6 PRIEDAS Koreliacija tarp PVM pajamų ir mažmenininkų apyvartos 2008 – 2009 m.	76
7 PRIEDAS Statistiniai duomenys, naudoti analizei	77
8 PRIEDAS Pagrindiniai ekonominio augimo rodikliai	78

Bankrutuojančios ir bankrutavusios įmonės pagal ekonominės veiklos rūšis

C Apdirbamoji gamyba
Manufacturing

F Statyba
Construction

G Didmeninė ir mažmeninė prekyba; variklinių transporto priemonių ir motociklų remontas
Wholesale and retail trade; repair of motor vehicles and motorcycles

H Transportas ir saugojimas
Transportation and storage

I Apgyvadinimo ir maitinimo paslaugų veikla
Accommodation and food service activities

L Nekilnojamojo turto operacijos
Real estate activities

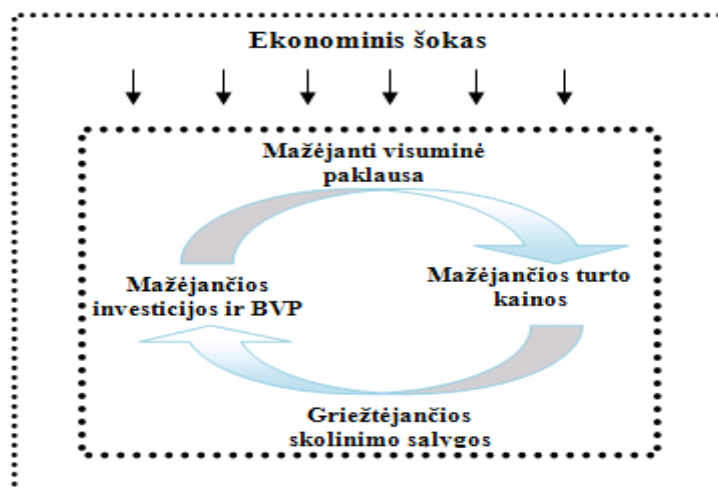
M Profesinė, mokslinė ir techninė veikla
Professional, scientific and technical activities

N Administracinė ir aptarnavimo veikla
Administrative and support service activities

XX Kitos veiklos rūšys
Other activities

Šaltinis: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2010

Ekonominio šoko elementai

Šaltinis: sudaryta autorės

Šalių koreliacija pagal Pearson

BVP šalių koreliacija pagal Pearson				
	Lietuva	Latvija	Graikija	Lenkija
Lietuva	1,000	0,912	0,648	0,408
Latvija	0,912	1,000	0,641	0,385
Graikija	0,648	0,641	1,000	0,290
Lenkija	0,408	0,385	0,290	1,000

Šaltinis: sudaryta autorės

Valstybės skolos šalių koreliacija pagal Pearson				
	Lietuva	Latvija	Graikija	Lenkija
Lietuva	1,000	0,907	0,856	0,649
Latvija	0,907	1,000	0,954	0,817
Graikija	0,856	0,954	1,000	0,823
Lenkija	0,649	0,817	0,823	1,000

Šaltinis: sudaryta autorės

Šalių Infliacijos koreliacija pagal Pearson				
	Lietuva	Latvija	Graikija	Lenkija
Lietuva	1,000	0,877	0,690	0,644
Latvija	0,877	1,000	0,954	0,399
Graikija	0,690	0,954	1,000	0,691
Lenkija	0,644	0,399	0,691	1,000

Šaltinis: sudaryta autorės

Valstybės biudžeto pajamos ir sunktas PVM 2004 – 2010 metais

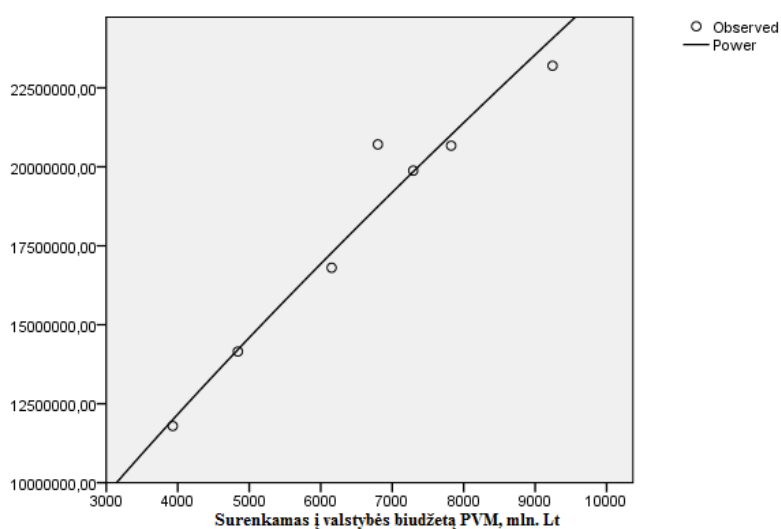
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Valstybės biudžeto pajamos	11794016	14153088	16804542	20669495	23200907	20708936	19879034
Surinkta PVM (mln. Lt)	3930,1	4841,7	6152,2	7824,2	9242,5	6798,8	7294,0

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Statistikos departamento duomenimis

Biudžeto surenkamų pajamų ir PVM priklausomybė

Modelis	R	R ²	F	Sig. (p-reikšmė)
Tiesinis	0,972	0,945	85,396	0,000
Logaritminis	0,962	0,925	61,382	0,001
Atvirkštinis	0,945	0,893	41,65	0,001
Laipsnio (power)	0,982	0,964	134,497	0,000
Rodiklinis (compound)	0,981	0,962	127,925	0,000
S modelis	0,976	0,952	99,497	0,000
Logistinis	0,981	0,962	127,925	0,000
Augimo	0,981	0,962	127,925	0,000
EkspONENTINIS	0,981	0,962	127,925	0,000

Šaltinis: sudaryta autorės

Koreliacija tarp PVM pajamų ir mažmenininkų apyvartos 2008 – 2009 m.

	PVM pajamos	Mažmenininkų apyvarta	
Sau.08	25,4	-1,6	
Vas.08	17,2	-3,1	
Kov.08	12,7	-3,4	
Bal.08	12,6	0,8	
Geg.08	9	-4,9	
Bir.08	2,1	-7,3	
Lie.08	6,2	6,3	
Rgp.08	-2,4	-8,4	
Rgs.08	2	8,1	
Spl.08	-5,1	-13,4	
Lap.08	-13,4	-12,8	
Grd.08	-11,8	-12,5	
Sau.09	-23,6	-19,8	
Vas.09	-17,1	-18	
R	R²	F	Sig. (p- reikšmė)
0,743	0,552	14,775	0,002

Šaltinis: sudaryta autorės naudojantis Eurostat, Statistikos departamento pateiktais duomenimis

Statistiniai duomenys, naudoti analizei

Metai	BVP LT	BVP LV	BVP GR	BVP PL	Valstybės skola LT	Valstybės skola LV	Valstybės skola GR	Valstybės skola PL	Infliacija LT	Infliacija LV	Infliacija GR	Infliacija PL
1996	5,2	3,6	2,4	6,2	11,9	15,1	97	49	-	-	-	-
1997	7,5	8,3	3,6	7,1	14,3	13,9	99,4	43,4	10,3	8,1	5,4	15
1998	7,6	4,8	3,4	5	15,6	11,1	99,6	42,9	5,4	4,3	4,5	11,8
1999	-1,1	3,3	3,4	4,5	16,6	9,6	94,5	38,9	1,5	2,1	2,1	7,2
2000	3,3	6,9	4,5	4,3	22,8	12,5	94	39,6	1,1	2,6	2,9	10,1
2001	6,7	8	4,2	1,2	23,7	12,3	103,4	36,8	1,6	2,5	3,7	5,3
2002	6,9	6,5	3,4	1,4	23,1	14	103,7	37,6	0,3	2	3,9	1,9
2003	10,2	7,2	5,9	3,9	22,3	13,5	101,7	42,2	-1,1	2,9	3,4	0,7
2004	7,4	8,7	4,4	5,3	21,1	14,6	97,4	47,1	1,2	6,2	3	3,6
2005	7,8	10,6	2,3	3,6	19,4	14,9	98,6	45,7	2,7	6,9	3,5	2,2
2006	7,8	12,2	4,5	6,2	18,4	12,4	100	47,1	3,8	6,6	3,3	1,3
2007	9,8	10	4,3	6,8	18	10,7	106,1	47,7	5,8	10,1	3	2,6
2008	2,9	-4,2	1,3	5,1	16,9	9	105	45	11,1	15,3	4,2	4,2
2009	-14,7	-19	-2,3	1,7	15,6	19,7	110,3	47,1	4,2	3,3	1,3	4
2010	0,4	-0,4	-4,2	3,5	29,5	36,7	126,8	50,9				
2011	2,8	3,3	-3	3,9	39,5	42,2	130,2	55,2				
2012	3,2	4	1,1	4,2	42,3	49	139,3	57,4				

Šaltinis: sudaryta autorės remiantis Eurostat, Statistikos departamento pateiktais duomenimis

Pagrindiniai ekonominio augimo rodikliai

Ekonominis rodiklis	Aprašymas, apibūdinimas
Bendrasis vidaus produktas (BVP)	galutinis rezidentų (visų šalies teritorijoje veikiančių ūkinių vienetų) gamybinės veiklos rezultatas.
Bendrasis nacionalinis produktas (BNP)	tai pirminės bendrosios pajamos, kurias gauna rezidentų instituciniai vienetai: kompensacijos darbuotojams, su gamyba ir importu susiję mokesčiai, neįskaitant subsidijų, pajamos iš nuosavybės (gautinos, atėmus mokėtinas), bendrasis likutinis perteklius ir bendrosios mišriosios pajamos.
Nacionalinės pajamos	suma pajamų, atitenkančių visiems gamybos veiksniams. Kurias sudaro darbo užmokestis, renta, palūkanos, pelnas.
Visuminė pasiūla	tai prekių ir paslaugų kiekis, kurį gamintojai gali ir nori parduoti rinkoje esant atitinkamam kainų lygiui. Visuminė pasiūla priklauso nuo: kainų lygio, gamybos veiksnių (kapitalo ir darbo) ir technologijų
Visuminė paklausa	suma galutinių prekių ir paslaugų, kurias ūkio subjektai gali ir nori įsigyti, esant tam tikram kainų lygiui. Visuminės paklausos priklausomybė rodo, kaip kainų lygis veikia gamybos mastą. Išvedama iš prekių ir finansų rinkų pusiausvyros sąlygų.
Nedarbo lygis	neturinčiųjų darbo šalies gyventojų santykis su visa šalies darbo jėga. Nedarbo lygio kitimas glaudžiai siejasi su šalies ekonomikoje vykstančiais pakilimo ir nuosmukio ciklais. Darbo jėga ekonomikoje vertinama darbuotojų ir ieškančiųjų darbo gyventojų suma.
Infliacija	pastovus bendro kainų lygio kilimas, dėl kurio mažėja piniginių vienetų perkamoji galia.
Infliacijos lygis	apibūdinamas, kaip laipsnis kuriuo per tam tikrą laiką pakyla bendras kainų lygis

Šaltinis: sudaryta autorės pagal Statistikos departamentą, R. Vainienė, 2005